210011

84

"LOVE & SERVICE"

SEN GUPTA PUBLIC LIBRARY,

PUTHIYARA.

This Book should be returned on or before the date last marked below without fail.

ഈ പുസ്തകം താഴെ ചേർത്ത ഒടുവിലത്തെ തിയ്യതിക്കോ അതിനുമുമ്പോ വീഴ്ചകൂടാതെ മടക്കി എത്തിക്കേണ്ടതാകുന്നു. പുസ്തകം മലിനപ്പെടുത്താതെ സൂക്ഷിക്കുവാൻ അപേക്ഷ.

Book No. F·84

Librarian.

3.5.71.
21.1.53.
89
25/2/10/76
2-2
24.5.53
262
4
5/12/7/79
6.12.6
1-2-69
54
36.284
40
6/1/6
102
28/24/12/80

21001

കസ്തൂർബാ ഗാന്ധി.

LOVE & SERVICE.
PUTHUVARA

BY

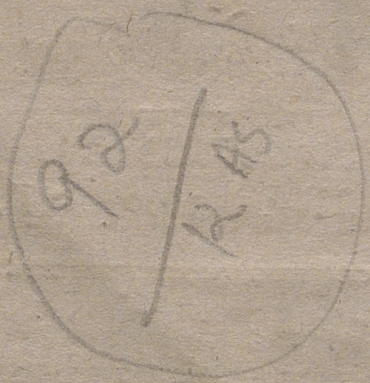
കെ. വി. അന്നമ്മ എം. എ. എൽ. ടി.

പ്രസാധകർ,

നാഷണൽ ബുക്ക്ഡിപ്പോ, കോട്ടയം.

Printed at the National Press, Kottayam.

വില 1 ക. 8 ണ.

92
/
245

21001

In memory of the

Late Mrs. Elizabeth Kuruvilla. M.A.

whose life was a ceaseless endeavour to elevate and educate her sisters of Kerala.

21001

വിഷയവിവരം.

1. പ്രാരംഭം.
2. കുടുംബവും ബാല്യവും.
3. വിവാഹം.
4. ദാമ്പത്യബന്ധം.
5. ബാ യിൽനിന്നു പഠിച്ച പാഠം.
6. ദക്ഷിണാഫ്രിക്കയിൽ.
7. യൂറോപ്യന്മാരുടെ ക്രോധാവേശം
8. വീട്ടിൽ സത്യഗ്രഹം.
9. ആഫ്രിക്കയിൽ സത്യഗ്രഹം.
10. ഇൻഡ്യയിലെ സേവനാരംഭം.
11. രാഷ്ട്രീയപ്രവർത്തനങ്ങൾ.
12. ബാ സേവഗ്രാമത്തിൽ.
13. അവസാനരംഗം.
14. സ്മാരകം.

അവതാരിക.

കസ്തൂർബാ ഗാന്ധിയുടെ ജീവചരിത്രത്തിലെ പല ഭാഗങ്ങളും 'വനിതാരാമം' മാസികയിൽ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തിയിട്ടുണ്ട്. അങ്ങിനെ, ഭാരതമാതാവെന്നും ബാ എന്നുമുള്ള അപരനാമങ്ങളിൽ അറിയപ്പെട്ടുന്ന ആ മഹതി മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ സഹധർമ്മിണിയായി അൻപത്തിച്ചു ജീവിതത്തിൽ പുറകെയൊക്കെ എനിക്കു മനസ്സിലാക്കുവാൻ സാധിച്ചു. കസ്തൂർബാ ഗാന്ധി മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ഭാര്യയായിരുന്നതുകൊണ്ടാണല്ലോ അവരുടെ ചരിത്രം നാമെല്ലാം വായിക്കുവാൻ ഇടയാകത്തക്കവണ്ണം പ്രധാനമായി തീർന്നതു്. എങ്കിലും ആ ചരിത്രം അറിയുമ്പോൾ ആ കാരണംകൊണ്ടല്ലാതെ തന്നെ ഭാരത സഹോദരികൾ ബായുടെ ജീവചരിത്രം വായിക്കേണ്ടതാണെന്നും ആ മഹതിയുടെ ജീവിതത്തിലെ എല്ലാകാര്യങ്ങളും നമ്മുടെ സൂക്ഷ്മപഠനത്തിനർഹമാണെന്നും എനിക്കു തോന്നിയിട്ടുണ്ട്. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ മഹാന്മാരുടേയോ, സാധാരണക്കാരുടെയോ ഭാര്യാപദം പ്രാപിക്കുന സ്ത്രീകൾക്ക്— അവർ അവരുടെ നിലകൊണ്ടുതന്നെ വലിയ സ്ഥാനമുള്ളവരായാലും അല്ലെങ്കിലും—കസ്തൂർബാഗാന്ധിയുടെ ജീവിത കഥയിൽനിന്നു വളരെ പഠിക്കുവാനുണ്ടു്. ഗാന്ധിജി ലോകത്തിലെ ഒരു വലിയ മഹാനാണെങ്കിലും അദ്ദേഹത്തിന്റെ ജീവിതം കേവലം സാധാരണക്കാർക്കും താഴ്ന്നവർക്കും ശ്രേഷ്ഠങ്ങളായ പാഠങ്ങളും ഉപദേശങ്ങളു

മാണ് നൽകുന്നതെങ്കിൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഭാര്യ കേവലം സാധാരണക്കാരിയായി തന്നെ, എല്ലാ സ്ത്രീകൾക്കും ഉൽകൃഷ്ടമായ മാതൃകയും വിലയേറിയ ഉപദേശങ്ങളും നൽകുന്നുണ്ട്. ഭാരതീയസ്ത്രീകളിൽ ഭൂരിപക്ഷവും ഇപ്പോഴും ബായേപ്പോലെ, അതായത് ബാലികമാരായിരിക്കുമ്പോൾ തന്നെ, പായത്തക്ക വിദ്യാഭ്യാസമൊന്നും ക്രടാതെ ഭാര്യാപദവും മാതൃപദവും പ്രാപിക്കുന്നവരാണ്. കസ്തൂർബാഗാന്ധിയുടെ ജീവചരിത്രത്തിൽനിന്ന് ഇവർക്ക് അവരുടെ ജീവിതത്തിലെ പല അവസ്ഥാന്തരങ്ങളിലും അനുഷ്ഠിക്കേണ്ട കർത്തവ്യമെന്തെന്നും എപ്രകാരമെന്നും പഠിക്കാവുന്നതാണ്. ഭാര്യാപദത്തിലും മാതൃപദത്തിലും പല സ്ത്രീകൾക്കും അനേകം പ്രയാസങ്ങൾ നേരിടുവാനുണ്ട്. ഒരുത്തമസ്ത്രീ ആ പ്രശ്നങ്ങളെ എങ്ങനെ വിജയപ്രദമായി നേരിട്ട് ജീവിതത്തെ ആനന്ദം നിറഞ്ഞതും അർത്ഥമുള്ളതുമാക്കണമെന്നതിന്റെ ശരിയായ ചിത്രമാണ് കസ്തൂർബായുടെ ജീവിത കഥ. ഇക്കാരണം കൊണ്ടു കസ്തൂർബാഗാന്ധിയുടെ മരണത്തോടുകൂടി പ്രസിദ്ധീകൃതങ്ങളായ ഗാന്ധിജിയുടെ ദാമ്പത്യജീവിത കഥകൾ മാസികകളിൽനിന്നും പത്രങ്ങളിൽനിന്നും വായിക്കുമാനിടയായി.

ഇപ്പോൾ, കസ്തൂർബാഗാന്ധിയുടെ ജീവിതം ആദ്യന്തം വിവരിക്കുന്ന ഒരു ഗ്രന്ഥം വായിക്കുവാൻ സാധിച്ചതിൽ വളരെ കൃതാർത്ഥതയുണ്ട്. ഒരു വാരിക എഴുതുന്നതിന് ഇങ്ങനെ ഒരു ഗ്രന്ഥം വായിക്കേണ്ടിവരുമെന്ന ഞാൻ വിചാരിച്ചിരുന്നില്ല. ഈ എഴുന്ന വാചകങ്ങൾക്ക്, ഈ ഗ്രന്ഥം എഴുതിയ

പണ്ഡിത ഒരു പരീക്ഷ കൊടുക്കുന്നു പോരിൽ എ
ന്തെങ്കിലും എഴുതുന്നതിനു എനിക്കു യോഗ്യതയുള്ളതാ
യി ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നില്ല. പിന്നെ ഞാൻ ഇതിലേ
യ്ക്കു നിർബ്ബന്ധിക്കപ്പെട്ടതിന്റെ കാരണം നിശ്ചയമില്ല.
ഭാരതീയമഹതികളുടെ ജീവചരിത്രഗ്രന്ഥങ്ങളുടെ കൂട്ട
ത്തിൽ ഇതിനു ഒന്നാമതു സ്ഥാനം ഉണ്ടായിരിക്കും. എ
ന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ ഈ ഗ്രന്ഥം ഭാരതത്തിലെ സാധാ
രണ സ്ത്രീകളെപ്പോലെ ആഭാസങ്ങളൊന്നും കൂടാതെ പതി
ഭക്തി, സ്നേഹം, സഹനശീലം, ത്യാഗസന്നദ്ധത, വിനയം
മുതലായ സ്ത്രീഗുണങ്ങളുടെ മാതൃകയായി ജീവിച്ചു
നിശബ്ദതകൊണ്ടു ഒരു വലിയ സന്ദേശം ഭാരതത്തിലെ
സാധുസഹോദരികൾക്കു നൽകിയ ഒരു മഹതിയുടെ ജീ
വചരിത്രമാണു്. മലയാളത്തിൽ ഇതെഴുതിയിരിക്കുന്നു
ശ്രീമതി അന്നാമ്മയാകട്ടെ, ഇങ്ങനെയൊരു ഗ്രന്ഥരചനയ്ക്കു
വേണ്ട കഴിവുള്ള ഒരു മഹതിയാണെന്നു് സ്പഷ്ടമാണു്.
അവരുടെ വൈദഗ്ധ്യം എത്രമാത്രമെന്നു ഈ ഗ്രന്ഥത്തിൽ
നിന്നു വിശദമാകുകയും ചെയ്യുന്നു. ഇങ്ങനെയുള്ള ഒ
രു ഗ്രന്ഥത്തെപ്പറ്റി അഭിപ്രായം പറയുക എന്റെ ക
ഴിവിൽ കവിഞ്ഞതാണു്. യഥാർത്ഥ്യം ഇതായിരി
ക്കെ, ഞാൻ ഇതു വായിച്ചു് എന്തെങ്കിലും എഴുതണമെ
ന്നു ഗ്രന്ഥകർത്രി വിചാരിച്ചെങ്കിൽ അതിനു കാരണം
സ്ത്രീകളായ ഞങ്ങൾ നടത്തുന്ന "വനിതാരാമം" മാസിക
യുടെ നേരെയുള്ള സൗഹാർദ്ദഭാവത്തിന്റെ പ്രകടനമാ
യിരിക്കാം. അതിലേയ്ക്കു് എനിക്കുള്ള കൃതജ്ഞത അ
പാരമാണു്.

സാധാരണക്കാർ വായിച്ചു പഠിക്കുവാനുള്ള ജീവ

ചരിത്രം സാധാരണക്കാരിയായ ഒരു സഹോദരിക്ക് എങ്ങനെ അറിയുമെന്ന പരീക്ഷിച്ചറിയുവാനായിരിക്കാം ആവതാരിക എഴുതുവാൻ ഗ്രന്ഥം എനിക്കയച്ചുതന്നതെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നു. അങ്ങനെയെങ്കിൽ ഗ്രന്ഥകർത്രിയുടെ പരീക്ഷണം ഏറ്റവും ഉചിതമാണു്. കേരളത്തിലെ എല്ലാ സഹോദരികളും ഏറ്റവും കൌതുകത്തോടു പ്രയോജനകരമായും വായിക്കുന്ന ഒരുത്തമഗ്രന്ഥമാണു്, ലളിതവും ശുദ്ധവുമായ ഭാഷയിൽ ആ മാന്യസഹോദരി എഴുതിയിരിക്കുന്നതു്. എന്നെപ്പോലെ ഭാര്യാപദത്തിലും മാതൃപദത്തിലും പ്രവേശിച്ചു് ആ സ്ഥാനങ്ങൾക്കു സ്വാഭാവികമായുള്ള സന്തോഷങ്ങളും പ്രയാസങ്ങളും ഒന്നുപോലെ അനുഭവിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന സഹോദരികളുടെ ഉള്ളുഴിഞ്ഞ കൃതജ്ഞത അർഹിക്കുന്ന സാഹിത്യസേവനം ഗ്രന്ഥകർത്രി ചെയ്തിരിക്കുന്നു. ഈ ഗ്രന്ഥം ഏല്ലാസഹോദരികളും വായിക്കണമെന്നു ഞാൻ സാദരം അവരോടു ശുപാർശചെയ്തുകൊള്ളുന്നു.

മിസ്സസ്സ് ത്രേസ്യാമ്മ ഐസക്ക്.
'വനിതാരാമം' പത്രാധിപ:

കോട്ടയം
5-4-1021

കസ്തൂർബാ ഗാന്ധി.

൧. പ്രാരംഭം.

കസ്തൂർബാ ഗാന്ധിയെ ഇന്നു ഭാരതീയർ ആരാധിക്കുകയും ലോകർ ബഹുമാനിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. എങ്കിലും ഈ മഹതിയുടെ സദ്ഗുണങ്ങളും വ്യക്തമാക്കി ഒരു ഗ്രന്ഥമെഴുതുക വളരെ വിഷമമാണു്. കാരണം, ഈ വീരമാതാവിന്റെ ജീവിതം മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ പ്രക്ഷുബ്ധവും എന്നാൽ പ്രചോദനപരവുമായ ജീവിതത്തിന്റെ പ്രതിച്ഛായ മാത്രമാണെന്നുള്ളതുതന്നെ. മഹാത്മാജിയുടെ സംഭവബഹുലമായ ജീവിതത്തിന്റെ വിവിധ വശങ്ങളും, അദ്ദേഹത്തിന്റെ അക്രമരാഹിത്യപ്രസ്ഥാനം, സഹനസമരം, സാമ്പത്തികമായ ആശയഗതി, ലോകോദ്ധാരണപരമായ അഭിപ്രായങ്ങളും, രാഷ്ട്രീയമായ അവകാശവാദങ്ങളും മുതലായവ ഭാവി ഗ്രന്ഥകാരന്മാരുടേയും ചിന്തകന്മാരുടേയും, ലോകക്ഷേമകാംക്ഷികളുടേയും പരിചിന്തനത്തിനും നിരവധിഗ്രന്ഥങ്ങളുടെ നിർമ്മാണത്തിനും കാരണമാകുമെന്നുള്ളതു തീർച്ചതന്നെ. അഞ്ചു വ്യാഴവട്ടക്കാലത്തിലധികംനാൾ മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ സർവ്വപ്രസ്ഥാനങ്ങളിലും ഒരു അവിഭാജ്യഘടകമായി, സന്തത സഹചാരിണിയായി, സഹധർമ്മചാരിണിയായി വർത്തിച്ചിരുന്ന കസ്തൂർബാ ഗാന്ധിയുടെ ജീവചരിത്രം ഒരു

ചെറിയ ഗ്രന്ഥത്തിന്റെ പരിധിക്കുള്ളിൽ അടക്കാനെന്ന് ആഗ്രഹിക്കുന്നതു വിഡ്ഢിത്തമാണു്. യഥാർത്ഥത്തിൽ മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ ജീവചരിത്രത്തിൽനിന്നു ഭിന്നമായ ഒരു ജീവചരിത്രം കസ്തൂർബാ ഗാന്ധിക്കു് ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. അതിനാൽ ബായുടെ ഒരു ജീവചരിത്രം തനിച്ചു എഴുതാൻ ഉദ്യമിക്കുന്നതു വാസ്തവത്തിൽ ഒരു സാഹസകൃത്യമാണു്.

എന്നാൽ ഈ സാഹസത്തിനു് ഉദ്യമിക്കുന്നതു് ഒരു പ്രത്യേകോദ്ദേശ്യത്തോടുകൂടിയാണു്. കസ്തൂർബാ ഗാന്ധി ആധുനികലോകത്തിനു് ഒരു ദിവ്യസന്ദേശം നൽകിയിട്ടുണ്ടു് – 'പതിഭക്തി': ഈ നാലു് അക്ഷരംകൊണ്ടു് ഉണ്ടായിട്ടുള്ള ചെറിയ വാക്കിനു ഗംഭീരമായ അർത്ഥമില്ലെങ്കിൽ കസ്തൂർബാ ഗാന്ധിയുടെ ജീവിതം അർത്ഥശൂന്യമാണെന്നു സമ്മതിക്കണം. പതിഭക്തയല്ലെങ്കിൽ ബാ ജീവിച്ചിരുന്നതായി വിചാരിക്കാൻപോലും അർഹയല്ല. ലോകത്തിൽ നിരവധി മഹാന്മാർ ജനിക്കുകയും മരിക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ടല്ലൊ. അവരിൽ മിക്കപേരും വിവാഹിതരുമായിരുന്നു. എന്നാൽ ഈ മഹാന്മാരും അവരുടെ ഭാര്യമാരും ഒന്നിച്ചു 'സത്യാന്വേഷണ'ത്തിൽ തല്പരരായി പരമപാവനമായ ഒരു ജീവിതം നയിച്ചിരുന്നതായി നാം മിക്കവാറും കാണുന്നില്ല. ബാ അതുകൊണ്ടു, ഭർത്താവിനെ ശുശ്രൂഷിച്ചും ഭർത്താവിന്റെ ആദർശങ്ങളെ അക്ഷരംപ്രതി അനുഷ്ഠിച്ചും ഉൽകൃഷ്ടമായ ഒരു ജീവിതം നയിച്ചു. മഹാത്മജിയുടെ സത്യാന്വേഷണസംരംഭങ്ങളിൽ ബാ അതിമഹത്തായ ഒരു ഭാഗം വഹിച്ചു. സ്വ

ഭർത്താവിന്റെ നന്മയും ഉൽകൃഷ്ടവുമായ ആദർശത്തിന്റെ മഹത്ത്വം അറിയുന്നതിനോ, അതിനെപ്പറ്റി ആലോചിക്കുന്നതിനൊ തക്ക ബുദ്ധിവൈഭവവും വിദ്യാഭ്യാസവും ബാ യ്ക്ക് ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. എന്നാൽ, തന്റെ ഭർത്താവിന്റെ ആഗ്രഹവും അഭിപ്രായവും അറിഞ്ഞു് തദനുസരണം ജീവിക്കുകയാണ തന്റെ ധർമ്മമെന്നുള്ള മഹത്തത്ത്വം ബാ അറിഞ്ഞു. അതാണ് ഈ വീരമാതാവിന്റെ വിജയരഹസ്യം.

ഇന്ന ലോകരുടെ അകൃത്രിമമായ കൃതജ്ഞതയ്ക്കും ബഹുമാനത്തിനും അർഹയായ ബാ ഒരു സൈന്യത്തെയും രണാങ്കണത്തിലേയ്ക്ക് നയിച്ചിട്ടില്ല; ഒരു സമരത്തിലും വിജയം സമ്പാദിച്ചിട്ടുമില്ല. ഒരു രാജ്യവും സ്ഥാപിച്ചിട്ടില്ല; ഒരു രാജ്യവും ഈ മഹതി ഭരിച്ചിട്ടുമില്ല. ഒരു ഗ്രന്ഥവും ബാ എഴുതിയിട്ടില്ല; ഒരു പ്രസംഗവും അവർ നടത്തിയിട്ടുമില്ല. ബാ യുടെ പ്രക്ഷോഭജനകങ്ങളായ പ്രവർത്തികളേപ്പറ്റി നമുക്ക് അറിവില്ല; അവരുടെ ഉപദേശങ്ങൾക്കുവേണ്ടി ആരുംതന്നെ ബദ്ധപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതായി നാം കേട്ടിട്ടുമില്ല. അടുക്കളയിൽ ജോലി ചെയ്തും അതിഥികളെ പൂജിച്ചും ഭർത്താവിനെ ശുശ്രൂഷിച്ചും സ്വസന്താനങ്ങളെ വളർത്തിയും ജീവിതം നയിച്ച ഈ ഭാരതജനനിയേപ്പറ്റി ലോകർക്ക് ഭക്തിയും ഗാഢവുമായ ബഹുമാനവും സ്നേഹവും ഉണ്ടായതെങ്ങിനെ? പതിഭക്തികൊണ്ടുമാത്രം. അസാധാരണമായ വിനയം, ലഘുജീവിതം, ത്യാഗസന്നദ്ധത ഇവയുടെ സമൃദ്ധികൊണ്ടുമാത്രം വിശ്വവിശ്രുതയായ ബാ ഒരു നാടകത്തിലും നായികാപദം അലങ്കരിക്കുവാൻ പ്രാപ്തയല്ല. തന്റെ

ആകർഷകമായ വാക്കുകൊണ്ടോ തൂലികമൂലമോ ജനങ്ങളെ വശീകരിക്കാനുള്ള പ്രാഗത്ഭ്യവും കസ്തൂർബാഗാന്ധിക്കു് ഇല്ല. സന്തോഷത്തിലും സന്താപത്തിലും ക്ഷണത്തിലും ദോഷത്തിലും ശ്രീരാമനെ അനുകരിച്ച സീതയെപ്പോലെ ആത്മാർത്ഥമായിഭർത്താവിനെ അനുഗമിക്കുക എന്ന ഒരു വ്രതമാണു് ഈ സാധ്വി അന്ത്യശ്വാസം വിട്ടുവരെ അനുഷ്ഠിച്ചിരുന്നതു്. ഈ പതിഭക്തിയാണു കസ്തൂർബാ ഗാന്ധിയുടെ വിജയധ്വജം; ലോകരുടെ പ്രശംസാനികേതനം; ഭാവിപൌരപരമ്പരയുടെ ആദർശദീപം.

വാസ്തവത്തിൽ ബാ തന്റെ മഹത്വത്തെപ്പറ്റി അഭിമാനം അറിഞ്ഞിരുന്നില്ല. ആ സ്ഥിതിക്കു് ആ മഹാത്മാ മഹത്വത്തിന്റെ യാതൊരുവിധമായ പ്രകടനത്തിനും പ്രാപ്തയാകാതിരുന്നതു് അത്ഭുതമല്ലല്ലൊ. അതുകൊണ്ടുതന്നെയാണു മഹാത്മജി തന്റെ സത്യാന്വേഷണചരിത്രത്തിൽ ഇങ്ങിനെ രേഖപ്പെടുത്തിയിട്ടുള്ളതും:-

"എന്റെ പത്നിയെപ്പറ്റി എനിക്കുള്ള വികാരങ്ങളിൽ അന്യമായി ഹിന്ദുമതത്തേക്കുറിച്ചു എനിക്കു് ഒന്നും പറയാനില്ല. ലോകത്തിൽ മറ്റൊരു സ്ത്രീക്കും സാധിച്ചിട്ടുള്ളതിൽ അധികമായി അവർ (ഭാര്യ) എന്നെ പ്രേരിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ടു്."

സത്യാന്വേഷണതല്പരതകൊണ്ടു് ഇന്നു ജീവിച്ചിരിക്കുന്ന മനുഷ്യരാശിയിൽ പ്രഥമഗണനീയനായ മഹാത്മജിയുടെ ഈ വാചകങ്ങളും ബായുടെ അനന്യവനിതാസാധാരണമായ മഹത്വത്തിനു മകുടം ചാർത്തുന്ന രണ്ടു വാചകങ്ങളാണു് മേൽ ഉല്ലേഖിച്ചതു്. മോഹനദാസ് ഗാന്ധി

മഹാത്മാഗാന്ധിയായിത്തീർന്ന ആ പരിവാനമായ പരിവർത്തനത്തിന്റെ ചരിത്രമെല്ലാം ഈ ചെറിയ രണ്ടു വാചകത്തിൽ അന്തർലീനമായിട്ടുണ്ട്. മതവും സഹധർമ്മചാരിണിയും ഒരുപോലെ മഹാത്മാഗാന്ധിയെ അദ്ദേഹത്തിന്റെ അതുല്യവും അത്യുൽകൃഷ്ടവുമായ സത്യാന്വേഷണസംരംഭത്തിൽ സഹായിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നു വ്യക്തമായല്ലോ. മതത്തേയും ഭാര്യയേയും ആദ്യഘട്ടത്തിൽ മഹാത്മജി ശങ്കയോടുകൂടി വീക്ഷിച്ചു. ആ ശങ്ക അദ്ദേഹത്തിനു നിസ്വാർത്ഥമായി രണ്ടിനോടുമുള്ള പ്രേമമഹിമ ദൃഢമായി സംസ്ഥാപിക്കാൻ സൗകര്യം നൽകുകയത്രെ ചെയ്തത്. ഗാന്ധിജി യൗവനാരംഭത്തിൽ ഹിന്ദുവായിത്തന്നെ പ്രത്യക്ഷത്തിൽ കഴിഞ്ഞുകൂടി എങ്കിലും ഹിന്ദുമതത്തേയും മറ്റു മതങ്ങളേയും കുറിച്ച് അദ്ദേഹം അജ്ഞനായിരുന്നപോൽ. അതുപോലെതന്നെ, മാതാപിതാക്കന്മാർ മകന്റെ ഇഷ്ടാനിഷ്ടങ്ങളെപ്പറ്റി അശേഷം അന്വേഷിക്കാതെ, മോഹനദാസ് ഗാന്ധിയെക്കൊണ്ടു വിവാഹം ചെയ്യിപ്പിച്ചു. മഹാത്മജിയാകട്ടെ, മതവും ഭാര്യയും രണ്ടു അമൂല്യസമ്പത്തുകളായി ഗണിച്ചു അവയെ അംഗീകരിച്ചു. ഇവ രണ്ടിനേയും പറ്റി ഗാന്ധിജി ക്രൂതൽ ക്രൂതൽ പഠിക്കുകയും രണ്ടിനേയും ക്രൂതൽ ക്രൂതൽ ബഹുമാനിക്കുകയും ചെയ്തു. അതാണു മതത്തേയും ഭാര്യയേയും തുല്യനിലയിൽ ദർശിക്കുവാൻ ഗാന്ധിജിക്കു സാധിച്ചതു്. ഗാന്ധിജിക്കു മതം ശാശ്വതപ്രചോദനത്തിന്റെ ഉറവയാണെങ്കിൽ ധർമ്മപത്നി അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഐഹികമായ ഔൽകൃഷ്ട്യത്തിന്റെ അടിസ്ഥാനമാണു്. മതവും ഭാര്യയും പരസ്പരവിരുദ്ധമായ രണ്ടു ശക്തികളായി പരിണമ

പരിഗണിക്കുമ്പോൾ ഗാന്ധിജിക്ക് അവ ഒരേ ആദർശം കൈവരിക്കാനുള്ള പരസ്പരസഹായകരായ രണ്ടു വസ്തുക്കളായി അനുഭവപ്പെട്ടു. ഇതാണ് കസ്തൂർബാഗാന്ധിയുടെ ജീവിതസന്ദേശം—പതിഭക്തി. എല്ലാ ഭാര്യാഭർത്താക്കന്മാർക്കും ഈ മഹത്തായ സന്ദേശത്തിൽനിന്നു വളരെ പഠിക്കുവാനുണ്ട്. മനുഷ്യലോകത്തിനും ചരിത്രത്തിനും ഈ മഹത്തായ സന്ദേശം കസ്തൂർബായുടെ ജീവിതം നൽകുന്നു.

മഹാത്മജിയുടേയും കസ്തൂർബാ ഗാന്ധിയുടേയും ഭാര്യാഭർതൃബന്ധം ലോകത്തിന് അത്യുൽകൃഷ്ടമായ ഒരു സന്ദേശം നൽകുന്നുണ്ട്. ദാമ്പത്യജീവിതത്തിന്റെ പ്രാരംഭഘട്ടത്തിൽ ഭോഗാസക്തിയിൽ മുഴുകിയിരുന്ന ഇവർ ഏതാനുംവർഷങ്ങൾക്കുള്ളിൽ ബ്രഹ്മചര്യവ്രതം ആചരിച്ച് ആധുനികലോകത്തിന് ഒരു നവീനസരണി വെട്ടിത്തെളിച്ചു. പ്രാചീനഭാരതത്തിലെ ഋഷിവര്യന്മാരുടേയും, ഋഷിപത്നിമാരുടേയും ബ്രഹ്മചര്യാനിഷ്ഠയെപ്പറ്റി നാം കേട്ടിട്ടേയുള്ളൂ. എന്നാൽ ദൃഢമായ ഭാര്യാഭർതൃബന്ധത്തിൽ ബ്രഹ്മചര്യത്തിന് അത്യുന്നതമായ സ്ഥാനം ഉണ്ടാകാമെന്നുള്ള തത്വം ആധുനികലോകത്തിൽ പ്രകടമാക്കിയതു് ഈ ദമ്പതിമാരാണു്. മഹാത്മജിക്ക് കസ്തൂർബാ, ദീർഘമായ മുപ്പത്തെട്ടു വർഷക്കാലം ഭോഗേച്ഛ തീണ്ടിയിട്ടില്ലാത്ത ജീവിതസഖീവായിരുന്നു. മഹാത്മജി കസ്തൂർബാ ഗാന്ധിയെ സംബോധന ചെയ്തിരുന്നതു 'മാതാവു്' എന്നർത്ഥമുള്ള 'ബാ' എന്ന പദം കൊണ്ടാണു്. മഹാത്മജി തനിക്കു തുല്യമായ നില ബായ്ക്കും നൽകിയിരുന്നു. അദ്ദേഹം ബായുടെ മരണത്തിനു

ശേഷം വ്യക്തമാക്കിയിട്ടുള്ള താഴെ ചേർക്കുന്ന വാക്യങ്ങൾ ഇവരിരുവരുംതമ്മിലുള്ള ബന്ധത്തെ നിതരാം വ്യക്തമാക്കുന്നുണ്ട്.

ഗാന്ധിജി വൈസ്രോയി വേവൽപ്രഭുവിനയച്ച ഒരു കത്തിൽ കസ്തൂർബാ തന്റെ ഗുരുവാണെന്നു സമർത്ഥിച്ചുകൊണ്ടു് എഴുതിയിട്ടുള്ളതിന്റെ ചുരുക്കമാണു് ഈ ഭാഗം. "യാതന അനുഭവിക്കുന്നതിൽനിന്നു മോചനം ലഭിക്കുമല്ലൊ എന്ന കാരണത്താൽ, അവശ്യവേണ്ടിത്തന്നെയാണെങ്കിലും ബായുടെ മരണത്തെ ഞാൻ സ്വാഗതം ചെയ്തു. എന്നാൽ വിയോഗം ഞാൻ വിചാരിച്ചിരുന്നതിലധികം എന്നെ വേദനിപ്പിക്കുന്നുണ്ടു്. ഞങ്ങളം തമ്മിലുണ്ടായിരുന്ന ഭാര്യാഭർത്തൃബന്ധം സാധാരണരീതിയിലായിരുന്നില്ല. പരസ്പരസമ്മതത്തോടും അനഭിജ്ഞമായ പരീക്ഷണങ്ങളോടുംകൂടി ബ്രഹ്മചര്യവ്രതം ജീവിതവൃത്തിയായി ഞങ്ങളം സുദൃഢം അംഗീകരിച്ചതു 1906-ൽ ആണു്. അത്ഭുതപൂർവ്വമായവിധം ഞങ്ങളെ പരസ്പരം ബന്ധിപ്പിക്കുവാൻ ഇതു കാരണമായി എന്ന സസന്തോഷം പറയേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. ഞങ്ങളം രണ്ടു ഭിന്ന വ്യക്തികളെന്നുള്ള ബോധം ഇതോടെ നശിച്ചു. ഞാൻ ആഗ്രഹിക്കാതെതന്നെ അവർ (ബാ) എന്നിൽ ലയിച്ചു. ഇതിന്റെ ഫലം അവർ എന്റെ ഉത്തമാംഗമായിത്തീർന്നു എന്നതായിരുന്നു. ബാ അസാധാരണമായ ആത്മധൈര്യമുള്ളവരായിരുന്നു. ആത്മനിയന്ത്രിതമായി ഞാൻ ആദ്യകാലങ്ങളിൽ തെറ്റിദ്ധരിച്ചുപോയി. അക്രമരഹിതമായ നിസ്സഹകരണം മനസ്സിലാക്കുന്നതിനും അതു

പ്രായോഗികമാക്കുന്നതിനും, എനിക്ക് അനുഷ്ഠാനം വഹിച്ചതു ബായുടെ ഈ ആശ്രമത്തെയ്ത്തുമാണു്. ഈ പ്രസ്ഥാനം എന്റെ കുടുംബത്തിൽത്തന്നെ ഞാൻ ആരംഭിച്ചു. 1906-ൽ ഞാൻ ഈ പ്രസ്ഥാനം രാഷ്ട്രീയരംഗത്തിൽ പ്രയോഗിച്ചപ്പോൾ വിസ്തൃതാത്മദ്യോതകവും നിശ്ചിതാത്മസൂചകവുമായ "സത്യഗ്രഹം" എന്ന പദം കൊണ്ടു് ഇതു പ്രസിദ്ധി നേടി. ദക്ഷിണാഫ്രിക്കയിൽ താമസിച്ചിരുന്ന ഭാരതീയരെ കാരാഗൃഹത്തിൽ പാർപ്പിക്കുവാൻ ആരംഭിച്ചപ്പോൾ കസ്തൂർബായും ആ കൂട്ടത്തിൽ ഉൾപ്പെട്ടു. എനിക്കാളധികം കായികമായ വിഷമങ്ങൾ അനുഭവിച്ചിട്ടുള്ളതു് അവരാണു്."

കഴിഞ്ഞ രണ്ടായിരം വർഷത്തിനകം ലോകത്തിൽ ഉണ്ടായിട്ടുള്ള മഹാപുരുഷന്മാരിൽ പ്രഥമഗണനീയനായ മഹാത്മജിയുടെ ബാഷ്പധാരയോടുകൂടിയ ഈ പ്രശംസാവചനങ്ങൾക്ക് ഏകാവലംബമായിരുന്ന കസ്തൂർബാഗാന്ധി ഇവയെപ്പറ്റിയെല്ലാം കേവലം അജ്ഞയായിരുന്നു. ബാതന്റെ മഹത്വത്തേയോ, സ്ഥാനവലിപ്പത്തേയോ പറ്റി അറിഞ്ഞിരുന്നില്ല. ഹർഷാരവം മുഴക്കാതെയും പ്രശംസയെപ്പറ്റി ആലോചിക്കാതെയും ഭർത്തൃഹിതം അറിഞ്ഞു ജീവിക്കുക എന്ന ഏകവ്രതം മാത്രമേ ബായ്ക്കുണ്ടായിരുന്നുള്ളൂ. മഹാത്മജിയെ പിൻതുടർന്ന് ബാ പല പ്രദേശം ജയിൽവാസമനുഭവിച്ചിട്ടുണ്ട്. സത്യാന്വേഷണപരായണനായ സ്വഭർത്താവിനെ അനുകരിച്ചു് സ്വമേധയാ ദാരിദ്ര്യം കൈവരിച്ചിട്ടുണ്ട്. ജീവിതശുദ്ധിക്കുവേണ്ടി വിവിധരൂപത്തിലുള്ള ജീവിതക്ലേ

ശങ്ങൾ ബാ സ്വയം അനുഭവിക്കുകയും ചെയ്തു. ഇവയെല്ലാം സന്തോഷത്തോടും സംതൃപ്തിയോടുംകൂടി അനുഷ്ഠിച്ചു എന്നുകൂടി ഓർമ്മിക്കണം. മഹാത്മജിയുടെ പരിമിതമായ ഭക്ഷണസാധനങ്ങൾ ബാ തന്നെ ശ്രദ്ധാപൂർവ്വം തയ്യാറാക്കിവന്നു. മഹാത്മജിക്കു വേണ്ട ഫലങ്ങൾ ബാ തന്നെ തിരഞ്ഞെടുക്കുക പതിവായിരുന്നു. മരപ്പാത്രങ്ങളിലോ ആർഭാടരഹിതമായ മറ്റുതരം പാത്രങ്ങളിലോ വച്ചു ബാ തന്നെ സ്നേഹത്തോടും അഭിമാനത്തോടുംകൂടി മഹാത്മജിയുടെ മുമ്പിൽ കൊണ്ടുചെന്ന വയ്ക്കാറുണ്ടായിരുന്ന ആഹാരസാധനങ്ങൾ ശുചിത്വത്തിലും പോഷണശക്തിയിലും എപ്പോഴും ഒന്നാംകിടയിൽത്തന്നെ നിന്നിരുന്നു. ബാ ഭർത്താവിന്റെ മുമ്പിൽ കൊണ്ടുചെന്ന വയ്ക്കാറുണ്ടായിരുന്ന പാലും, ചൂടുവെള്ളവും ഗാന്ധിജിയുടെ ഹിതമനുസരിച്ചുള്ള ചൂടോടുകൂടിയതായിരിക്കും എത്രസന്ദർഭത്തിലും. ഭർതൃശുശ്രൂഷാനിരതയായ ബായുടെ മഹത്വം ഇത്തരം ചെറിയ കാര്യങ്ങളിൽനിന്നു നാം മനസ്സിലാക്കുന്നു. ഭർതൃഹിതത്തിനുവേണ്ടി മാത്രം തന്റെ വ്യക്തിപരമായ സർവ്വ ഇഷ്ടങ്ങളും പ്രയത്നലേശമെന്യെ വിസ്മരിച്ചുപോയ ബാ ഭാരതീയ പതിവ്രതകളുടെ നടുനായകമായി എല്ലാക്കാലത്തും പ്രശോഭിക്കുന്നതാകുന്നു.

ലോകപ്രസിദ്ധനായ മഹാത്മജിയുടെ ഭാര്യാപദം വഹിക്കുക സുകരമല്ലെ, അതിനാൽ അവർ വല്ല പ്രശംസയും അർഹിക്കുന്നുണ്ടോ എന്നു ചിലർ സംശയിച്ചേക്കാം. വാസ്തവത്തിൽ മഹാത്മജിയുടെ ഭാര്യാപദം വഹിക്കുക വിഷമകരമായിരുന്നുവെന്നു് അദ്ദേഹത്തിന്റെ താഴെ ചേ

ക്കുന്ന വാചകങ്ങളിൽനിന്നുതന്നെ വ്യക്തമാകുന്നുണ്ട്. "എന്റെ പത്നിയെ ഒരു മാതൃകാപത്നിയാക്കുകയായിരുന്നു എന്റെ ആവശ്യം. നിഷ്ക്കളങ്കമായി ജീവിക്കുവാനും ഞാൻ പഠിച്ചതെല്ലാം പഠിപ്പിക്കുവാനും അവരുടെ ജീവിതവും വിചാരവുമെല്ലാം എന്റേതിനോടു യോജിപ്പിക്കുവാനും അവരെ ശീലിപ്പിക്കണമെന്നായിരുന്നു എന്റെ അഭിപ്രായം." വീണ്ടും അദ്ദേഹം ബ്രഹ്മചര്യവ്രതാനുഷ്ഠാനത്തെപ്പറ്റി എഴുതുന്ന കൂട്ടത്തിൽ രേഖപ്പെടുത്തുന്നതിങ്ങിനെയാണ്. "പൂർണ്ണ നിരൂപണം ചെയ്തു, ഗാഢമായി ആലോചിച്ചതിനുശേഷം 1906-ൽ ഞാൻ ബ്രഹ്മചര്യവ്രതം അംഗീകരിച്ചു. പ്രതിജ്ഞാസമയത്തു മാത്രമാണ് ഞാൻ എന്റെ ഭാര്യയോടു് അതിനെക്കുറിച്ചു പറഞ്ഞതു്. അതിനു മുമ്പു് അവരുമായി അതിനേക്കുറിച്ചു് ഒരാലോചനയും നടത്തിയിട്ടില്ല. എന്തായാലും അവക്ക് ഒരു വിരോധവുമുണ്ടായിരുന്നില്ല." ഇതിൽനിന്നു്, മഹാത്മജിയുടെ സത്യാന്വേഷണപരീക്ഷകളുടെ ഉപകരണം എന്ന നിലയിൽ ബാ വഹിച്ചിട്ടുള്ള സ്ഥാനം സ്പഷ്ടമാകുന്നുണ്ടല്ലൊ. ഭർത്തൃസ്നേഹവും വിനയവും വിശാലാശയവുമുള്ള ഒരു സ്ത്രീക്കു് അല്ലാതെ ആദർശസമ്പന്നനായ ഗാന്ധിജിയുടെ ഭാര്യാപദം സംതൃപ്തിയോടുകൂടി വഹിക്കുവാൻ സാദ്ധ്യമല്ലെന്നു് അല്പമാലോചിച്ചാൽ അറിയാം. സങ്കുചിതമനഃസ്ഥിതിയുള്ള ഒരു സ്ത്രീക്കു് മഹാത്മജിയുടെ ഭാര്യാപദം വഹിക്കുക സാദ്ധ്യമല്ലതന്നെ. ബാ അവരുടെ ഉന്നത സ്ഥാനം അഹങ്കാരലേശമെന്യെ വഹിച്ചു. ബഹുമാനം അശേഷം ആഗ്രഹിക്കാത്ത

ഈ പതിതകേ്ത തന്റെ മുതലകും ക്ലേശങ്ങും വക വയ്ക്കാതെ നിവ്വഹിച്ചു,

ഭത്തൃശ്രുശ്രൂഷയിൽ ഭത്തശ്രദ്ധയായിരുന്ന ബാ ത പോരാ ഭാരതത്തേയും, പോരാ, ലോകത്തെത്തന്നെയും സേവിച്ചു. മഹാത്മജിയുടെ കാലടികളെ പിൻതുടന്ന് ഈ വീരജനനി രാഷ്ട്രീയവും സാമൂഹികവുമായ സവ്വ കഷ്ട തകളും സ്വയം വരിച്ചു. ഒരു കാരാഗാരത്തിൽ കിടന്ന ദേഹവിയോഗം ചെയ്യാനിടയായ ബാ സമരാങ്കണത്തിൽവച്ചു നിവ്വാണമടഞ്ഞ ഒരു ഭടന്റെ കൃതാത്ഥത അനുഭവിക്കുകതന്നെ ചെയ്തു. ബാ ഭാരതത്തിനു വേണ്ടി മരിച്ചു. കസ്തൂർബാ കഥാവശേഷയായി എങ്കിലും അവരുടെ പവിത്രചരിത്രം ഭാരതഭൂമിയുള്ളടത്തോളം കാലം സീത, സാവിത്രി മുതലായ പുരാണവനിതകളോടൊപ്പം ഭാരതീയർ അനുസ്മരിക്കപ്പെടുന്നതാണ്. മഹാത്മജി ബാ (അമ്മ) എന്നു സംബോധന ചെയ്തിരുന്ന ഈ ഭാരതജനനി എന്നും ഭാരതീയരുടെ ആദർശജനനിയായി ലാലസിക്കുകതന്നെ ചെയ്യും.

2. കുടുംബവും ബാല്യവും

കസ്തൂർബാ 1869 ഏപ്രിൽ മാസത്തിൽ രാജ്കോട്ട് എന്ന നാട്ടുരാജ്യത്തിന്റെ തലസ്ഥാനമായ 'പോർബന്ദർ' എന്ന നഗരത്തിൽ ജനിച്ചു. ഇതേനഗരത്തിൽ ഇതേ കൊല്ലംതന്നെയാണ് ബായുടെ ഭർത്താവായ മോഹനദാസ് ഗാന്ധിയും ജ്യേഷ്ഠനായത്. ഗാന്ധിജിയുടെ ജനനം ഒക്ടോബർ മാസത്തിലായിരുന്നു. ഈ കണക്കിൻപ്രകാരം ബായ്ക്ക് സ്വഭർത്താവിനേക്കാൾ 7 മാസം പ്രായക്കുറവുണ്ട്. എന്നാൽ മറ്റു ചില രേഖകൾപ്രകാരം ഗാന്ധിയേക്കാൾ ബായ്ക്ക് പ്രായക്കുറവ് ഇല്ല. ഏതായാലും ഇവർ രണ്ടുപേരും സമവയസ്കരാണെന്നുള്ളതിൽ സംശയമില്ല. ഗാന്ധിജിയുടെ കുടുംബക്കാർ ബനിയ ജാതിയിൽപ്പെട്ടവരാണ്.

നാട്ടുവാഴികളും അവരുടെ ബന്ധുക്കളും തമ്മിൽ ഉണ്ടാകുന്ന തർക്കങ്ങൾ തീർക്കുന്നതിന് അക്കാലത്ത് ഉണ്ടായിരുന്ന രാജസ്ഥാനികോടതിയിലെ ഒരംഗമായിരുന്ന മഹാത്മജിയുടെ പിതാവ് കാബാഗാന്ധി. രാജക്കോട്ട് എന്ന നാട്ടുരാജ്യത്തിലെ പ്രധാനമന്ത്രിപദം ഇദ്ദേഹം വഹിച്ച് അടുത്തുൾപറഞ്ഞിയശേഷമാണ് മരിച്ചത്. ഗാന്ധിജി ഏറ്റവും ഇളയപുത്രനായിരുന്നു. 3 സഹോദരന്മാരും ഒരു സഹോദരിയും ഗാന്ധിജിക്ക് ഉണ്ടായിരുന്നു. ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ അമ്മയുടെ പേർ പുത്ലിബാ എന്നായിരുന്നു. പ്രധാനമന്ത്രിപദം പലനാൾ വഹിച്ചിട്ടും ധനസമ്പാദനത്തിൽ കാബാഗാന്ധി ഒട്ടും ശ്രദ്ധിച്ചില്ല.

ഗാന്ധിജിക്ക 7 വയസ്സു പ്രായമായപ്പോൾ കാബാ ഗാന്ധി രാജസ്ഥാനിക്കോടതിയിലെ ഒരംഗമായി നിയമിക്കപ്പെട്ടുകയാൽ അദ്ദേഹം സകുടുംബം പോർബന്ദറിൽ നിന്നു രാജക്കോട്ടിൽ പോയി താമസമാക്കി.

ബാ യുടെ പിതാവു് ശ്രീയുത് ഗോകുലാസ് മധൻജി പോർബന്ദറിലെ ഒരു പ്രധാന കച്ചവടക്കാരനായിരുന്നു. അമ്മയുടെ പേർ ശ്രീയുക്ത വീരജ്കുവർ എന്നായിരുന്നു. കസ്തൂർബായ്ക്ക് ഒരു സഹോദരനേ ഉണ്ടായിരുന്നുള്ളു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ നാമധേയം ശ്രീയുത് മാധവദാസ് ഗോകുലദാസ് എന്നായിരുന്നു. ചെറുപ്പം മുതൽതന്നെ നല്ല ചുറുചുറുക്കും തന്റേടവും പ്രദർശിപ്പിച്ചു മാതാപിതാക്കളുടെയും സമീപസ്ഥരുടെയും പ്രശംസയ്ക്കും ലാളനയ്ക്കും പാത്രീഭവിച്ചിരുന്ന ഈ ബാലിക ഒരുകാലത്തു ഭാരതീയരുടെ ആരാധനയ്ക്കും അഭിനന്ദനത്തിനും അഹായാകുമെന്നു ആരെങ്കിലും പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നോ? വളരെ ബുദ്ധിമുട്ടി മാതൃഭാഷയായ ഗുജറാത്തിഅക്ഷരങ്ങൾ വായിക്കാനുള്ള വിദ്യാഭ്യാസം മാത്രമേ ആ ബാലികയ്ക്കു സിദ്ധിച്ചുള്ളു. ഭാരതത്തിന്റെ സ്വാതന്ത്ര്യസമ്പാദനസമരത്തിൽ ഗാന്ധിജിയുടെ സാരഥ്യം വഹിക്കാനുള്ള മഹാഭാഗ്യം ബായിൽ നിക്ഷിപ്തമായിരിക്കുന്നു എന്നു് ആരെങ്കിലും പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നോ? സ്ത്രീവിദ്യാഭ്യാസത്തിനു യാതൊരു പ്രചാരവുമില്ലായിരുന്ന ആ കാലത്തും ആ സ്ഥലത്തും ജനിച്ചു കസ്തൂർബായുടെ സ്മാരകമായി ഒരു കോടിയോളം രൂപാ പിരിച്ചു ഭാരതത്തിന്റെ നാനാഭാഗങ്ങളിലുമുള്ള സ്ത്രീകളുടേയും കുട്ടികളുടേയും സർവ്വതോന്മുഖമായ അഭിവൃദ്ധിക്കു ചെലവാക്കാൻ ഇടയായതു് ഒരു മഹാത്ഭുതം എന്നല്ലാതെ എന്തുപറയട്ടെ.

൨. വിവാഹം.

"കത്തിയവാഡിൽ വിവാഹം, വിവാഹനിശ്ചയം ഇങ്ങിനെ രണ്ടു് അടിയന്തിരമുണ്ടു്. വിവാഹനിശ്ചയം എന്നതു്, വിവാഹം കഴിക്കുവാൻ പോകുന്ന കുട്ടികളുടെ രക്ഷിതാക്കന്മാർ തമ്മിലുള്ള ഒരു പ്രഥമവാഗ്ദാനം മാത്രമാണു്.....എനിക്കു മുന്നു പ്രാവശ്യം വിവാഹം നിശ്ചയിക്കുകയുണ്ടായെന്നു കാണുന്നു.....എനിക്കായി തിരഞ്ഞെടുത്ത രണ്ടു പെൺകുട്ടികൾ മരിച്ചുപോവുകയാണുണ്ടായതു്.....മൂന്നാമത്തെ നിശ്ചയം നടന്നതു് എന്റെ ഏഴാം വയസ്സിലാണെന്നു് എനിക്കു മങ്ങിയ ഒരോർമ്മയുണ്ടു്." ഇങ്ങിനെ മഹാത്മജി തന്റെ വിവാഹനിശ്ചയത്തെപ്പറ്റി എഴുതിയിരിക്കുന്നു. മഹാത്മജിയും ബായും തമ്മിലുള്ള വിവാഹനിശ്ചയം 7-ാം വയസ്സിലും വിവാഹക്രിയ 13-ാം വയസ്സിലും നടന്നു.

1892—ൽ പോർബന്ദറിൽവച്ചു വിവാഹം സാഘോഷം നടത്തി. മഹാത്മാഗാന്ധിയുടെ പിതാവു് ശ്രീയുത് കരംചന്ദ് അക്കാലത്തു രാജസ്ഥാനകോടതിയിലെ ഒരംഗമായിരുന്നു. അദ്ദേഹവും ബായുടെ അച്ഛനും അത്യന്തം സ്നേഹിതന്മാരായിരുന്നു. അവരുടെ സ്നേഹാധിക്യമാണു് ഗാന്ധിയും ബായും തമ്മിൽ വിവാഹബന്ധത്തിലേർപ്പെടാൻ ഇടയാക്കിയതെന്നുള്ള കാര്യം സ്പഷ്ടമാണല്ലൊ. ധനസമൃദ്ധിയോടുകൂടിയ പിതാക്കളുടെ വാത്സല്യനിധികളായ മക്കളുടെ വിവാഹം വളരെ ആഘോഷമായി നടത്തി എന്നു മാത്രം പറഞ്ഞാൽ മതിയല്ലൊ.

വിവാഹ ചടങ്ങുകളെപ്പറ്റി മഹാത്മജി വീണ്ടും എഴുതുന്നു. "വിവാഹസംബന്ധമായ ഓരോ ക്രിയയും നടന്ന അവസരത്തിൽ അദ്ദേഹം (അച്ഛൻ) എവിടെയെല്ലാമാണു് ഇരുന്നതെന്നുകൂടി എന്റെ ഓർമ്മയിൽ തെളിഞ്ഞു കാണുന്നുണ്ടു്. കുട്ടിയായിരുന്ന എന്നെ വിവാഹം ചെയ്യിച്ചതു് അച്ഛൻ ചെയ്ത ഒരു കഠിനകൃത്യമാണെന്നു് ഒരു കാലത്തു് എനിക്കു തോന്നും എന്നു് അന്നു് ഞാൻ സ്വപ്നേപി വിചാരിച്ചില്ല. അന്നു നടന്നതെല്ലാം കായ്യങ്ങളും ശരിയും ന്യായവും സന്തോഷപ്രദവുമാണെന്നു് എനിക്കു തോന്നി. വേഗത്തിൽ വിവാഹം കഴിയണമെന്ന ഔത്സുക്യം എനിക്കുമുണ്ടായി..... ഞങ്ങടെ വിവാഹപീഠത്തിന്മേൽ എങ്ങിനെയാണു് ഇരുന്നതെന്നും സപ്തപദിക്രിയ (അഗ്നിക്കു മുറവും ഏഴടി നടക്കുക) എങ്ങിനെയാണു നടത്തിയതെന്നും വധൂവരന്മാർ അന്യോന്യം കംസാർ (മധുരദ്രവ്യം) വായിൽവച്ചുകൊടുക്കുന്നതു് എങ്ങിനെയാണെന്നും ഞങ്ങടെ ഏതുപ്രകാരമാണു് ഒന്നിച്ചു നാളം കഴിപ്പാൻ തുടങ്ങിയതെന്നും എന്റെ മനോഭിത്തിൽ ഇന്നും ദൃഢമായി ചിത്രീകരിച്ചുകാണുന്നു. പിന്നെ, ഓഹോ, ഒന്നാമത്തെ രാത്രി! രണ്ടു പാവങ്ങളായ ചെറുകുട്ടികളെ ജീവിതസാഗരത്തിലേക്കു പെട്ടെന്നിതാ പിടിച്ചു തള്ളിവിട്ടിരിക്കുന്നു. ഒന്നാമത്തെ രാത്രി ഏതു പ്രകാരത്തിലാണു കഴിച്ചുകൂട്ടേണ്ടതെന്നു വലിയ ജ്യേഷ്ഠപത്നി എനിക്കു മുൻകൂട്ടി വേണ്ടവിധം ഉപദേശിച്ചുതന്നിരുന്നു. ഇതിനെസ്സംബന്ധിച്ചു് എന്റെ പത്നിക്കു് ഉപദേശംനൽകിയതു് ആരാണെന്നു് എനിക്കു നിശ്ചയമില്ല..... അന്നു ഞങ്ങൾക്കു [illegible]

ലജ്ജയായിരുന്നു എന്നു പ്രത്യേകം പറയേണ്ടതില്ലല്ലോ. ഞാൻ അവരോടു് എങ്ങിനെ സംസാരിക്കും? എപ്പോൾ സംസാരിക്കും? എനിക്കു കിട്ടിയ ഉപദേശംകൊണ്ടു വലിയ ഗുണമൊന്നുമുണ്ടായില്ല. എന്നാൽ ഇങ്ങിനെയുള്ള കാര്യങ്ങളിൽ വല്ല ഉപദേശമോ പരിശീലനമോ വാസ്തവത്തിൽ ആവശ്യമില്ല. നമ്മുടെ മുജ്ജന്മവാസനതന്നെ ധാരാളമതി. ക്രമേണ ഞങ്ങളന്തമ്മിൽ പരിചയമാവുകയും യഥേഷ്ടം സംസാരിക്കുവാൻ തുടങ്ങുകയും ചെയ്തു. ഞങ്ങളിരുവരും ഒരേ പ്രായക്കാരാണു്. എന്നാൽ ഏറെത്താമസിയാതെ ഞാൻ 'പതിദേവാധികാരം (ഭർത്താവിനുള്ള അധികാരം) പ്രയോഗിക്കുവാൻ തുടങ്ങി.''

ശൈശവവിവാഹം കേരളത്തിൽ അധിവസിക്കുന്ന പല വർഗ്ഗക്കാരുടെ ഇടയിലും നിലവിലിരിക്കുന്ന ഇക്കാലത്തു് മഹാത്മജി ശൈശവവിവാഹത്തെക്കുറിച്ചു സചാനുഭവം അടിസ്ഥാനമാക്കി എഴുതിയിട്ടുള്ള താഴെ ചേർക്കുന്ന വരികൾ ശ്രദ്ധാർഹമാണു്. "13-ാം വയസ്സിൽ കഴിഞ്ഞ എന്റെ വിവാഹത്തെപ്പറ്റിയാണു് ഞാനിവിടെ എഴുതുവാനുദ്ദേശിക്കുന്നതു്. ഇതു് എന്റെ മനസ്സിനെ വേദനിപ്പിക്കുന്ന ഒരു കൃത്യമാണു്. എന്റെ രക്ഷയിലിരിക്കുന്ന പ്രസ്തുത പ്രായത്തിലുള്ള കുട്ടികളെ മുറവും കാണുമ്പോൾ എനിക്കൊടുതന്നെ സഹതപിക്കുവാനും എനിക്കുണ്ടായതുപോലുള്ള അനുഭവത്തിൽനിന്നു് രക്ഷപ്പെടുവാൻ സാധിക്കുന്നതിൽ അവരെ അഭിനന്ദിക്കുവാനും ഞാൻ പ്രേരിതനാകാറുണ്ടു്. ഇതു അക്രമതരമായ ശൈശവവിവാഹങ്ങളെ സാധൂകരിപ്പാൻ തെതികമായ യാതൊരു ന്യായവും ഞാൻ കാണുന്നില്ല.''

൪. ദാമ്പത്യബന്ധം.

യൗവനാരംഭത്തിനു് എത്രയോ മുമ്പുതന്നെ ദാമ്പത്യബന്ധത്തിൽ ഏർപ്പെട്ട ഗാന്ധിജിയുടെയും കസ്തൂർബായുടേയും ജീവിതത്തിൽനിന്നു് അമൂല്യമായ പല സംഗതികളും നമുക്കു ധരിക്കാനുണ്ടു്. മോഹനദാസ് ഗാന്ധിയെ മഹാത്മാഗാന്ധിയായി പരിവർത്തനം ചെയ്യുന്നതിനു് ഈ ദാമ്പത്യബന്ധം തികച്ചും ഹേതുഭൂതമായിരുന്നു. മഹാത്മജിയുടെ സത്യാന്വേഷണപരീക്ഷണങ്ങളുടെ ഉപകരണമായി ഉപയോഗിച്ചതു് കസ്തൂർബായെ ആണു്. കസ്തൂർബാ ഗാന്ധിജിയുടെ ആചാര്യപദത്തിനു് എങ്ങിനെ അർഹയായി എന്നു് ഈ അദ്ധ്യായത്തിൽനിന്നു നമുക്കു ഗ്രഹിക്കാം.

സപത്നിയുടെമേൽ അധികാരംചെലുത്താൻ ആരംഭിച്ചതിനെപ്പറ്റി മഹാത്മജി വിശദമായി എഴുതിയിട്ടുണ്ടു്, "പത്നിയോടു് ജീവാവസാനംവരെയും വിശ്വാസ്യതയോടെ വർത്തിക്കേണ്ടതു് ഭർത്താവിന്റെ മുറയാണെന്നു്" അദ്ദേഹം ചെറുപ്പത്തിൽതന്നെ ധരിച്ചിരുന്നു. ഭാര്യയെ ഒരു പ്രകാരത്തിലും വഞ്ചിച്ചുകൂടാ എന്നുള്ള ഭൃഢബോധം ശക്തിയായി ഉണ്ടായിരുന്നതാണു്. എന്നിട്ടും ഇവരുടെ ദാമ്പത്യജീവിതത്തിൽ പല ഉരസലുകളും ഉണ്ടായി. ഇക്കാര്യം മഹാത്മജി വിശദമാക്കുന്നതു ഇങ്ങിനെയാണു്. "പത്നിയോടു വിശ്വാസ്യതയോടെ വർത്തിക്കുന്നതു് എന്റെ ധർമ്മമാണെങ്കിൽ, എന്നോടു വിശ്വാസ്യതയോടെ വർത്തിക്കുന്നതു് അവളുടെയും ധർമ്മമാണു്

എന്ന അഭിപ്രായം എന്നെ അസഹിഷ്ണുവായ ഒരു ഭ
ർത്താവാക്കിച്ചമച്ചു..... പത്നിയുടെ വിശ്വാസ്യതയേപ്പ
റ്റി സംശയം തോന്നുവാൻ ഒരു കാരണവും എനിക്ക് ഉ
ണ്ടായിരുന്നില്ല. എന്നാൽ ശങ്കാസമ്മിശ്രമായ അസഹി
ഷ്ണുതയ്ക്ക് ന്യായമോ, കാരണമോ വേണ്ട. അതുകൊണ്ട്
അവളെ സർവ്വസമയത്തും സൂക്ഷിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതു
എന്റെ മുറയാണെന്നു ഞാൻ തീർച്ചപ്പെടുത്തി. എന്റെ
സമ്മതംക്കൂടാതെ അവൾക്ക് എവിടെയും പോകുവാൻ
പാടില്ലെന്നു ഞാൻ ശഠിച്ചു. ഇതു ഞങ്ങൾതമ്മിൽ കു
ലശലായ ശണ്ഠയ്ക്കു കാരണമായി. എന്റെ ഇത്തരം ശാ
സന അവളുടെ ജീവിതത്തെ ഒരു തടവുകാരിയുടേതുപോ
ലെ ആക്കിത്തീർത്തു. ഇപ്രകാരമുള്ള അസ്വതന്ത്രതയ്ക്കു
നിരാക്ഷേപം കീഴടങ്ങുന്നവളല്ല കസ്തൂർബാ. തനിക്കു
തോന്നുന്നേടത്തു തോന്നുമ്പോൾ പോകുന്നതു് അവൾ ഒ
രു പതിവാക്കി. ഞാൻ എത്രത്തോളം അവളുടെ സ്വാ
തന്ത്ര്യം തടയുവാൻ ശ്രമിച്ചുവോ, അത്രത്തോളം അധി
കം സ്വാതന്ത്ര്യം അവൾ എടുത്തുവന്നു. അതിനോടൊ
പ്പം എന്റെ കോപവും വർദ്ധിച്ചുവന്നു. വിവാഹബ
ന്ധരായ ദമ്പതിമാർ തമ്മിൽ ഉരിയാടാതിരി
ക്കുക എന്നതു് ഒരു സാധാരണ സംഭവമായിത്തീർന്നു. കു
കസ്തൂർബാ എന്റെ ശാസനകളെ ലംഘിച്ചിരുന്നതു്
യാതൊരു ദുരുദ്ദേശത്തോടുംകൂടിയല്ലെന്നാണു ഞാൻ വി
ചാരിക്കുന്നതു്. ക്ഷേത്രത്തിലേക്കു പോകുന്നതിലോ ച
ങ്ങാതിമാരെ കാണ്മാൻ പോകുന്നതിലോ തനിക്കവകാ
ശപ്പെട്ട സ്വാതന്ത്ര്യത്തെ തടയുന്നതിനെ നിർദ്ദോഷമാ

വല്ല ബാലികയും പൊറുക്കുമോ? അവളുടെ സ്വതന്ത്ര്യം തടയുവാൻ എനിക്ക് അവകാശമുണ്ടെങ്കിൽ, എന്റെ സ്വാതന്ത്ര്യം തടയുവാൻ അവൾക്കുമില്ലെ അവകാശം. ഇതെല്ലാം ഇന്ന് എന്റെ മനസ്സിൽ തെളിഞ്ഞുകാണുന്ന സംഗതികളാണ്. അന്നാകട്ടെ ഭർത്താവിന്റെ നിലയിൽ എനിക്കുള്ള അധികാരത്തെ സ്ഥാപിക്കേണ്ടതു് എന്റെ മുറയാണെന്നാണ് എനിക്കു തോന്നിയതു്."

"ഇതുയും പറഞ്ഞതിൽനിന്നു ഞങ്ങളുടെ ജീവിതം ശണ്ഠകൊണ്ടു് സദാ അസുഖമയമായ ഒന്നായിരുന്നുവെന്നു വായനക്കാർ ധരിക്കരുതു്. എന്തെന്നാൽ എന്റെ ശുക്ഷതകളെല്ലാം സ്നേഹത്തെ അടിസ്ഥാനപ്പെടുത്തിയവയായിരുന്നു. എന്റെ പത്നിയെ ഒരു മാതൃകാപത്നിയാക്കുകയായിരുന്നു എന്റെ അവശ്യം. നിഷ്കളങ്കമായി ജീവിക്കുവാനും ഞാൻ പഠിച്ചതെല്ലാം പഠിപ്പിക്കുവാനും അവളുടെ വിചാരവും ജീവിതവുമെല്ലാം എന്റേതിനോടു യോജിപ്പിക്കുവാനും അവളെ ശീലിപ്പിക്കേണമെന്നായിരുന്നു എന്റെ അഭിലാഷം." ഈ ദമ്പതികളുടെ തമ്മിൽ ഉണ്ടായിക്കൊണ്ടിരുന്ന ശണ്ഠയുടെ കാരണം പരസ്പരസ്നേഹത്തിന്റെ കുറവല്ല, പ്രത്യുത തന്റെ പത്നിയെ ഒരു ആദർശവനിതയാക്കുന്നതിനുള്ള ഗാന്ധിജിയുടെ ഉൽക്കടോത്സാഹത്തിന്റെ പ്രാരംഭപ്രയാസമാണെന്നു വ്യക്തമായല്ലോ. യഥാർത്ഥമായ സ്നേഹത്തിനു തടസ്സമുണ്ടാകുന്നതു സർവ്വസാധാരണമാണല്ലോ.

മഹാത്മാജി സ്വപത്നിയെപ്പറ്റി തുടരുന്നതിപ്രകാരമാണ്. "അവൾക്ക് അക്ഷരപരിജ്ഞാനം ഇല്ലായിരുന്നു. പ്രകൃതിയിൽ അവൾ സാധുവും സ്ഥിരോത്സാഹത്തോടും സ്വാതന്ത്ര്യബുദ്ധിയോടും കൂടിയവളുമാണ്. എന്റെ നേർക്കുള്ള പെരുമാറ്റത്തെ വച്ചു പറയുകയാണെങ്കിൽ അവൾ സ്വതവേ അധികം സംസാരിക്കാത്തവളുമാണ്. തന്റെ അറിവില്ലായ്മയെ പരിഹരിക്കുവാൻ വല്ല ക്ഷമകേടും അവൾക്ക് ലേശവും ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. അറിവു സമ്പാദിക്കുവാനുള്ള എന്റെ പരിശ്രമം അവളെ വല്ലപ്പോഴും അത്തരം പരിശ്രമത്തിനു പ്രേരിപ്പിച്ചതായി ഞാനോർക്കുന്നില്ല. അതുകൊണ്ടു ഞങ്ങളുടെ ഭാവിയെപ്പറ്റി എനിക്കുണ്ടായിരുന്ന ആശ്രമം ഞാനൊരാളെ മാത്രം ബാധിക്കുന്ന ഒന്നായിരുന്നിരിക്കണം. എന്റെ പരമമായ വികാരം മുഴുവനും ഒരേ സ്ത്രീയെ മാത്രം അവലംബിച്ചിരിക്കുകയായിരുന്നു. അതുപോലെതന്നെ അവളുടെ പൂർണ്ണമായ സ്നേഹത്തിനു ഞാനും പാത്രീഭവിക്കണമെന്നായിരുന്നു എന്റെ ആവശ്യം. ഞങ്ങളുടെ സ്നേഹത്തിന് ഇപ്രകാരം പരസ്പരപരിപൂർണ്ണത്വം അഥവാ ഉണ്ടായിരുന്നില്ലെങ്കിൽക്കൂടിയും, ഒരു ഭാഗത്തെങ്കിലും സോത്സാഹമായ സ്നേഹമുണ്ടായിരുന്നതുകൊണ്ടു ഞങ്ങളുടെ ബന്ധം തീരെ സുഖരഹിതമായ ഒന്നല്ലായിരുന്നു."

പ്രേമം പ്രാപ്യസ്ഥാനമായി പരിഗണിച്ചിരുന്ന മഹാത്മജിയുടെ ദാമ്പത്യജീവിതം, എന്തെല്ലാം അഭിപ്രായവ്യത്യാസവും ആദർശഭിന്നതയും ഉണ്ടായിരുന്നാലും ഐശ്വര്യപൂർണ്ണമാകാതിരിക്കുകയില്ലല്ലോ. സ്നേഹപ്രചോ

ദിതമായ സന്താപങ്ങളും പ്രയാസങ്ങളും പോലും എന്നെ കൂടുതൽ പ്രിക്കുകയല്ലാതെ വേദനപ്പിക്കുകയില്ലതന്നെ, അക്കാലത്തെപ്പറ്റി മഹാത്മജി വീണ്ടും എഴുതുന്നതെന്തെന്ന നോക്കുക. "പത്നിയോടു് അതിഗാഢമായ ഇഷ്ടമാണു് എനിക്കു് ഉണ്ടായിരുന്നതെന്നു പറഞ്ഞുകൊള്ളട്ടെ. സ്കൂളിലായിരിക്കുമ്പോഴും പോലും ഞാൻ അവളെപ്പറ്റി ആലോചിക്കും. രാത്രിയായാൽ അവളെ കാണുമല്ലൊ എന്ന വിചാരം എന്നെ വിട്ടുപിരികയില്ല. അവളുമായി പിരിഞ്ഞിരിക്കുന്നതു് എനിക്കു് ദുസ്സഹമായി. രാത്രി വളരെ വൈകുന്നതുവരെയും ഞാൻ എന്റെ നിരർത്ഥകസംഭാഷണംകൊണ്ടു് അവളെ ഉറങ്ങുവാൻ അനുവദിക്കുകയില്ല."

കസ്തൂർബായെ തന്റെ യഥാർത്ഥജീവിതസഖിയായി രൂപാന്തരപ്പെടുത്തുന്നതിനു ഗാന്ധിജി ചെയ്ത പരീക്ഷണങ്ങളാണു് അദ്ദേഹത്തെ മഹാത്മാവാക്കിത്തീർത്തതെന്നു നമുക്കറിയാമല്ലൊ. വിദ്യാവിഹീനയായിരുന്ന ബായെ വിദ്യാസമ്പന്നയാക്കാൻ കഴിയാഞ്ഞതിനെപ്പറ്റി അദ്ദേഹം ഇങ്ങിനെ പരിതപിക്കുന്നു. "കസ്തൂർബാ നിരക്ഷരയായിരുന്നുവെന്നു പറഞ്ഞുവല്ലൊ. അവളെ വിദ്യയഭ്യസിപ്പിക്കുവാൻ എനിക്കു് അത്യുൽകണ്ഠതോന്നി. എന്നാൽ വിഷയാസക്തിയോടുകൂടിയ എന്റെ സ്നേഹം അതിനു സമയം തന്നില്ല. ഒന്നാമതു്, പഠിപ്പിക്കുന്നതു് അവളുടെ ഹിതത്തിനു വിപരീതമായി ചെയ്യുക. അതുതന്നെ രാത്രിയിലും വേണം. മുതിർന്നവരുടെ മുമ്പിൽവച്ചു് അവളെ കാണാനോ, അവളോടു സ്

സാരിപ്പാനോ എനിക്കു ധൈര്യം വന്നില്ല. നിരുപയോഗവും അപരിഷ്കൃതവുമായ 'പട്ടാ'സമ്പ്രദായം അന്നു കത്തിയവാറിൽ പ്രത്യേകരീതിയിൽ നടപ്പുണ്ടായിരുന്നു. ഇങ്ങിനെ പരിതസ്ഥിതികൾ എന്റെ ഉദ്യമത്തിനു പ്രതിക്കൂലമായി നിന്നു. അതുകൊണ്ടു യുവദശയിൽ കസ്തൂർബായെ പഠിപ്പിക്കുവാനുള്ള എന്റെ ഉദ്യമങ്ങൾ മിക്കതും വിഫലമാവുകയാണു ചെയ്തതെന്നു സമ്മതിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. ഒടുവിൽ, വിഷയാസക്തിയാകുന്ന നിദ്രയിൽനിന്നു ഉണർന്നപ്പോഴേയ്ക്കും ഞാൻ പൊതുക്കാര്യങ്ങളിൽ ഏർപ്പെട്ടു കഴിഞ്ഞിരുന്നതിനാൽ, അപ്പോഴും ഭാര്യയുടെ വിദ്യാഭ്യാസകാര്യത്തിൽ ചെലവഴിക്കുവാൻ എനിക്കു് അധികം സമയം ശേഷിപ്പു് ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. പ്രത്യേകാദ്ധ്യാപകന്മാർ മുഖേന അവളെ വിദ്യയഭ്യസിപ്പിക്കുന്ന കാര്യത്തിലും ഞാൻ വീഴ്ച വരുത്തി. ഇതിന്റെ എല്ലാം ഫലമായി കസ്തൂർബായ്ക്കു് ഇന്നു സാധാരണയെഴുത്തുകൾ എഴുതുകയും സാധാരണ ഗുജറാത്തി മനസ്സിലാക്കുകയുംകൂടി പ്രയാസപ്പെട്ടേ ചെയ്വാൻ സാധിക്കൂ. എനിക്കു് അവളോടുള്ള പ്രേമം വിഷയാസക്തിയുടെ കളങ്കം ലേശവും ചേരാത്തതായിരുന്നുവെങ്കിൽ, ഇന്നു കസ്തൂർബായ്ക്കു് ഒരു വിദുഷിയായിരിപ്പാൻ സാധിക്കുമായിരുന്നു എന്നു തീർച്ചയാണു്. അങ്ങിനെ ആയിരുന്നുവെങ്കിൽ വിദ്യാഭ്യാസത്തിൽ അവർക്കു് ഉണ്ടായിരുന്ന വിമുഖതയെ ജയിക്കുവാൻ എനിക്കു സാധിക്കുമായിരുന്നു. നിഷ്കളങ്കമായ പ്രേമത്തിനു സാദ്ധ്യമല്ലാത്തതായി ഒന്നുമില്ലല്ലൊ" കസ്തൂർബാ തന്റെ വിദ്യാഭ്യാസത്തെപ്പറ്റി പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുള്ള ഒരു ഭാഗം താഴെ ഉദ്ധരിക്കുന്നതു രസ

കരമായിരിക്കുമെന്നു തോന്നുന്നു. "ഒരു സ്കൂളിൽ പോകാത്തതിൽ എനിക്കു പശ്ചാത്താപമുണ്ടു്. ബാപ്പുവിന്റെ കൂടെ ഒരു ജീവിതസഖിയായി ഞാൻ പന്ത്രണ്ടാംവയസ്സിൽ ചേന്ന സമയം ഞാൻ നിരക്ഷരയായിരുന്നു. ഞാൻ പഠിക്കണമെന്നു് അദ്ദേഹത്തിനു വളരെ ആശയുണ്ടായിരുന്നു. എന്നാൽ എന്റെ പുരോഗതി വളരെ സാവധാനമായിരുന്നു. അക്ഷരം പഠിപ്പാൻ ഞാൻ വളരെ മാസമെടുത്തു. എന്നാൽ ബാപ്പു എന്റെ കാര്യത്തിൽ വളരെ ക്ഷമയുള്ളവനായിരുന്നു. ചിലപ്പോൾ എന്റെ സാവധാനമായ പുരോഗതി കണ്ടു് അദ്ദേഹം നിരാശപ്പെട്ടിരുന്നു എന്നുമാത്രം." വാസ്തവത്തിൽ കസ്തൂർബാ നിരക്ഷരയായിരുന്നെങ്കിൽപോലും ലോകത്തിനു് ഒന്നും നഷ്ടപ്പെട്ടിട്ടില്ല. മഹാത്മജിയെ ലോകതത്വങ്ങൾ അഭ്യസിപ്പിച്ച വിദ്യാലയം കസ്തൂർബാ ആണു്. അക്ഷരാഭ്യാസത്തിൽ ബാപിനോക്കുമായിരുന്നെങ്കിൽപോലും ആ മഹതി അജ്ഞാനിയായിരുന്നില്ല; തീർച്ചതന്നെ. അക്ഷരാഭ്യാസവും വിജ്ഞാനവും ഉത്തരദക്ഷിണധ്രുവങ്ങൾപോലേ അകലച്ചയുള്ളവയാണു്. അക്ഷരാഭ്യാസത്തിന്റെ കുറവു് യഥാർത്ഥത്തിൽ ഒരു കുറവല്ലെന്നു് കസ്തൂർബാ ലോകത്തെ പഠിപ്പിക്കുന്നു. നിരക്ഷരയായ ഒരു സ്ത്രീ സർവശ്രേഷ്ഠമായ ലോകസേവനത്തിനു നിശ്ചയമായും പ്രാപ്തയെന്നു് ഈ മഹതി തെളിയിക്കുകതന്നെ ചെയ്തു.

കസ്തൂർബാ വിശേഷജ്ഞാനത്തിൽ ഗാന്ധിജിയെ അതിശയിച്ചിരുന്നുവെന്നതിനു ഒരു ഉദാഹരണം പറയാം. ജ്യേഷ്ഠസഹോദരന്റെ സഹപാഠിയായ ഒരു ചെറുപ്പക്കാ

നും ഗാന്ധിജിയും തമ്മിൽ വലിയ ചെങ്ങാതിമാരായിരുന്നു. അമ്മയും ജ്യേഷ്ഠനും ഭായ്യയും ഈ ആളിനെപ്പറ്റി ഭിന്നാഭിപ്രായമുള്ളവരായിരുന്നു എങ്കിലും ഗാന്ധിജി അതിനോടു യോജിച്ചില്ല. ഒടുവിലാണു് ഇദ്ദേഹം, തന്റെ സ്നേഹിതന്റെ കുത്സിതവൃത്തികളെപ്പറ്റി ധരിച്ചതു്. ഈ സംഭവത്തെപ്പറ്റി അദ്ദേഹം ഇങ്ങിനെ എഴുതിയിരിക്കുന്നു. "ആ സ്നേഹിതന്റെ സഹവാസം എന്റെ പത്നിയോടു വിശ്വാസവഞ്ചന പ്രവർത്തിക്കുവാനും എനിക്കു സംഗതി വരുത്തുമായിരുന്നു. (ഗാന്ധി ചിലപ്പോൾ മാംസം ഭക്ഷിക്കാനിടയായതു് ഈ സ്നേഹിതന്റെ പ്രേരണകൊണ്ടാണു്) തലനാർകൊടിയിടകൊണ്ടു മാത്രമാണു് ഞാൻ രക്ഷപെട്ടതു്. ഒരിക്കൽ സ്നേഹിതൻ എന്നെ ഒരു വേശ്യാഗൃഹത്തിലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി. അയാൾ ഭേദപ്പെട്ട ഉപദേശം തന്നു് എന്നെ അകത്തേക്കു് അയച്ചു. അയാൾ എല്ലാം മുൻകൂട്ടി ശട്ടം ചെയ്തിരുന്നു. പണവും അദ്ദേഹമെ കൊടുത്തുകഴിഞ്ഞിരുന്നു. ഞാൻ പാപത്തിന്റെ വായിൽ തലയിടുകയേ വേണ്ടൂ. എന്നാൽ കരുണാനിധിയായ ഈശ്വരൻ എന്നെ എനിക്കു് എതിരായിത്തന്നെ രക്ഷിച്ചു. ആ സമയത്തിൽ ഞാൻ മിക്കവാറും അന്ധനും മൂകനുമായിത്തീർന്നു. ആ വേശ്യയുടെ കിടക്കയിൽ ഞാൻ അവളുടെ ഒന്നിച്ചിരുന്നു. എന്നാൽ നാവു കെട്ടിയതുപോലെ ഞാൻ നിശ്ചേഷ്ടനായി ഇരുന്നതേയുള്ളൂ. അവൾ ക്ഷുഭിതയായി എന്നെ പൊതിരെ ചീത്ത പറഞ്ഞു് നേരേ പുറത്തേക്കു വഴി കാണിച്ചുതന്നു. എന്റെ പൗരുഷത്തിനു ഭംഗം നേരിട്ടതായി എനിക്കു് അപ്പോൾ തോന്നി. ലജ്ജ സഹിക്കവയ്യാതെ, ഭൂമിയിൽ

താണുപോയാൽ മതിയായിരുന്നു എന്നു വിചാരിച്ചു. എന്നാൽ എന്നെ രക്ഷിച്ചതിനു ഞാൻ ഈശ്വരനോടു പിന്നീടു് എപ്പോഴും നന്ദിയുള്ളവനായിരുന്നിട്ടുണ്ടു്."

"മേൽപറഞ്ഞ സംഭവംപോലും ആ സ്നേഹിതനുമായുള്ള മൈത്രിയുടെ ദോഷത്തെ എന്നെ ധരിപ്പിക്കുവാൻ മതിയായില്ല. ഒടുവിൽ ഞാൻ തീരെ സംശയിക്കാത്ത ചില നടപടിവൃത്യങ്ങൾ അയാളിൽ നേരിട്ടു കാണാനിട്ടയായപ്പോൾ മാത്രമാണു് എന്റെ കണ്ണു തുറന്നതു്." അനന്തരം മഹാത്മജി ഇങ്ങിനെ തുടരുന്നു. "എന്റെ ഭാര്യയും ഞാനുമായി വല്ല രഞ്ജിപ്പില്ലായ്മയുമുണ്ടായതിനു് കാരണം ഈ സ്നേഹിതനായിരുന്നു. ഭാര്യയോടു് അതിയായ പ്രേമമുണ്ടെങ്കിലും അവളുടെ ചാരിത്ര്യശുദ്ധിയിൽ തീവ്രമായ ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയ ഒരു ഭർത്താവായിരുന്നു ഞാൻ. അവളേപ്പറ്റി എനിക്കുണ്ടായ സംശയങ്ങളെ എന്റെ സ്നേഹിതൻ പൂർവ്വാധികം ശക്തിപ്പെടുത്തി. സ്നേഹിതൻ തന്ന അറിവിനെ ആസ്പദമാക്കി ഞാൻ പലപ്പോഴും എന്റെ ധർമ്മപത്നിയെ വേദനിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ടു്. അഹിംസയേപ്പറ്റി ഓർമ്മിക്കുമ്പോൾ എനിക്കു എന്നെ ഒരിക്കലും മാപ്പാക്കുവാൻ സാധിക്കുന്നില്ല. അതുകൊണ്ടാണു ഞാൻ സ്ത്രീകളെ സഹനശീലത്തിന്റെ മൂർത്തികളായി കരുതുന്നതു്." മഹാത്മജി തന്റെ പ്രശംസകളെ വീണ്ടും ഇങ്ങിനെ സ്വപത്നിയിൽ വർഷിക്കുന്നു." അകാരണമായി യജമാനന്റെ സംശയത്തിനു പാത്രമായ ഭൃത്യനു തന്റെ ജോലി വലിച്ചെറിയാം; അതുപോലെ പുരുഷനു പിരിഗ്രഹം ഉപേക്ഷിക്കാം; സ്നേഹിതനു സ്നേഹബന്ധം അ

വസാനിപ്പിക്കാം. ഭാര്യയാകട്ടെ, ഭർത്താവിന്റെ വിശ്വാസ്യതയെപ്പറ്റി സംശയം തോന്നിയാലും അതു സഹിച്ചുകൊണ്ട് അനങ്ങാതിരിക്കുന്നു. ഭർത്താവിനു് അവളുടെനേരേ സംശയം തോന്നിയാലോ, അവർക്കു് ഒരു ഗതിയുമില്ല. അവളെവിടെ രക്ഷ പ്രാപിക്കും? ഹിന്ദുപത്നിക്കു വിവാഹമോചനത്തിനായി കോടതിയെ ശരണം പ്രാപിക്കുവാൻ തരമില്ല. അങ്ങിനെയിരിക്കെ, ഞാൻ എന്റെ ഭാര്യയെ നിരാശപ്പെടുത്തിയതു മറക്കുവാനൊ, ആ അപരാധത്തിനു് എന്നെ മാപ്പാക്കുവാനോ എനിക്കു് സാധിക്കുന്നില്ല. അഹിംസാതത്വത്തിന്റെ നാനാമുഖമായ അർത്ഥം സൂക്ഷ്മമായി ഗ്രഹിച്ചതിനു ശേഷമാണു് എനിക്കു് എന്റെ മനസ്സിൽനിന്നു ശങ്കാവിഷബീജത്തെ കേവലം ഉന്മൂലനം ചെയ്വാൻ സാധിച്ചതു്. അതോടുകൂടി ബ്രഹ്മചര്യത്തിന്റെ മഹിമ മനസ്സിലാക്കുവാനും സാധിച്ചു. ഭാര്യ ഭർത്താവിന്റെ അടിമയല്ല, സഹചാരിണിയും സഹധർമ്മിണിയും ആണെന്നും ഭാര്യാഭർത്താക്കന്മാർ അന്യോന്യം അവരുടെ സന്തോഷസന്താപങ്ങളിൽ സമം പങ്കുകൊള്ളേണ്ടവരാണെന്നും താൻ ഇഷ്ടപ്പെടുന്ന മാർഗ്ഗത്തെ അവലംബിപ്പാൻ ഭർത്താവിനുള്ളതുപോലെതന്നെ സ്വാതന്ത്ര്യമുള്ളവളാണു ഭാര്യയെന്നുമുള്ള വസ്തുത ഞാൻ ഗ്രഹിച്ചു. ശങ്കാപങ്കിലമായ ആ ഇരുണ്ട കാലത്തെ ഓർമ്മിക്കുമ്പോഴെല്ലാം എന്റെ മൂർഖതയേയും വിഷയാന്ധതയായ നിർദ്ദയയേയും കുറിച്ചു് എനിക്കു് അറപ്പു തോന്നുകയും എന്റെ സ്നേഹിതനെ കണ്ണടച്ചു വിശ്വസിച്ചതിനെപ്പറ്റി ഞാൻ പരിതപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു.”

വിശേഷജ്ഞാനത്തിൽ മാത്രമല്ല, ധൈര്യത്തിലും ബാ ഗാന്ധിജിയേക്കാൾ എത്രയോ മെച്ചമായിരുന്ന എന്നു താഴെ ചേർക്കുന്ന ഭാഗം വെളിപ്പെടുത്തുന്നു. മഹാത്മജി എഴുതുന്നു. "ഞാൻ ഭയങ്കര ഭീരുവായിരുന്നു. കള്ളന്മാരേയും ഭൂതപ്രേതാദികളേയും സർപ്പങ്ങളേയുമുള്ള ഭയം ഒരിക്കലും എന്നെ വിട്ടുപിരിഞ്ഞില്ല. രാത്രിയായാൽ വീട്ടിന്റെ പുറത്തിറങ്ങുവാനിനിക്ക ധൈര്യമില്ലാതാവും. ഇരുട്ട് എന്നതു് എനിക്കു പ്രാണഭയം ജനിപ്പിച്ചു. ഇതിലെ ഇതാ ഒരു ഭൂതം വരുന്നു, അതിലെ അതാ കള്ളന്മാർ വരുന്നു; മറെറാരു ഭാഗത്തുനിന്നു സർപ്പങ്ങൾവരുന്നു എന്നെല്ലാം മനസ്സിൽകണ്ടു പേടിച്ചുവന്നതിനാൽ ഇരുട്ടത്തുറങ്ങുക എന്നതു് എനിക്കു മിക്കവാറും അസാദ്ധ്യമായിരുന്നു. മുറിയിൽ ഒരു വെളിച്ചമില്ലാതെ ഉറങ്ങുക എനിക്ക് ആലോചിക്കാനേ വയ്യായിരുന്നു. എന്റെ അരികിൽകിടന്ന് ഉറങ്ങുന്നവളും ഏതാണ്ടു താരുണ്യംപ്രാപിച്ചവളുമായ എന്റെ പത്നിയോടു ഞാൻ എങ്ങിനെ എന്റെ ഭയം തുറന്നുപറയും. അവർക്ക് എന്നെക്കാൾ ധൈര്യമുണ്ടെന്ന് എനിക്കറിയാം. എന്നെപ്പറ്റി എനിക്കു വലിയ ലജ്ജതോന്നി. അവർ പിശാചുക്കളേയോ സർപ്പങ്ങളേയോ ഒട്ടും ഭയപ്പെട്ടിരുന്നില്ല. അവർക്ക് ഇരുട്ടിൽ എവിടെയും നിർഭയം സഞ്ചരിക്കാം. എന്റെ ഈ ദൗർബ്ബല്യങ്ങളെല്ലാം എന്റെ ചങ്ങാതിക്കു നല്ലവണ്ണം അറിയാമായിരുന്നു."

വിവാഹത്തിനു ശേഷവും ഗാന്ധിജി വിദ്യാഭ്യാസം തുടർന്നു എന്നു നാം കണ്ടുവല്ലൊ. ജ്യേഷ്ഠൻ പഠിപ്പു നി

ത്തുകയും ചെയ്തു. ഗാന്ധിജി ഹൈസ്കൂൾ പഠിപ്പ് പൂർത്തിയാക്കി.

1884-ാംവർഷം ഈ ദമ്പതികൾക്ക് വിഷാദപൂർണ്ണമായിരുന്നു. കാബാഗാന്ധി, ദീർഘമായ രോഗത്തിനു ശേഷം അക്കൊല്ലമാണു മരിച്ചതു്. ബാ അക്കൊല്ലം പ്രസവിച്ചു. ശിശു മൂന്നുനാലു ദിവസത്തിനകം കാലഗതി പ്രാപിച്ചു. ശിശുവിന്റെ നിര്യാണം ബായെ ഖിന്നയാക്കിയതിനെ വേദനിപ്പിക്കുകതന്നെ ചെയ്തു. രോഗാതുരനായ അച്ഛനെ ശുശ്രൂഷിക്കുന്നതിൽ ഗാന്ധിജി അസാധാരണമായ സന്തോഷം പ്രകടിപ്പിച്ചു. എങ്കിലും അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഭോഗേച്ഛയെ ഇങ്ങിനെ വെളിപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു. "ചെറുപ്പം മുതല്ക്കേ പിതൃഭക്തിയിൽ ശ്രവണനെ മാതൃകയാക്കി കരുതിപ്പോന്ന എനിക്കു്, ഈ ഒടുവിൽപറഞ്ഞ ധർമ്മം ഞാൻ വിസ്മരിച്ചു എന്നുള്ളതു പ്രത്യേകിച്ചും ലജ്ജാകരമായ ഒരു സംഗതിയാണെന്നു പറയേണ്ടതില്ലല്ലൊ. രാത്രിസമയത്തു് അച്ഛന്റെ കാൽ തടവിക്കൊണ്ടിരിക്കുമ്പോഴെല്ലാം എന്റെ മനസ്സു് ശയനമുറിയിൽ ചുറ്റിത്തിരിയുകയായിരുന്നു. ധർമ്മശാസ്ത്രവും വൈദ്യശാസ്ത്രവും വിവേകവും എല്ലാം സ്ത്രീസംസർഗ്ഗത്തെ വിരോധിച്ചിട്ടുള്ള ഒരു സന്ദർഭത്തിലാണു് എന്റെ മനസ്സു് ഇങ്ങിനെ വിഷയാസക്തിക്കു് അധീനമായിരുന്നതു്. അച്ഛനെ ശുശ്രൂഷിക്കുന്നതിൽനിന്നു് ഒഴിവു കിട്ടുന്നതു് എനിക്കു് എപ്പോഴും സന്തോഷമായിരുന്നു. ഒഴിവു കിട്ടിയ ഉടനെ അച്ഛനെ വന്ദിച്ചു നേരിട്ടു ശയനമുറിയിലേക്കു പോവുകയാണു് ഞാൻ ചെയ്തിരുന്നതു്.

ഗാന്ധിയുടെ ഭോഗേച്ഛയുടെ അവസാനത്തെ ഉത്തമോദാഹരണമായ സംഭവംക്രൂടെ ഇവിടെ ഉദ്ധരിച്ചുകൊള്ളട്ടെ. കാമ്പാഗാന്ധി മരിച്ച രാത്രിയിലെ സംഭവമാണ ഇതു്. "രാത്രി പത്തരയോ പതിനൊന്നോ മണിയായി. ഞാൻ അച്ഛന്റെറ കാൽ തടവിക്കൊണ്ടിരിക്കുകയാണു്. എന്നെ ഒഴിവാക്കാമെന്നു് അമ്മാമൻ (അച്ഛന്റെറ സഹോദരൻ) പറഞ്ഞു. ഞാൻ സന്തോഷത്തോടെ നേരിട്ട ശയനമുറിയിലേക്കു പോയി.... ഞാൻ അവളെ ഉണത്തി. ആരേഴ മിനിട്ടു കഴിഞ്ഞില്ല. അപ്പോഴേയ്ക്കു് ഒരു ഭൃത്യൻ വന്നു വാതിക്കൽ മുട്ടി. ഞാൻ ഒന്നു ഞെട്ടി. "എഴുന്നേല്ക്കു! അച്ഛനു സുഖക്കേടു കലശലാണു്." എന്നു് അവൻ പറഞ്ഞു. കലശലായ സുഖക്കേടാണെന്നു എനിക്കു് അറിയാം. അതുകൊണ്ടു് ആ സമയത്തു, 'കലശലാണെ'ന്ന വാക്കിന്റെറ പ്രത്യേകാർത്ഥം എന്താണെന്നു ഞാനൂഹിച്ചു. ഞാൻ കിടക്കയിൽ നിന്നു ചാടി എഴുന്നേറ്റു. "എന്താണു് സ്ഥിതി? പറയൂ." എന്നു് ഭൃത്യനോടു് ആവശ്യപ്പെട്ടു. "കഴിഞ്ഞുപോയി" എന്നായിരുന്നു ഉത്തരം..... എനിക്കു കലശലായ ലജ്ജയും ഖേദവും തോന്നി. ഞാൻ വിഷയാന്ധനല്ലായിരുന്നുവെങ്കിൽ അവസാനംവരെയും അച്ഛന്റെറ കാൽ തലോടിക്കൊണ്ടേ ഇരിക്കുമായിരുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെറ മരണസമയത്തു് അടുക്കലിരിക്കാനുള്ള ഭാഗ്യം ഇപ്പോൾ അമ്മാമനാണു് ഉണ്ടായതു്. ലജ്ജാകരമായ സംഗതി ജാഗ്രതയായ ശ്രുശ്രൂഷ ആവശ്യമായ വിഷമഘട്ടത്തിൽപോലും ഞാൻ മേല്പറഞ്ഞവിധം വിഷയാസക്തിക്കു് അധീനനായി ഭവ്യ

ള്ളതാണ്. ഭർത്താവെന്ന നിലയിൽ ഏകപത്നീവ്രത ത്തോടുക്രൂടിയവനാണെങ്കിലും വിഷയാന്ധനായിരുന്നുവെ ന്നാണ് ഞാൻ എന്നെപ്പറ്റി കരുതിവന്നിട്ടുള്ളത്. വി ഷയാസക്തിയാകുന്ന ചങ്ങലയിൽനിന്ന മോചനം ലഭി ക്കുവാൻ എനിക്കു വളരെക്കാലം വേണ്ടിവന്നു. അതിനു മുമ്പായി പല ധർമ്മസങ്കടങ്ങളും ഞാൻ അനുഭവിക്കേണ്ടി യും വന്നു."

ശൈശവവിവാഹം മൂലമുണ്ടാകാവുന്ന മഹാവിപ ത്തിനു് അല്പമായ പ്രതിവിധി എന്നോണം മിക്കവാറും എല്ലാ സ്ഥലങ്ങളിലും നടപ്പിലിരിക്കുന്ന ഒരു സമ്പ്രദായ ത്തെക്കുറിച്ചുക്രൂടി മഹാത്മജി സൂചിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്. അതു് "വിവാഹിതരായ ചെറുപ്പക്കാരെ അധികകാലം തുടർച്ച യായി ഒന്നിച്ചു താമസിക്കുവാൻ മാതാപിതാക്കന്മാർ അനുവദിക്കില്ല" എന്നതാണ്. "ശിശുവായ ഭാര്യ ത ന്റെ സമയത്തിൽ പകുതിയും മാതാപിതാക്കന്മാരോ ടൊന്നിച്ചാണു താമസിക്കുക. ഇതായിരുന്നു ഞങ്ങളുടെ അനുഭവം. ഞങ്ങളുടെ ദാമ്പത്യദശയിൽ ആദ്യത്തെ അ ഞ്ചു കൊല്ലത്തിൽ ഞങ്ങൾ ഒട്ടാകെ മൂന്നുകൊല്ലത്തിലധി കം ഒന്നിച്ചു താമസിച്ചിരിക്കില്ല. 6 മാസം ഒന്നിച്ചു താമസിക്കുമ്പോഴേക്കും കസ്തൂർബായെ അവളുടെ അമ്മ നമ്മമാർ വിളിച്ചു കൊണ്ടുപോകും. ഇപ്രകാരമുള്ള വി ളികൾ അന്നു ഞങ്ങളെ അസുഖപ്പെടുത്തിയിരുന്നു. എ ന്നാൽ അവയാണു ഞങ്ങളെ രക്ഷിച്ചതു്."

മട്രിക്കുലേഷൻ പരീക്ഷയിൽ ജയിച്ചശേഷം 1889-ൽ 18-ാമത്തെ വയസ്സിൽ ഗാന്ധിജി ബാരിസ്റ്റർപരീ ക്ഷയ്ക്കു പഠിക്കാൻ ഇംഗ്ലണ്ടിലേക്കു കപ്പൽ കയറി. ഇതി

നകം ബാ രണ്ടാമത്തും പ്രസവിച്ചു. ഹീരലാൽ എന്നാ ഇവ കുട്ടിക്ക് അപ്പൻ കപ്പൽ കയറുമ്പോൾ രണ്ടു വയസ്സു പ്രായമുണ്ടായിരുന്നു. ഗാന്ധിജിയുടെ അച്ഛൻ അക്കാലത്തു മരിച്ചിരുന്നു. ഉയർന്ന ജാതി ഹിന്ദുക്കൾ കപ്പൽ യാത്ര ചെയ്യുന്നതു നിഷിദ്ധമായി വിചാരിച്ചുവന്ന ഒരു കാലമാണത്. എങ്കിലും അദ്ദേഹത്തിന്റെ അമ്മ, സ്വപുത്രനെ ഇംഗ്ലണ്ടിലയച്ചു പഠിപ്പിക്കുന്നതിൽ പ്രത്യേകം പ്രതിപത്തി കാണിച്ചു. ഭർത്താവിന്റെ യാത്ര ബായെ വല്ലാതെ ദുഃഖിപ്പിച്ചു എങ്കിലും തന്റെ ചെറിയ കുട്ടിയെ ലാളിച്ച് അമ്മയോടുകൂടി രണ്ടുവർഷം കഴിച്ചുകൂട്ടി. "മാംസമോ, മദ്യമോ, സ്ത്രീയേയോ തൊടില്ലെന്നു" മാതാവിന്റെ അടുക്കൽ സത്യം ചെയ്തശേഷം ഗാന്ധി കപ്പൽ കയറി. സ്വതേ സന്മാർഗ്ഗനിരതനായ ഗാന്ധിജി, സ്വഭാര്യയോടും സ്വസന്താനത്തോടുമുള്ള കർത്തവ്യം കൃത്യമായി അനുഷ്ഠിച്ചു. പല അനുകൂലപ്രതിസ്ഥിതികൾ ഉണ്ടായിരുന്നിട്ടും അദ്ദേഹം പരസ്ത്രീസംഗത്തിന് ഒരുമ്പെട്ടില്ല എന്നതു ബായ്ക്ക് എത്രയോ അഭിമാനകരമാകുന്നു.

ബാരിസ്റ്റർപരീക്ഷയിൽ ജയിച്ചശേഷം ഗാന്ധിജി 1892-ൽ തിരിച്ചെത്തി. ഇതിനകം അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രിയപ്പെട്ട മാതാവു നിര്യാതയായിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. ഭർത്താവിന്റെ അസാന്നിദ്ധ്യത്തിൽ കസ്തൂർബായുടെ ഏകാവലംബമായിരുന്ന ശ്വശ്രൂവിന്റെ വിയോഗം അവരെ വളരെ ക്ലേശിപ്പിച്ചു. ഈ മഹതിയുടെ ഉൽകൃഷ്ടജീവിതവും ഉന്നതാശയവും പാവനോപദേശങ്ങളും കസ്തൂർബായുടെ ജീവിതത്തെ പ്രബുദ്ധമാക്കുന്നതിനു വളരെ അധികം സഹായിച്ചിട്ടുണ്ട്.

൫. ബായിൽനിന്നു പഠിച്ച പാഠം.

മഹാത്മജിയുടെ ഇംഗ്ലണ്ടിലെ താമസത്തിനിടയിൽ ഉണ്ടായിട്ടുള്ള അനുഭവങ്ങളെക്കുറിച്ചു വിസ്താരമായി അദ്ദേഹം എഴുതിയിട്ടുണ്ട്. എന്നാൽ കസ്തൂർബായുടെ ഈ ജീവചരിത്രത്തിൽ ആ അനുഭവങ്ങൾക്കു പ്രത്യക്ഷമായി സ്ഥാനമില്ല. എങ്കിലും ഒരു ഭർത്താവു് എന്ന നിലയിൽ ഗാന്ധിജി എത്ര ഉൽകൃഷ്ടനായ സാന്മാർഗ്ഗികബോധത്തോടുകൂടിയാണു് അവിടെ കഴിച്ചതെന്നുമാത്രം ഈ അദ്ധ്യായത്തിൽ പറയണമെന്നു വിചാരിക്കുന്നു.

മഹാത്മജി ഇംഗ്ലണ്ടിലേക്കു പോയതു് ആ വിദേശത്തുവച്ചു സ്ത്രീസംസർഗ്ഗം ചെയ്കയില്ലെന്ന മാതാവിന്റെ മുമ്പിൽ പ്രതിജ്ഞ ചെയ്തിട്ടാണല്ലൊ. എന്നാൽ ഇംഗ്ലണ്ടിലെത്തിയപ്പോഴത്തെ അന്തരീക്ഷം, ഈ പ്രതിജ്ഞ നിറവേറുവാൻ തീരെ പറ്റുന്നതല്ലെന്നു് അദ്ദേഹത്തിനു മനസ്സിലായി. ഇംഗ്ലണ്ടിൽ യുവതീയുവാക്കന്മാർ തമ്മിൽ യഥേഷ്ടം സഹവസിക്കാറുണ്ടു്. അതു ദോഷകരമെന്നു മാതാപിതാക്കന്മാർ വിചാരിക്കാറുമില്ല. ഇന്ത്യയിലെപ്പോലെ അച്ഛനമ്മമാരുടെ ഇഷ്ടംപോലെ മക്കളേക്കൊണ്ടു വിവാഹം നടത്തിക്കുന്ന സമ്പ്രദായവും ഇംഗ്ലണ്ടിൽ അശേഷമില്ല. യുവതീയുവാക്കന്മാർ തമ്മിൽ യഥേഷ്ടം സഹവസിക്കുക, ഇഷ്ടമുള്ളവരെ വിവാഹം കഴിക്കുക ഇതാണു് അവിടത്തെ പതിവു്. വിദ്യാഭ്യാസമേഖലകളിൽ വിവാഹബന്ധത്തിൽ ഏർപ്പെടുന്ന യുവതീ

യുവാക്കന്മാരെ അവിടെ കാണുകയില്ലെന്നു പൊതുവേ പറയാം.

എന്നാൽ ശൈശവവിവാഹം പ്രചാരത്തിലിരിക്കുന്ന ഇൻഡ്യയിൽനിന്ന് ഇംഗ്ലണ്ടിൽ വിദ്യാഭ്യാസാർത്ഥം എത്തുന്ന വിദ്യാർത്ഥികളിൽ പലരും വിവാഹബന്ധത്തിൽ ഏർപ്പെട്ടതിനുശേഷം അങ്ങോട്ടു പുറപ്പെട്ടിട്ടുള്ളവരാണു്. അവർ ഇംഗ്ലണ്ടിലെത്തിയാൽ, തങ്ങൾ വിവാഹബദ്ധരാണെന്നു് ഒരു പ്രകാരത്തിലും ഭാവിക്കാറില്ല. പലരും ഇംഗ്ലണ്ടിൽനിന്നു വീണ്ടും വിവാഹം കഴിക്കാറുണ്ടല്ലൊ. ഇംഗ്ലണ്ടിൽ പഠിക്കാൻ എത്തുന്ന ഭാരതീയവിദ്യാർത്ഥികളിൽ പലരും ആംഗ്ലേയവനിതകളെ വിവാഹം കഴിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. ഇൻഡ്യയിലെ പ്രത്യേക സാമുദായികാചാരങ്ങളുമായി മാത്രം പരിചയമിട്ടുള്ള വിദ്യാർത്ഥികൾ ഇംഗ്ലണ്ടിലെ സാമുദായികാചാരങ്ങളിൽ ഭ്രമിച്ചു് പല കുഴപ്പങ്ങളിലും ചാടാറുണ്ടു്. ഇങ്ങിനെയുള്ള ചില പ്രലോഭനങ്ങളിൽ ഗാന്ധിജിയും ഉൾപ്പെടാതിരുന്നില്ല. മഹാത്മജി, മറ്റു പലരേയുംപോലെ താൻ വിവാഹിതനാണെന്നുള്ള വിവരം വെളിപ്പെടുത്താതെ കുറേനാൾ കഴിച്ചു. ഇക്കാലത്തു "ലൈബ്രറി"യിൽവച്ചു് ഒരു വിധവയെ ഗാന്ധിജിക്കു പരിചയമായി. ഈ പരിചയം പിന്നീടു ഭദ്രമൈത്രിയായി രൂപാന്തരപ്പെട്ടു. ഈ പരിചയത്തിന്റെ പരിണതഫലത്തെപ്പറ്റി മഹാത്മജി ഇങ്ങിനെ എഴുതിയിരിക്കുന്നു. "അവർ (മുൻപറഞ്ഞ വിധവ) അവരുടെ ലണ്ടൻവിലാസം എനിക്കു തന്നു. എല്ലാ ഞായറാഴ്ചയും വൈകുന്നേരം ഭക്ഷണത്തിനു് അങ്ങോട്ടു ചെല്ലുവാൻ എന്നെ ക്ഷണിച്ചു. ഇതിനു പുറമെ, ...യു

വനയുക്തകളായ സ്ത്രീകളുമായി എന്നെ പരിചയപ്പെടുത്തുകയും അവരുമായി സംഭാഷണത്തിലേർപ്പെടുവാൻ പ്രേരിപ്പിക്കുകയും ചെയ്ക പതിവായി. ഞാനുമായി ഇത്തരം സംഭാഷണങ്ങൾക്കു പ്രത്യേകം ഉദ്ദേശിച്ചുവച്ച ഒരു യുവതിയുണ്ടായിരുന്നു. അവൾ ആ വിധവയുടെ ക്ലാസ്സിലെത്തന്നെയാണു താമസം. ഞങ്ങൾ രണ്ടുപേരെയും ഒന്നിച്ചു തനിയെ വിടുന്നതു പലപ്പോഴും പതിവായി.... ആ യുവതിയുമായുള്ള പരിചയം എനിക്ക് അത്ര ഉല്ലാസപ്രദമായി തോന്നി. എന്റെ സ്നേഹിതയായ വൃദ്ധ എന്നെ കൂടുക്കുന്ന വല ദിവസംപ്രതി അധികമധികം പരത്തിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ഞങ്ങൾ തമ്മിലുള്ള ക്രീഡിക്കാഴ്ചയും സംസാരവും വൃദ്ധയ്ക്കു വളരെ രസപ്രദമായിട്ടാണു കണ്ടതു്. ഒരു പക്ഷേ ഇതുകൊണ്ടു് വല്ല കാര്യവും അവർ ഉദ്ദേശിച്ചിരിക്കണം. ആകപ്പാടെ ഞാൻ കുഴക്കിലായി. ഞാൻ വിവാഹം കഴിച്ചവനാണെന്നു മുൻകൂട്ടിത്തന്നെ അവരോടു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടായിരുന്നുവെങ്കിൽ എത്ര നന്നായിരുന്നു എന്നെനിക്കു തോന്നി. ഞങ്ങളെ വിവാഹബന്ധത്തിൽ പെടുത്തുവാനാണു് അവർ ശ്രമിച്ചിരുന്നതു്."

സത്യസന്ധനായ മഹാത്മജി ഈ വിവരം വെളിപ്പെടുത്തി മുൻപറഞ്ഞ വിധവയ്ക്കു് ഇങ്ങിനെ ഒരു കത്തെഴുതി. "ഒരമ്മ കുട്ടിയോടെന്നപോലെ അത്ര ശ്രദ്ധയോടുകൂടിയാണു നിങ്ങൾ എന്നോടു പെരുമാറിട്ടുള്ളതു്. എന്നെക്കൊണ്ടു വിവാഹം ചെയ്യിയ്ക്കണമെന്നു വിചാരിക്കുന്നതിനാലാവാം നിങ്ങൾ യുവതികളെ എനിക്കു പരിചയപ്പെടുത്തിത്തരുന്നതു്.... എന്റെ വിവാഹം കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു എന്നു് ഞാൻ നിങ്ങളോടു പറയേണ്ടതായിരുന്നു.

ഞാൻ കുട്ടിയായിരുന്ന കാലത്തേ എന്റെ വിവാഹം നടന്നിരിക്കുന്നു എന്നും ഇപ്പോൾ ഞാനൊരു കുട്ടിയുടെ അമ്മയാണെന്നുംകൂടി നിങ്ങളെ അറിയിച്ചുകൊള്ളുന്നു. നിങ്ങൾ ദയാപുരസ്സരം എനിക്കു പരിചയപ്പെടുത്തിത്തന്ന യുവതിയുടെ സ്നേഹത്തെ ഞാൻ ദുരുപയോഗപ്പെടുത്തീട്ടില്ലെന്നു് ഉറപ്പായി പറഞ്ഞുകൊള്ളട്ടെ. എന്റെ അതിരു് എനിക്കു് അറിയാമായിരുന്നു. കാര്യങ്ങൾ ഇപ്പോഴത്തേതിലും അതിക്രമിച്ചുപോകാതിരിയ്ക്കേണ്ടതിലേക്കാണു ഞാൻ സത്യം തുറന്നു പറയുവാൻ നിർബ്ബന്ധിതനായതു്." ഈ കത്തു കിട്ടിയപ്പോൾ വിധവയ്ക്കു വളരെ സന്തോഷമായി. ഗാന്ധിജിയും ഈ സ്ത്രീയും തമ്മിലുള്ള സ്നേഹബന്ധം വീണ്ടും സുദൃഢമായിത്തന്നെ നിലകൊണ്ടു. "അസത്യത്തിന്റെ വിഷബീജം" എന്നാണു ഗാന്ധിജി ഈ കായ്യത്തെപ്പറ്റി പ്രതിപാദിക്കുന്ന അദ്ധ്യായത്തിനു നാമകരണം ചെയ്തിരിക്കുന്നതു്. ഈ അദ്ധ്യായം അദ്ദേഹം അവസാനിപ്പിക്കുന്നതു് ഇപ്രകാരമാണു്. "ഇങ്ങിനെ, അസത്യമാകുന്ന വിഷബീജം ഞാൻ എന്നിൽനിന്നു കേവലം നീക്കംചെയ്തു. അതിൽപിന്നെ ആവശ്യമുള്ളതെല്ലാം എന്റെ വിവാഹത്തെപ്പറ്റി സംസാരിക്കുന്നതിൽ എനിക്കു യാതൊരു സങ്കോചവും ഉണ്ടായില്ല."

ചുരുക്കത്തിൽ ഗാന്ധിജി ഒരു ഇംഗ്ലീഷ് യുവതിയെ വിവാഹം കഴിച്ചു് ആംഗ്ലേയരീതിയിൽ സുഖലോലുപനായി ജീവിതം നയിക്കുന്നതിനു പ്രതിബന്ധമായി നിന്നതു് കസ്തൂർബാ ആണു്. ഈ കാരണത്താൽ കസ്തൂർബായേയും, ശൈശവവിവാഹസമ്പ്രദായത്തേയും ഭാര

തീയർ പ്രശംസിക്കാൻ നിർബ്ബന്ധിതരല്ലെങ്കിലും പോലും സംശയം തോന്നിപ്പോകുന്നു.

പരസ്ത്രീയാൽ വികാരക്ഷുബ്ധനായിത്തീർന്ന ഒരു സന്ദർഭം മഹാത്മജി 'സത്യനേ ഷണപരീക്ഷകളിൽ' രേഖപ്പെടുത്തിയിട്ടുള്ളതു് സ്മരണീയമാണു്. 1890-ൽ ഗാന്ധിജി ഇംഗ്ലണ്ടിൽ താമസിക്കുന്ന കാലത്തു് 'പോർട്ട്സ്മത്തി'ൽവച്ചു സസ്യഭുക്കുകളുടെ ഒരു സമ്മേളനം നടന്നു. ഇദ്ദേഹവും ആ സമ്മേളനത്തിൽ സന്നിഹിതനായിരുന്നു. ഒരു തുറമുഖമായ പോർട്ട്സ്മത്തിൽ, വേശ്യകളെന്നു പറഞ്ഞിട്ടാവശ്യമില്ലെങ്കിലും ഉർവ്വശീകൾ താമസിക്കുന്ന ധാരാളം വീടുകൾ ഉണ്ടു്. സഭാഗതസംഘത്തിന്റെ നിർദ്ദേശപ്രകാരം ഒരു വീട്ടിലാണു രാത്രിയിൽ ഗാന്ധിജിയും മറ്റു് ഏതാനും ആളുകളും താമസിച്ചതു്. ആ രാത്രിയിലത്തെ സംഭവത്തെപ്പറ്റി ഗാന്ധിജി ഇങ്ങിനെ എഴുതുന്നു. "സഭ കഴിഞ്ഞു് ഞങ്ങൾ രാത്രി താമസസ്ഥലത്തു തിരിച്ചുവന്നു. ഭക്ഷണം കഴിഞ്ഞതിനു ശേഷം ശീട്ടുകളിക്കുവാനിരുന്നു. ഇംഗ്ലണ്ടിലെ മാന്യകുടുംബങ്ങളിൽതന്നെ നടപ്പുള്ള സമ്പ്രദായമനുസരിച്ചു വീട്ടുടമസ്ഥയും ഞങ്ങളുടെ കൂടെ കളിക്കുവാനിരുന്നു. ആ വക അവസരങ്ങളിൽ നിർദ്ദോഷങ്ങളായ സല്ലാപങ്ങളിൽ ഏർപ്പെടുന്നതു പതിവാണു്. എന്നാൽ ഇവിടെ എന്റെ സ്നേഹിതനും വീട്ടുടമസ്ഥയും തമ്മിൽ അസഭ്യമായ നേരമ്പോക്കുകളും തുടങ്ങി. എന്റെ സ്നേഹിതൻ ഈ വിഷയത്തിൽ ഇത്ര നിപുണനാണെന്നു് ഇതിനു മുമ്പു ഞാൻ അറിഞ്ഞിരുന്നില്ല. ഇതു് എന്നെ വശീകരിച്ചു കള

കുറ്റാൽ ഞാനും അവരുടെ ഒന്നിച്ചുചേർന്നു. ഞാൻ ശീട്ടും കളിയുമെല്ലാം അവയുടെ പാട്ടിലെറിഞ്ഞു് അതിരുകവിയേണ്ട ഘട്ടത്തിലായപ്പോഴാണു് ഈശ്വരൻ ഒരു സ്നേഹിതൻമുഖേന എന്നെ താക്കീതു ചെയ്തു. "എന്റെ കുട്ടീ! (20 വയസ്സേ അപ്പോഴും ഗാന്ധിജിക്കു പ്രായമുള്ളൂ) എവിടെനിന്നാണു് നിന്നിൽ ഈ പിശാചു് കടന്നുകൂടിയതു്. വേഗം ഇവിടെനിന്നു പോവു." എനിക്കു ലജ്ജതോന്നി; ഞാൻ താക്കീതു കൈക്കൊണ്ടു...അമ്മയോടു ചെയ്ത പ്രതിജ്ഞ എനിക്കു് ഓർമ്മവന്നു. ഞാൻ അവിടെനിന്നു് ഓടി രക്ഷപെട്ടു. വിറയലോടും ഹൃദയത്തുടിപ്പോടുംകൂടി ശത്രുവിൽനിന്നു രക്ഷപ്രാപിച്ച ഇരയെപ്പോലെ ഞാൻ മുറിയിലേക്കു പോയി. പരസ്ത്രീയാൽ ഞാൻ ക്ഷുബ്ധനായതു ഇതു നാടാടെയാണു്. അന്നുരാത്രി എനിക്കു് തീരെ ഉറക്കം വന്നില്ല....എന്റെ സ്നേഹിതൻ പിന്നെയും കുറച്ചു (ദിവസം)കൂടി അവിടെ താമസിച്ചു. ഈശ്വരനാണു് ഈ അവസരത്തിൽ എന്നെ രക്ഷിച്ചതെന്നുമാത്രം അകപ്പാടെ ഞാൻ മനസ്സിലാക്കി."

ഇംഗ്ലണ്ടിൽനിന്നു തിരിച്ചുവന്നശേഷവും ഗാന്ധിജിയും കസ്തൂർബായും തമ്മിൽ ചില ഉരസലുകൾ ഉണ്ടാകാതിരുന്നില്ല എന്നതു് അത്യത്ഭുതകരമായ സംഭവമായി വായനക്കാർക്കു തോന്നും. ഇതിനു കാരണം ഗാന്ധിജിയുടെ വാക്യങ്ങളിൽതന്നെ ഇവിടെ വിവരിക്കാം. "ഞാനും എന്റെ ഭാര്യയും തമ്മിലുള്ള ബന്ധം ഇനിയും ഞാൻ ആശിച്ചതുപോലെ ആയിത്തീർന്നില്ല. എന്റെ ഇംഗ്ലണ്ടുവാസത്തിനുപോലും, ഭാര്യയെ സംബന്ധിച്ചു് എന്റെ

സ്വാതന്ത്ര്യപരമായ ശങ്കയെ ഇല്ലായ്മ ചെയ്വാൻ സാധിച്ചില്ല. എത്രയും ശിഥിലമായ സംഗതിപോലും എന്നിൽ ഭയങ്കരയും ഭയാവഹവും ജ്വലിപ്പിക്കാൻ മതിയായി. അതുകൊണ്ടു ഞാൻ ഹൃദയത്തിൽ വളർത്തിക്കൊണ്ടിരുന്ന പല ആഗ്രഹങ്ങളും എനിക്കു നിറവേറുവാൻ സാധിക്കാതെ പോയി. എന്റെ ഭാര്യ എഴുതുവാനും വായിക്കുവാനും പഠിക്കണമെന്നും അതിനു് എന്നാൽ കഴിയുന്ന സഹായങ്ങളും ചെയ്തുകൊടുക്കണമെന്നും ഞാൻ നിശ്ചയിച്ചിരുന്നു. എന്നാൽ അതിനു് എന്റെ വിഷയാസക്തി പ്രതിബന്ധമായിത്തീരുകയും, എന്റെ വീഴ്ചകളുടെ ഫലം അവൾ അനുഭവിക്കേണ്ടിവരികയും ചെയ്തു. ഒരവസരത്തിൽ ഞാൻ അവളെ ശ്വശ്രൂരന്റെ വീട്ടിലേക്കു് അയയ്ക്കുകകൂടി ചെയ്തു. അവൾക്കു കഠിനമായ മനോവ്യഥ ഉണ്ടാക്കിയതിനുശേഷമേ അവളെ തിരികെ വരുത്തുവാൻ ഞാൻ കൂട്ടാക്കിയുള്ളൂ. ഇതെല്ലാം തികഞ്ഞ വിഡ്ഢിത്തമാണെന്നു പിന്നീടു മാത്രമാണു് എനിക്കു മനസ്സിലായതു്.” വാസ്തവത്തിൽ വലിയ ബാരിസ്റ്ററായി തിരിച്ചുവന്ന ഗാന്ധിജി ഈ പഴയ നയംതന്നെ തന്നോടു് അനുവർത്തിക്കാൻ ആരംഭിച്ചതു കസ്തൂർബായെ തീവ്രമായി സങ്കടപ്പെടുത്തിയിരിക്കുമെന്നുള്ളതു തീർച്ചതന്നെ. ഭർത്താവു് വലിയ പരീക്ഷകൾ ജയിച്ചു ലോകപ്രസിദ്ധനായി തിരിച്ചുവരുമ്പോൾ തനിക്കു വന്നുചേരാവുന്ന വലിപ്പങ്ങളെപ്പറ്റി ദിവാസ്വപ്നം കണ്ടുകൊണ്ടു രണ്ടുവർഷത്തിലധികം കഴിച്ചുകൂട്ടിയ ബാ തന്റെ പഴയ ഭർത്താവു തന്നെയാണു തിരിച്ചുവന്നതെന്നു മനസ്സിലാക്കിയപ്പോൾ നിരാശപ്പെടുകയും ദുഃഖിക്കുകയും ചെയ്തതിൽ എന്താ

ണത്തുടനീളം പ്രകടമായ ബുദ്ധിമതിയായ കസ്തൂർബാ യാതൊരു ഭാവവ്യത്യാസവും കാണിച്ചില്ല. സത്യം അവസാനത്തിൽ ജയിക്കുമെന്ന പരിപൂർണ്ണ വിശ്വാസമുണ്ടായിരുന്ന ഈ മഹതി എല്ലാ അനിഷ്ടാനുഭവങ്ങളും തന്റേടത്തോടെ സഹിച്ചു. ഗാന്ധിജി ഭാവിയിൽ ഉപദേശിച്ച തത്വങ്ങൾ ബാ അന്നുതന്നെ ഗൃഹത്തിൽവച്ചു പ്രായോഗികമാക്കി കാണിച്ചുകൊടുത്തു. ബാ യുടെ ഭർത്താവിന്റെ ശാസനകളെ ക്ഷമാപൂർവ്വം സഹിക്കുന്നതിനു പ്രാപ്തിയില്ലായിരുന്നുവെങ്കിൽ ഈ ഭാര്യാഭർത്താക്കന്മാരുടെ ദാമ്പത്യബന്ധം ഇവിടെവച്ചു് അവസാനിക്കുമായിരുന്നു. ബാ ഭർത്താവിനെ പിരിഞ്ഞു് പിതൃഗൃഹത്തെ എന്നന്നേക്കുമായി ആശ്രയിക്കുകയും ചെയ്യുമായിരുന്നു. വിവാഹബന്ധമായ സ്ത്രീകർമം അറിയുകയും ആചരിക്കുകയും ചെയ്യേണ്ട ഒരു മഹത്തത്വം ബാ ലോകത്തിനു നൽകിയിരിക്കുന്നു. ഭാര്യ ഭർത്താവിനോടുള്ള സ്നേഹവും വിശ്വാസവും പ്രത്യക്ഷപ്പെടുത്തേണ്ടതു് ത്യാഗം, സഹനശക്തി ഇവ മൂലമായിരിക്കണമെന്നുള്ളതാണു് ഈ അനർഘതത്വം. ഭർത്തൃസ്നേഹംകൊണ്ടു മാത്രമാണു ബാ ഈ നിരന്തരമായ വിഷമതകർമം സസന്തോഷം സഹിച്ചതു്. ബാ യുടെ പതിഭക്തി മതത്തേയോ, ഈശ്വരനേയോകാൾ മഹത്തായിരുന്നു. ഗാർഹികജീവിതം വിജയപൂർവ്വം നയിക്കുന്നതിനു് ആഗ്രഹിക്കുന്ന സ്ത്രീകൾ ബാ യെ ആദർശമായി അംഗീകരിക്കേണ്ടതാണു്. സഹധർമിണിയുടെ ഈ അതുല്യമായ സഹനശക്തിയാണു ഗാന്ധിജിയെ സഹനസമരത്തിന്റെ വൈശിഷ്ട്യം അഭ്യസിപ്പിച്ച ആചാര്യവര്യനെന്നു വിചാരിക്കുന്നതിൽ ലേശവും അബദ്ധമുണ്ടെന്നു

തോന്നുന്നില്ല. സ്നേഹംകൊണ്ടു സത്യത്തേയും ജയിക്കാമെന്നും സത്യം അവസാനത്തിൽ വിജയിക്കുമെന്നും ഉള്ള ശാശ്വതതത്വം ഗാന്ധിജി ബായിൽനിന്നു ഗ്രഹിച്ചുവെന്നു പ്രതീക്ഷിക്കുന്നതിൽ എന്താണു തെറ്റ്?

ഗാന്ധിജി ബോംബയിലാണു വക്കീൽപണി ആരംഭിച്ചതെങ്കിലും 6 മാസത്തിനകം രാജ്കോട്ടയിലേക്കു മാറി. ബോംബയിൽ വളരെ കേസുകളൊന്നും കിട്ടിയില്ലെങ്കിലും രാജ്കോട്ടയിലെ സ്ഥിതി മറിച്ചായിരുന്നു. ബോംബയിൽ താമസിച്ച കാലത്തു ബായെ വീട്ടിൽ താമസിപ്പിച്ചതേയുള്ളു.

രാജ്കോട്ടിലും ഗാന്ധിക്കു പറയത്തക്കവണ്ണം കേസു കിട്ടിയില്ല. എന്നാൽ ഹർജികൾ തയ്യാറാക്കികൊടുക്കുന്നതിനു പ്രതിഫലമായി പ്രതിമാസം 300 ക. വരെങ്കിലും അദ്ദേഹമുണ്ടാക്കാൻ സാധിച്ചു. ഇക്കാലത്തു പോർബന്തറിലെ ചില മഹമ്മദീയരുടെ വക ഒരു കമ്പനിയിലെ കേസുസംബന്ധിച്ചു ഗാന്ധിജിയെ തെക്കേ ആഫ്രിക്കയിലേക്ക് അയച്ചു. കേസു നടത്തുകയല്ല, കേസു സംബന്ധിച്ചു വിവരങ്ങൾ പ്രധാനവക്കീലന്മാർക്കു വിവരിച്ചുകൊടുക്കുകയായിരുന്നു ഗാന്ധിജിയുടെ ജോലി. അങ്ങിനെ ഇന്ത്യയിലെ ഒരു ബ്രിട്ടീഷ് ഉദ്യോഗസ്ഥന്റെ അനീതികരംമൂലം നിരാശാഭരിതനായിത്തീർന്നിരുന്ന ഗാന്ധിജി സന്തോഷം ഇൻഡ്യാ വിട്ടുപോയി.

൩. ദക്ഷിണാഫ്രിക്കയിൽ.

"ദാദാ അബ്ദുള്ള ആൻഡ് കമ്പനി"യുടെ ആവശ്യപ്രകാരം ഗാന്ധിജി, ഭാവിയിലെ സംഭവവികാസങ്ങളെപ്പറ്റി യാതൊരു ചിന്തയുമില്ലാതെ, 1893-ൽ ദക്ഷിണാഫ്രിക്കയിലേക്കു പുറപ്പെട്ടു. ഈ ഘട്ടത്തെപ്പറ്റി അദ്ദേഹം എഴുതുന്നു:—ഈ പ്രാവശ്യം ഭാര്യയെ വിട്ടു പോകുന്നതിലുള്ള ദുഃഖമേ എനിക്കുണ്ടായിരുന്നുള്ളൂ. ഇംഗ്ലണ്ടിൽനിന്നു വന്നശേഷം ഞങ്ങൾക്ക് ഒരു കുട്ടിക്കൂടി ജനിച്ചിരുന്നു. ഞങ്ങളുടെ സ്നേഹം വിശ്വാസക്തിരഹിതമായിത്തീർന്നിരുന്നു എന്നു പറഞ്ഞുകൂടാ. എങ്കിലും അതു ക്രമേണ അധികമധികം നിർമ്മലമായി വരികയായിരുന്നു. യൂറോപ്പിൽനിന്നു മടങ്ങിയെത്തിയശേഷം ഞങ്ങൾക്കു ഒന്നിച്ചു താമസിക്കുവാൻ നന്നേ കുറച്ചേ അവസരം കിട്ടിയിരുന്നുള്ളൂ. അതുകൊണ്ട് ഒന്നിച്ചു താമസിക്കുവാൻ കുറേക്കൂടി അവസരം കിട്ടുന്നതിനെപ്പറ്റി അവശ്യകതന്നെ ഞങ്ങൾക്കു രണ്ടുപേർക്കും ബോധപ്പെട്ടിരുന്നു. ക്രമേണ, ഞാൻ എത്രതന്നെ അപൂർണ്ണമായ നിലയിലാണെങ്കിലും ഭാര്യയുടെ ഗുരുനാഥനാവുകയും ചില പരിഷ്കാരങ്ങൾ വരുത്തുവാൻ അവളെ സഹായിക്കുകയും ചെയ്തിരുന്നതുകൊണ്ട് ആ പരിഷ്കാരങ്ങൾ തുടർന്നുപോവാൻ വേണ്ടിയെങ്കിലും കുറേക്കൂടി ഒന്നിച്ചു താമസിക്കുവാൻ അവസരം കിട്ടണമെന്നു ഞങ്ങളാഗ്രഹിച്ചു... ഒരുകൊല്ലം കഴിഞ്ഞാൽ നമുക്കു വീണ്ടും കാണാമല്ലോ" എന്നു പറഞ്ഞു് അവളെ ആശ്വസിപ്പിച്ചു് ഞാൻ പുറപ്പെട്ടു."

ഈ യാത്രയ്ക്കിടയിൽ മഹാത്മജിയുടെ ജീവിതത്തിലെ ഏറ്റവും വലിയ പരീക്ഷണഘട്ടങ്ങളിൽ ഒന്നു സംഭവിച്ചു. കപ്പലിൽ ഒന്നാംക്ലാസ്സുമുറിയിൽ സഞ്ചരിക്കുന്നതിനുള്ള സ്ഥലസൌകര്യം ഇദ്ദേഹത്തിനു ലഭിച്ചില്ല. അതിനാൽ കപ്പലിലെ ക്യാപ്റ്റന്റെ സന്മനസ്സുകൊണ്ട് അദ്ദേഹത്തിന്റെ ക്യാബിനിൽ ഉണ്ടായിരുന്ന ഒരു ക്ലൂതൽസീററിൽ ഗാന്ധിജി യാത്ര ചെയ്യുകൊള്ളാൻ സമ്മതംകിട്ടി. ക്ഷണത്തിൽ ക്യാപ്റ്റനും ഇദ്ദേഹവുംതമ്മിൽ വലിയ സ്നേഹിതന്മാരായിത്തീർന്നു. സാൻസിബാറിലെത്തിയശേഷം കപ്പൽ മാറി എട്ടുപത്തു ദിവസം കഴിഞ്ഞശേഷമാണു വീണ്ടും യാത്ര പുറപ്പെട്ടതു്. അവിടെ കപ്പൽ അടുത്തു കിടക്കുമ്പോൾ ഉണ്ടായ ഒരു സംഭവത്തെപ്പറ്റി ഗാന്ധിജി എഴുതുന്നതു് ഇപ്രകാരമാണു്. "ക്യാപ്റ്റനു് എന്നോടു വലിയ ഇഷ്ടമായി. എന്നാൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഇഷ്ടം അനാശാസ്യമായ ഒരു രൂപത്തിൽ അനുഭവപ്പെട്ടു. അദ്ദേഹം ഒരു ഇംഗ്ലീഷ്മിത്രത്തേയും എന്നെയും ഒരു സക്കീട്ടിനു ക്ഷണിച്ചു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ തോണിയിൽ ഞങ്ങൾ കരയ്ക്കണഞ്ഞു. ഈ സക്കീട്ടിന്റെ സ്വഭാവം എന്താണെന്നു് എനിക്കു ലേശവും മനസ്സിലായില്ല. ഞാൻ ഈ വക കാര്യങ്ങളിൽ ഇത്ര വിവരമില്ലാത്തവനാണെന്നു ക്യാപ്റ്റനും ധരിച്ചിരുന്നില്ല. ഒരു ദല്ലാൾ ഞങ്ങളെ നീഗ്രോവ്യഭിചാരികളുടെ അടുക്കലേക്കു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി. ഓരോരുത്തനേയും ഓരോ മുറിയിലേക്കാക്കി. എന്നാൽ ഞാൻ ലജ്ജകൊണ്ടു പരവശനായി, ഒരക്ഷരവും സംസാരിക്കാതെ അവിടെ നിന്നതേയുള്ളൂ. ആ സാധുസ്ത്രീ എന്നെക്കുറിച്ചു് എന്തു വിചാരിച്ചിരിക്കും

എന്ന് ഈശ്വരനറിയാം. ചൈപ്പ്റൻ വിളിച്ചപ്പോൾ ഞാൻ അകത്തു കടന്നതുപോലെതന്നെ പുറത്തേക്കും കടന്നു. എന്റെ നിർദ്ദോഷത അദ്ദേഹം എന്റെ മുഖത്തു നിന്ന് മനസ്സിലാക്കി. ആ സ്ത്രീയുടെ സാമീപ്യം എന്നിൽ യാതൊരു വികാരഭേദവും ഉണ്ടാക്കിയില്ലല്ലൊ എന്നോർത്തു ഞാൻ ഈശ്വരനോടു നന്ദിപറഞ്ഞു." ഭോഗേച്ഛയിൽനിന്ന മഹാത്മജി ഓരോ അവസരത്തിലും രക്ഷ പ്രാപിച്ചതിനേപ്പറ്റിയുള്ള വിവരങ്ങൾ ലോകത്തിനു അതിവിശിഷ്ടമായ ആദർശം നൽകുന്നു. സന്മാർഗ്ഗത്തിൽ കൂടി ചരിക്കണമെന്ന് ആഗ്രഹമുള്ളവരെല്ലാം ഗാന്ധിജിയുടെ ഈ അനുഭവങ്ങൾ വായിക്കുകയും അദ്ദേഹത്തെ ഓരോ അവസരത്തിലും അപഥസഞ്ചാരത്തിൽനിന്ന് ത്രാണനം ചെയ്ത ശക്തിവിശേഷത്തെപ്പറ്റി ചിന്തിക്കയും ചെയ്യുന്നതു മഹാഗ്രന്ഥങ്ങൾ വായിക്കുന്നതിനേക്കാൾ ഉത്തമമായിരിക്കും.

പ്രാണവല്ലഭന്റെ ദേശാന്തരഗമനം ഈ അവസരത്തിൽ ബായുടെ മുൻകാലങ്ങളെ അപേക്ഷിച്ചു കൂടുതൽ അസഹനീയമായിത്തോന്നി. ഗാന്ധിജി ഇംഗ്ലണ്ടിലേക്കു പോയപ്പോൾ ബാ പൂർണ്ണയൗവ്വനത്തിലെത്തിയിരുന്നില്ല. ഇപ്പോൾ ബാ രണ്ടു കുട്ടികളുടെ അമ്മയായിക്കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ഭർത്താവിന്റെ അസാന്നിദ്ധ്യത്തിൽ മക്കളുടെ സാന്നിദ്ധ്യം മാതാക്കൾക്കു് എത്രയോ ആശ്വാസപ്രദമെന്നോ. എന്നാൽ സന്താനങ്ങൾ ഉണ്ടാകുംതോറും ഭർത്താവിനോടു ഭാര്യയ്ക്കുള്ള പ്രേമം വർദ്ധിക്കുകയും ചെയ്യും. ഇതോടെ ഭർത്തൃവിയോഗം ദുസ്സഹമായിത്തീരുന്നു. അതി

നാൽ ഗാന്ധിജിയുടെ വിയോഗം ഫ്രാൻസിനെ എത്രമാത്രം ദുഃഖിപ്പിച്ചിരിക്കുമെന്നു നമുക്കു ഊഹിക്കാമല്ലൊ.

ഒരു വർഷത്തിനകം തിരിച്ചുവരാമെന്നു ഗാന്ധിജി ആദ്യം വിചാരിച്ചിരുന്നുവെങ്കിലും കാര്യാന്തരപരതന്ത്രതയാൽ മൂന്നു വർഷം കഴിഞ്ഞേ (1896-ൽ) അദ്ദേഹം ഇൻഡ്യയിൽ തിരിച്ചെത്തിയുള്ളു.

മൂന്നുവർഷത്തിനപ്പുറം ബാപ്പുടെ സന്നിധിയിൽ തിരിച്ചെത്തിയ ഗാന്ധിജി പഴയ എം. കെ. ഗാന്ധിയായിരുന്നില്ല. അദ്ദേഹത്തിന്റെ സ്വഭാവത്തിലും വീക്ഷണകോണത്തിലും അവിചാരിതവും അവാച്യവുമായ മാറ്റം സംഭവിച്ചിരുന്നു. ഇംഗ്ലണ്ടിൽപോയി അവിടത്തെ സ്വതന്ത്രമായ വായു ശ്വസിച്ചു ജീവിച്ചിരുന്ന ഈ പുതിയ ബാരിസ്റ്റർ ദക്ഷിണാഫ്രിക്കയിൽ എത്തിയപ്പോൾ ഒരു പറയനേക്കാൾ ജുഗുപ്സാവഹമായ നിലയാണു് തനിക്കു് അവിടെയുള്ളതെന്ന അത്ഭുതസമനുഭവം മനസ്സിലാക്കി. ഇവയെ അനുസരിക്കാതെ യഥാശക്തി എതിർക്കുന്നതിനു് അദ്ദേഹം ആലോചിച്ചുറച്ചു. ഗാന്ധിജിയുടെ ഇനിയുള്ള ജീവചരിത്രംമുഴുവൻ ഈ എതിർപ്പിനേക്കുറിച്ചും അതിന്റെ അനന്തരഫലങ്ങളേപ്പറ്റിയുമുള്ള വിവരണങ്ങളാണു്.

ഇന്ത്യാക്കാരെ എറ്റവും മോശമായി പരിഗണിച്ചിരുന്ന യൂറോപ്യന്മാർ അവരെ ആക്ഷേപാർത്ഥത്തിൽ "കൂലി" എന്നാണു വിളിച്ചുവന്നതു്. അവരുടെ കൂട്ടത്തിൽപെട്ട ഒരു ബാരിസ്റ്റർ അവിടെ ചെന്നപ്പോൾ ധൃഷ്ട

മാർ അദ്ദേഹത്തെ 'ക്രൂലിബാരിസ്റ്റർ' എന്നു നിന്ദാദ്യോതകമായി വിളിച്ചുതുടങ്ങി.

ഡർബാനിലെ (നേറ്റാളിന്റെ തലസ്ഥാനം) കോടതിയിൽ തലപ്പാവുവച്ചുകൊണ്ടു ഗാന്ധിജി പ്രവേശിച്ചപ്പോൾ അതു് എടുത്തു മാറ്റണമെന്നു് അവിടത്തെ നീതിന്യായാധിപൻ ആവശ്യപ്പെട്ടു. ഡാർബാനിൽനിന്നു് പ്രിട്ടോറിയയിലേക്കു് ഒന്നാംക്ലാസുമുറിയിൽ യാത്രചെയ്തിരുന്ന ഇദ്ദേഹത്തെ തീവണ്ടിയിലെ ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാർ തള്ളി പുറത്താക്കി. ഒരു ദിവസം മുഴുവൻ ഗാന്ധിജി ഒരു തീവണ്ടിസ്റ്റേഷനിൽ തെണ്ടിയേപ്പോലെ കഴിച്ചുകൂട്ടാനിടയായി. തീവണ്ടിയിൽ ഒന്നാംരണ്ടാംക്ലാസുകളിൽ യാത്രചെയ്യുന്ന ഇന്ത്യാക്കാരെ അപമാനിക്കുന്നതിൽ യൂറോപ്യന്മാർക്കു പ്രത്യേകസന്തോഷമുണ്ടായിരുന്നു. പ്രിട്ടോറിയയിലേക്കു പോകുന്നവഴി കുതിരയെ കെട്ടിയ ഒരുതരം 'കോച്ചു' വണ്ടിയിൽ കുറെ യാത്ര ചെയ്യേണ്ടതുണ്ടായിരുന്നു. ഇൻഡ്യാക്കാരനെന്നുള്ള കാരണത്താൽ ഗാന്ധിജിയെ കോച്ചിന്റെ അകത്തു മറ്റു യൂറോപ്യന്മാരോടൊപ്പം ഇരുത്താതെ വണ്ടിക്കാരനു തൊട്ടുള്ള 'സീറ്റി'ൽ തന്നെ ഇരുത്തി. മൂന്നു നാലു മണിക്കൂർ യാത്ര ചെയ്തശേഷം വണ്ടി ഒരു സ്ഥാനത്തു നിറുത്തി എല്ലാവരും വിശ്രമിക്കാൻ നിശ്ചയിച്ചു. അപ്പോൾ ചവുട്ടുപടിയിൽ ഇറങ്ങി ഇരിക്കുന്നതിനു 'ലീഡർ' (വണ്ടിയുടെ മേധാവി) ഗാന്ധിജിയോടു് ആജ്ഞാപിച്ചു. വണ്ടിക്കാരന്റെ കാല്ക്കൽ ഇരിക്കുവാൻ തയ്യാറില്ലെന്നും വണ്ടിക്കകത്തു് ഇരിക്കാനുള്ള തന്നെ പുറത്തിരുത്തിയതുതന്നെ ന്യായമല്ലെന്നും ഗാന്ധി

ജി പറഞ്ഞപ്പോൾ ഉണ്ടായ അനുഭവം അദ്ദേഹം ഇങ്ങി
നെ രേഖപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു. "ഈ വാചകങ്ങൾ പറ
ഞ്ഞുതീരുമ്പോഴേക്കും അയാൾ അടുത്തുവന്ന് എന്റെ
ചെകിട്ടത്തു കഠിനമായി അടിക്കാൻ തുടങ്ങി. അതുകൊ
ണ്ടും തൃപ്തിപ്പെടാതെ എന്നെ കൈപിടിച്ചു കീഴെ വലി
ച്ചിടുവാൻ ശ്രമിച്ചു. ഞാൻ വണ്ടിയുടെ പിച്ചളയഴിയി
ന്മേൽ മുറുകെപിടിച്ചു തൂങ്ങി. കൈയുടെ എല്ല പൊട്ടി
യാലും പിടിത്തം വിടില്ലെന്നു തീർച്ചപ്പെടുത്തി. എന്നെ
ശകാരിക്കുന്നതും, പിടിച്ചുവലിക്കുന്നതും, അടിക്കുന്നതും,
ഞാൻ അനങ്ങാതിരിക്കുന്നതും എല്ലാം യാത്രക്കാർ നോ
ക്കിക്കാണുന്നുണ്ടു്. അയാൾ ശക്തനും ഞാൻ അശക്ത
നുമാണു്. ചില യാത്രക്കാർ എന്റെ നേരെ ദയതോന്നി
ഇങ്ങിനെ വിളിച്ചുപറഞ്ഞു. "എടോ അയാളെ വിടു്;
അടിയ്ക്കണ്ടാ. അയാളുടെ കൈയിൽ തെറ്റില്ല. അയാ
ൾ പറയുന്നതു ശരിയാണു്. അവിടെ ഇരിക്കാൻ പാടി
ല്ലെങ്കിൽ അയാൾ ഞങ്ങളുടെക്രൂടെ ഇവിടെ ഇരുന്നുകൊ
ള്ളട്ടെ." ഗാന്ധിജി ഈ അസഹനീയമായ സംഭവം ഏ
തു ഹൃദയവേദനയോടുകൂടിയാണു സഹിച്ചതെന്നു് ഏക
ദേശം ഊഹിക്കാമല്ലൊ. കോച്ചുകമ്പനിക്കാരുടെ ഏജ
ൻറിനു് ആവലാതി അയച്ചതിന്റെ ഫലമായി "സ്റ്റാൻ
ഡർട്ടണി"ൽ നിന്നു ഗാന്ധിജി മറ്റു യാത്രക്കാരുടെ കൂട്ട
ത്തിൽ തന്നെ ഇരുന്നു ജൊഹാനിസ്ബർഗ്ഗിൽ എത്തി.
ജൊഹാനിസ്ബർഗ്ഗിൽനിന്നു പ്രിട്ടോറിയയിലേക്കു് ഒന്നാം
ക്ലാസ്സു തീവണ്ടിമുറിയിൽ യാത്ര ചെയ്യാൻ ഒരു ടിക്കറ്റു
കിട്ടാൻ ഗാന്ധിജി വളരെ ശ്രമിച്ചു. സ്റ്റേഷൻമാസ്റ്റർ വേ
ണ്ടതാക്കീതോടുകൂടി ടിക്കറ്റു കൊടുത്തു. റയിൽവേ ഗാ

ർഡ് കറുത്ത മനുഷ്യൻ ഒന്നാംക്ലാസിലൊ, രണ്ടാംക്ലാസിലൊ യാത്രചെയ്യുന്നതു കണ്ടാൽ ഉടനെ പിടിച്ചു പുറത്തു തള്ളും. അതാണു പതിവു്. കറുത്തവരെ യൂറോപ്യന്മാരുടെ ഹോട്ടലുകളിൽ താമസിപ്പിക്കുകയുമില്ല. പ്രിട്ടോറിയയിൽ എത്തി കമ്പനിക്കാരുടെ കേസുകൾസംബന്ധിച്ചുള്ള കാര്യങ്ങളിൽ ഗാന്ധിജി ദത്തശ്രദ്ധനായിക്കഴിച്ചു.

നാറ്റാൽ സുപ്രീം കോടതിയിൽ ഗാന്ധിജിയെ ഒരു ബാരിസ്റ്റർ ആയി അംഗീകരിക്കുന്നതിനു് അദ്ദേഹം അപേക്ഷിച്ചപ്പോൾ, വർണ്ണവിദ്വേഷം നിമിത്തം വക്കീൽസംഘം അതിനെ എതിർത്തു. വളരെ പ്രയത്നിച്ചതിനു ശേഷമാണു പ്രാക്ടീസു് ചെയ്യാൻ അനുമതി ലഭിച്ചതു്. ഇന്ത്യാക്കാരുടെ അവശതകൾക്കു പരിഹാരമുണ്ടാക്കുന്നതിനുള്ള പ്രഥമപടിയായി 1894 മേ മാസത്തിൽ ഇൻഡ്യൻകോൺഗ്രസ്സ് എന്നൊരു സംഘവും ഗാന്ധിജിയുടെ ശ്രമംകൊണ്ടുണ്ടായി.

ഇൻഡ്യാക്കാർക്കു് ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലുള്ള അസമത്വങ്ങൾ പരിഹരിക്കാൻ ശ്രമിക്കേണ്ടതു് അത്യാവശ്യമെന്നു് അദ്ദേഹം കണ്ടു. ട്രാൻസ്വാളിലെ ഭാരതീയരുടെ വിഷമതകൾക്കു പരിഹാരമുണ്ടാക്കുന്നതിനുള്ള മാർഗ്ഗങ്ങളേപ്പറ്റി ആലോചിക്കാൻ പ്രിട്ടോറിയയിൽ ഒരു യോഗം ഗാന്ധിജി വിളിച്ചുകൂട്ടി. ഇതിനേത്തുടർന്നു ഭാരതീയർ ഐകമത്യത്തോടെ പെരുമാറണമെന്നും അവരുടെ അസമത്വങ്ങൾക്കു പരിഹാരം നേടാൻ ശ്രമിക്കണമെന്നും നിശ്ചയിച്ചു. ട്രാൻസ്വാളിൽ താമസിക്കുന്ന ഏതു ഭാരതീയനും 3 പവൻവീതം പ്രതിവർഷം ഫീസു

കൊടുക്കണമെന്ന് അക്കാലത്തു് ഒരു നിയമം നടപ്പിലിരുന്നു. പ്രത്യേകസ്ഥലങ്ങളിലല്ലാതെ ഇൻഡ്യാക്കാർക്കു് ഭൂമി വാങ്ങാനും അവകാശമില്ലായിരുന്നു. ഫുട്ട്പാത്തിൽക്കൂടി ഇൻഡ്യാക്കാർ നടക്കുന്നതും നിഷിദ്ധമായിട്ടാണു വച്ചിരുന്നതു്. രാത്രിയിൽ 9 മണിക്കുശേഷം ഇൻഡ്യാക്കാർ പുറത്തിറങ്ങി സഞ്ചരിക്കുന്നതിൻ പ്രത്യേകാനുവാദം അവശ്യമായിരുന്നു. യൂറോപ്യന്മാർ നടത്തുന്ന ഹോട്ടലുകളിൽ ഇൻഡ്യാക്കാർക്കു പ്രവേശനം ലഭിക്കുക മിക്കവാറും അസാദ്ധ്യമായിരുന്നു. തീവണ്ടിസ്റ്റേഷനിലെ പ്രധാന ഗേററിൽക്കൂടി ഇൻഡ്യാക്കാരനു് അകത്തു കടക്കുവാൻ അവകാശമുണ്ടായിരുന്നില്ല. ഇൻഡ്യാക്കാർക്കു് അതുവരെ ഉണ്ടായിരുന്ന വോട്ടവകാശം ഇല്ലായ്മ ചെയ്യാൻ സർക്കാർ തീർച്ചപ്പെടുത്തിയതോടുകൂടി ഈ അസമത്വങ്ങളുടെ അതിപ്രസരിതിയിലെത്തി. ഇത്തരം അപമാനങ്ങൾ കണ്ടപ്പോൾ, താൻ ദക്ഷിണാഫ്രിക്കയിൽത്തന്നെ താമസിച്ചു് ഈ അനീതികൾ ദൂരീകരിക്കുന്നതിനു് ശ്രമിക്കണമെന്നു ഗാന്ധിജി നിശ്ചയിച്ചു. പൊതുക്കാര്യങ്ങളിൽ ലാഭേച്ഛയോടുകൂടി ഏർപ്പെടുവാൻ തയ്യാറില്ലായിരുന്ന ഗാന്ധിജി വക്കീലായി നാറ്റാൽ സുപ്രീംകോടതിയിൽ ചേർന്നു. ഇൻഡ്യാക്കാരായ പല വർത്തകന്മാർക്കും വ്യവസായികൾക്കും ഗാന്ധിജിക്കു കേസുകൊടുക്കാമെന്നു സമ്മതിച്ചു. ഇങ്ങിനെ ദക്ഷിണാഫ്രിക്കയിൽ താമസിച്ചു ഭാരതീയരുടെ അഭിമാനം സംസ്ഥാപിക്കണമെന്നു നിശ്ചയിച്ചശേഷം ഭാര്യയേയും കുട്ടികളേയും കൊണ്ടുപോകുന്നതിനു ഗാന്ധിജി 1896-ൽ ഇൻഡ്യയിലേക്കു തിരിച്ചു.

൬. യൂറോപ്യന്മാരുടെ ക്രോധാവേശം

ഗാന്ധിജി കുടുംബത്തിലെത്തി ഭാര്യയേയും കുട്ടികളേയും ബന്ധുജനങ്ങളേയും കണ്ടശേഷം ബോംബെ, കല്ക്കത്താ, മദ്രാസ്, പൂനാ മുതലായ പ്രധാനനഗരങ്ങളിൽ സഞ്ചരിച്ചു പ്രസംഗപ്രചാരാദ്ധ്വാനിക്കയിലെ ഇന്ത്യാക്കാരുടെ ദയനീയാവസ്ഥ പൊതുജനങ്ങളെ അറിയിച്ചു. പല പത്രങ്ങളിലും ഇതിനെപ്പറ്റി എഴുതി. ഈ വിവരങ്ങളും പത്രദ്വാരാ ദക്ഷിണാഫ്രിക്കയിലും എത്തി. ഗാന്ധിജി തങ്ങൾക്ക് എതിരായി ശക്തിയായ പ്രചരണവേല നടത്തുന്നു എന്നുള്ള ധാരണ ദക്ഷിണാഫ്രിക്കയിലെ യൂറോപ്യന്മാർക്ക് ഉണ്ടായി. ഇതിനിടയിൽ ഉടനെ ഗാന്ധിജി ദക്ഷിണാഫ്രിക്കയിലേയ്ക്കു ചെല്ലണമെന്നുള്ള വിവരത്തിന് അവിടത്തെ ഇൻഡ്യാക്കാരിൽനിന്നു കമ്പി കിട്ടി. 'ക്രൂർലണ്ട്' എന്ന കപ്പലിൽ ഗാന്ധിജി കുടുംബസമേതം ദക്ഷിണാഫ്രിക്കയിലേക്ക് കപ്പൽ കയറി.

ഇദ്ദേഹത്തിന് ആഫ്രിക്കയിലെ താമസത്തെപ്പറ്റി പലതും ആലോചിച്ച് ഉറയ്ക്കാൻ കപ്പൽയാത്രയ്ക്കിടയിൽ സൗകര്യമുണ്ടായിരുന്നു. ഭാര്യയും ഭർത്താവും തമ്മിലുണ്ടായിരുന്ന വിദ്യാഭ്യാസത്തിന്റെയും മനഃസംസ്കാരത്തിന്റെയും വ്യത്യാസംകൊണ്ട് ഇക്കാര്യങ്ങളെല്ലാം സ്വയം തീരുമാനിക്കേണ്ടിവന്നു. ഇക്കാര്യങ്ങളെപ്പറ്റി ഗാന്ധിജി പറയുന്നതെന്തെന്നു നോക്കുക. "ഭാര്യയുടേയും കു

ട്ടികളുടേയും ഉടുപ്പിന്റെ സമ്പ്രദായം എന്തായിരിക്കണമെന്നു ഞാൻ തീർച്ചപ്പെടുത്തി. അവരെപ്പറ്റി ആളുകൾ 'കത്തിയവാർ ബന്നിയൻ' എന്നു പറയുന്നതു് എനിക്കിഷ്ടമാകുമോ? അന്നു് ഇൻഡ്യാക്കാരുടെയിടയിൽ ഏറ്റവും പരിഷ്ക്കാരം പ്രാപിച്ചവർ പാർസികളാണെന്നാണു കരുതിവന്നതു്. മുഴുത്ത യൂറോപ്യൻരീതിയിലുള്ള വസ്ത്രസമ്പ്രദായം ചേരുന്നതല്ലെന്നു തോന്നിയടത്തു പാർസിസമ്പ്രദായം അംഗീകരിക്കുവാൻ തീർച്ചപ്പെടുത്തി.. ഇതനുസരിച്ചു് എന്റെ ഭാര്യ പാർസിസമ്പ്രദായത്തിലുള്ള കുപ്പായവും കാലുറയും ധരിച്ചുതുടങ്ങി. ഷൂസും സ്റ്റോക്കിംഗ്സും ഒഴിച്ചുകൂടായിരുന്നു എന്നു പറയേണ്ടതില്ലല്ലൊ. അവ എന്റെ ഭാര്യയ്ക്കും കുട്ടികൾക്കും ഉപയോഗിച്ചുശീലിക്കുവാൻ കുറച്ചുകാലം വേണ്ടിവന്നു..... ഈ നിലയിൽത്തന്നെയാണു്—എന്നാൽ കുറേക്കൂടി മനസ്സിനിണങ്ങിയ രീതിയ്ക്കാണു്—അവർ ഭക്ഷണം കഴിക്കുവാൻ കത്തിയും മുള്ളും ഉപയോഗിച്ചുതുടങ്ങിയതു്. പരിഷ്ക്കാരത്തിന്റെ ചിഹ്നങ്ങളെന്നു കരുതിവരുന്ന ഇവയെസ്സംബന്ധിച്ചു് എനിക്കുണ്ടായിരുന്ന ഭ്രമം ക്ഷയിച്ചുവന്നപ്പോൾ അവർ കത്തിയും മുള്ളും ഉപേക്ഷിച്ചു."

ഡർബാനിൽ നിശ്ചിതദിവസം കപ്പൽ അടുത്തു. തന്റെ ഭർത്താവിനോടു് ഒന്നിച്ചാണെങ്കിലും ഒരു വിദേശരാജ്യത്തിൽ താമസമുറപ്പിക്കാൻ എത്തിയിരുന്ന ബായ്ക്കു് അവിടത്തെ സൽക്കാരങ്ങളെക്കുറിച്ചും ഭാവിയെപ്പറ്റിയും ചില അഭിനിവേശവും സങ്കല്പവും ഉണ്ടാകാവുന്നതാണല്ലൊ. തന്റെ ഭർത്താവു് ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലേക്കു പുറ

പ്പെട്ടിരിക്കുന്നതു ധനസമ്പാദനത്തിനായിട്ടല്ല എന്നും അവിടെ താമസിക്കുന്ന ഇൻഡ്യാക്കാർക്കുവേണ്ടി പോരാടാനാണെന്നും ബായ്ക്ക് അറിയാം. എന്നാൽ അവിടത്തെ പ്രഥമസ്ഥീകരണം നീചനീചമായിരിക്കുമെന്നു പ്രതീക്ഷിക്കാൻ ആ സാധുസ്ത്രീക്കു സാധ്യമല്ല. ഗാന്ധിജി കയറിയിരുന്ന കപ്പൽ തുറമുഖത്തു് അടുത്ത ദിവസംതന്നെ 'നാദേരി' എന്ന മറെറാരു കപ്പലും ധാരാളം ഭാരതീയരോട്ടക്രൂടി അതേ തുറമുഖത്തു് വന്നടുത്തു. ഈ രണ്ടു കപ്പലിലുംക്രൂടി ധാരാളം ഇൻഡ്യാക്കാരെ കയറി ഗാന്ധിജിയുടെ നേതൃത്വത്തിൽ ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലേക്കു വന്നിരിക്കുന്നതു യൂറോപ്യന്മാരുമായി മത്സരിക്കാനാണെന്നും, അതിനാൽ രണ്ടു കപ്പലിലേയും ആളുകളെ തിരിച്ചയയ്ക്കണമെന്നും യൂറോപ്യന്മാർ കപ്പൽകമ്പനിക്കാരെ ഉപദേശിച്ചു. തന്മൂലമുണ്ടാകുന്ന ഖില്ലാനഷ്ടവും പരിഹരിക്കാനും അവർ തയ്യാറായിരുന്നു. ഗാന്ധിജിക്ക് എതിരായി ശക്തിയായ പ്രചരണവേല ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലെ യൂറോപ്യന്മാരുടെ ഇടയിൽ സ്വകാര്യതല്പരന്മാരായ ചിലർ നടത്തിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ഇൻഡ്യയിൽവച്ചു ഈ 'ക്രൂലി ബാരിസ്റ്റർ' നടത്തിയ പ്രസംഗങ്ങളും ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലെ യൂറോപ്യന്മാരെ വല്ലാതെ വ്രണപ്പെടുത്തുന്നതാണെന്നും അവരുടെ ഇടയിൽ പ്രചരിച്ചു. പത്രറിപ്പോർട്ടുകളും എല്ലാം ഗാന്ധിജിയുടെ മേൽ കുറ്റം ചുമത്തുന്നതിനു പര്യാപ്തമായവിധം ആയിരുന്നു. യാത്രക്കാരെ കരയിൽ ഇറക്കാതെ 23 ദിവസം കപ്പലുകളും രണ്ടും പുറംകടലിൽ ഇട്ടിരുന്നു എന്നു പറയുമ്പോൾ കാര്യത്തിന്റെ ഗൗരവം ഏറുകുറെ ഊഹിക്കാമല്ലൊ. കപ്പൽ കരയ്ക്ക്

അടുപ്പിച്ചു യാത്രക്കാരെ ഇറക്കിയാൽ എല്ലാവരേയും കടലിൽ മുക്കി കൊന്നുകളയുമെന്നുപോലും പറഞ്ഞു് യൂറോപ്യന്മാർ ഭീഷണിപ്പെടുത്തി. അന്നു് ഇൻഡ്യാക്കാരുടെ നേതാവായിരുന്ന ശ്രീയുത് മൻസുഖ്‌ലാൽനാസർ ഗാന്ധിജിയെ സ്വീകരിക്കുന്നതിനു ഡർബാനിൽ വന്നിരുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ വക്കീലായ മി. ലാഫ്റ്റനും ഒന്നിച്ചുണ്ടായിരുന്നു. ഇവർ രണ്ടുപേരും അശേഷം ഭീരുക്കൾ ആയിരുന്നില്ല. വിശിഷ്യ വെള്ളക്കാരനായ മി. ലാപ്റ്റൻ യൂറോപ്യന്മാരുടെ നയത്തെ ശക്തിയായി എതിർക്കുകയും ഇൻഡ്യാക്കാരെ എല്ലാവിധത്തിലും സഹായിക്കുകയും ചെയ്തു. നെറ്റാൽഗവർമ്മെൻറ് വെള്ളക്കാരെ കായ്ബലമായി സഹായിച്ചു. ഗാന്ധിജി രണ്ടു കപ്പലിലുമുള്ളവരെ ധൈര്യപ്പെടുത്തി. ഇൻഡ്യാക്കാരായ പ്രമാണികളും അവരുടെ സ്നേഹിതന്മാരായ അപൂർവം ചില യൂറോപ്യന്മാരും കപ്പലിന്റെ ഉടമസ്ഥന്മാരും കപ്പലുകൾ തുറമുഖത്തു് അടുപ്പിച്ചു യാത്രക്കാരെ ഇറക്കുന്നതിനു സ്വാത്മനാ ശ്രമിച്ചു. കപ്പൽകമ്പനിക്കാർ കോടതിമുഖാന്തരം നിവൃത്തിനേടാൻ നിശ്ചയിച്ചിരിക്കുന്നു എന്നറിഞ്ഞപ്പോൾ, കപ്പൽ രണ്ടും കരയ്ക്കു് അടുത്തുകൊള്ളുവാൻ നാറ്റാൽഗവർമ്മെൻറ് അനുമതി നൽകി.

1897-ജനുവരി 13-ാംതീയതി കപ്പലുകൾ രണ്ടും തുറമുഖത്തടുത്തു. ഇന്ത്യാക്കാർ ഇറങ്ങിത്തുടങ്ങി. സംസ്കാരലേശമില്ലാത്ത അനവധി വെള്ളക്കാർ പാവപ്പെട്ട ഇൻഡ്യാക്കാരെ പച്ചയോടെ തിന്നാൻള്ള ആഗ്രഹത്തോടെ അടുത്തു. വെള്ളക്കാർ വല്ലാതെ ക്ഷോഭിച്ചി

ട്ടുണ്ടെന്നും അതിനാൽ ഗാന്ധിജി രാത്രിയിൽ കപ്പലിൽ നിന്ന് ഇറങ്ങിയാൽ മതിയെന്നും ഗവൺമെൻറ്മന്ത്രിമാരിൽ ഒരു പ്രധാനിയായ മി. ഹാരി എസ്കോംബ് കുറിപ്പിത്താൻ മുഖാന്തരം ഗാന്ധിജിയെ അറിയിച്ചു. അദ്ദേഹം അതിന് അനുകൂലിക്കുകയും ചെയ്തു. എന്നാൽ അരമണിക്കൂറിനകം മി. ലാഫ്റ്ററൻ അവിടെവന്ന് ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞു. "മിസ്സസ് ഗാന്ധിയും കുട്ടികളും വണ്ടിയിൽ മി. റസ്റ്റംജിയുടെ വീട്ടിലേക്കു പൊയ്ക്കൊള്ളട്ടെ. നിങ്ങൾക്കും എനിക്കും കാൽനടയായി അവരെ അനുഗമിക്കാം. നിങ്ങൾക്കു ഭയമില്ലെങ്കിൽ-അങ്ങനെ ചെയ്യാം. നിങ്ങൾ രാത്രി ഒരു കള്ളനെപ്പോലെ പട്ടണത്തിൽ പ്രവേശിക്കുന്നതു് എനിക്കൊട്ടും ഇഷ്ടമല്ല." മി. റസ്റ്റംജിയുടെ വീട്ടിലേക്കു രണ്ടുമൈൽ ദൂരമുണ്ടു്. മഹാത്മജിയുടെ ഇന്ത്യൻതലക്കെട്ടുമൂലം ഗാന്ധിജിയെ ആളുകൾ വേഗം തിരിച്ചറിഞ്ഞു. വെള്ളക്കാരായ പെരുപ്പക്കാർ 'ഗാന്ധി' 'ഗാന്ധി' എന്നു വിളിച്ചുപറഞ്ഞുകൊണ്ടു് ഓടിയെത്തി. മി. ലാഫ്റ്ററൻ തയ്യാറാക്കിയ റിക്ഷായിൽ കയറാൻ ഗാന്ധിജിയെ വെള്ളക്കാർ അനുവദിച്ചില്ല. ആൾക്കൂട്ടം വളരെ വർദ്ധിച്ചു. അല്പസമയത്തിനകം അവർ ഗാന്ധിജിയേയും മി. ലാഫ്റ്ററനേയും വേർപെടുത്തി. ഗാന്ധിജിയെ ജനക്കൂട്ടം കഠിനമായി അടിക്കുകയും ഇടിക്കുകയും ഒക്കെ ചെയ്തു. ഈ ഘട്ടത്തെ മഹാത്മജി ഇങ്ങിനെ രേഖപ്പെടുത്തുന്നു. "അവർ എന്റെ മേൽ കല്ലും, കോഴിമുട്ടകളും എറിഞ്ഞുതുടങ്ങി. ഒരാൾ എന്റെ തലപ്പാവു വലിച്ചെടുത്തുകൊണ്ടുപോയി. മറ്റു ചിലർ എ

ന്നെ കുത്താനും ചവിട്ടാനും തുടങ്ങി. മോഹാലസ്യംതോ
ന്നി ഞാൻ നിരത്തുവക്കത്തുള്ള ഒരു വീടിന്റെ അഴികളി
ൽ പിടിച്ചു. ശ്വാസം ഒന്നു നേരെ ആകുന്നതുവരെ നി
ല്ക്കാൻ ശ്രമിച്ചു. അതു് അസാദ്ധ്യമായിരുന്നു. അവർ ക്ര
ട്ടംക്രട്ടമായി വന്നു് എന്നെ കുത്തുകയും ഇടിക്കുകയും ചെ
യ്തു. ഈ സമയത്തു് പോലീസ് സൂപ്രണ്ടിന്റെ ഭാര്യ മി
സ്സസ് അലക് സാണ്ടർ അതിലെ പോയിരുന്നു. അവക്കു്
എന്നെ പരിചയമുണ്ടു്. ആ ധീര എന്റെ അരികിൽവ
ന്നു് തന്റെ കുട തുറന്നു് എന്റെയും ആൾക്രൂട്ടത്തിന്റെ
യും ഇടയിൽ നിന്നു. ഇതു് ആൾക്രൂട്ടത്തിന്റെ ഉഗ്രത
യെ തടഞ്ഞു. മിസസ്സു് അലക് സാണ്ടക്കു കൊള്ളാതെ
എന്നെ അടിക്കുക അവക്കു വിഷമമായിത്തീർന്നു.''

ഇതിനിടയിൽ പോലീസ് വിവരം അറിഞ്ഞു് ഗാന്ധിജിയെ സ്റ്റേഷനിലേക്കു ക്രട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി. പി
ന്നീടു് അദ്ദേഹത്തെ റസ്റ്റംജിയുടെ വീട്ടിലേക്കു പോലീസ
കമ്പടിയോടുക്രടി എത്തിച്ചു. അപ്പോഴും ശരീരത്തിൽ
ധാരാളം മുറിവും ചതവും ഉണ്ടായിരുന്നു. കപ്പലിലെ
ഡോക്ടർ വേദനശമിക്കുന്നതിനു വേണ്ട ചികിത്സ ചെയ്തു.

ജനക്രൂട്ടം (വെള്ളക്കാർ) വീട്ടിനു ചുറ്റും ധാരാളം
വന്നുക്രടി. ഗാന്ധിയെ കിട്ടണമെന്നു് അവർ ആർത്തു വി
ളിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. പോലീസു് സൂപ്രണ്ടു് ഇതിനകം അ
വിടെ എത്തി. പരിതസ്ഥിതികൾ കണ്ടറിഞ്ഞ അദ്ദേ
ഹം, ഗാന്ധിജി വേഷംമാറി വീട്ടിനു പുറകിൽക്രൂടി ര
ക്ഷപ്പെട്ടുകൊള്ളണമെന്നു രഹസ്യമായി അദ്ദേഹത്തെ അ

റിയിച്ചു. "എന്റെ ജീവൻ അപകടത്തിലാണെന്നു കണ്ടുകൊണ്ടോ, അതോ എന്റെ സ്നേഹിതന്റെ ജീവനോ, സ്വത്തോ, അഥവാ എന്റെ ഭാര്യയുടെയും കുട്ടികളുടെയും ജീവനോ അപായപ്പെടാതിരിക്കണമെന്നുള്ള വിചാരംകൊണ്ടോ" എന്തോ ഗാന്ധിജി ഒരിന്ത്യൻപോലീസുകാരന്റെ വേഷത്തിൽ പുറത്തിറങ്ങി. ക്ലബ്ബിൽ പ്രച്ഛന്നവേഷധാരികളായ രണ്ടു യൂറോപ്യൻ പോലീസുകാരുണ്ടായിരുന്നു. ഇവർ മുന്നുപേരുംകൂടി പല ഇടവഴികളും കടന്നു പോലീസ് സ്റ്റേഷ്യനിലെത്തി.

ഈ സമയമെല്ലാം സമർത്ഥനായ പോലീസ് സൂപ്രണ്ട് മി. അലക് സാണ്ടർ ജനക്കൂട്ടത്തെ ആകർഷിച്ചു് രസിപ്പിക്കുകയായിരുന്നു. "പഴയ ഗാന്ധിയെ പുളിക്കുന്ന ആപ്പിൾമരത്തിന്മേൽ കെട്ടിത്തൂക്കുക" എന്നു് അർത്ഥമുള്ള ഒരു പാട്ടുപാടി അദ്ദേഹം അവരെ രസിപ്പിച്ചു. ഗാന്ധിജി രക്ഷപെട്ടു എന്നു കണ്ടപ്പോൾ, അദ്ദേഹം റസ്റ്റംജിയുടെ വീട്ടിലില്ലെന്നും മറഞ്ഞുകഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു എന്നും ഇനി ജനങ്ങൾ അവിടെ നിന്നതുകൊണ്ടു വിശേഷമില്ലെന്നും പോലീസുസൂപ്രണ്ടു് അവരെ തന്ത്രത്തിൽ ധരിപ്പിച്ചു. ജനക്കൂട്ടം ഈ വാക്കു വിശ്വസിച്ചില്ല. ഉടനെ സൂപ്രണ്ടു്, അവരുടെ പ്രതിനിധികളായി രണ്ടുപേരെ റസ്റ്റംജിയുടെ വീട്ടിനുള്ളിൽ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി എല്ലാസ്ഥലവും കാണിച്ചുകൊടുത്തു. ഗാന്ധിജി അതിനുള്ളിൽ ഇല്ലെന്നു ജനക്കൂട്ടത്തിനു ബോദ്ധ്യമായപ്പോൾ അവർ പിരിഞ്ഞുപോയി.

ഗാന്ധിജിക്കു ലഭിച്ച ഈ സ്വീകരണം ബാ യെ എ
ത്രമാത്രം ദുഃഖിപ്പിച്ചിരിക്കണമെന്നു വിവരിക്കേണ്ടതില്ല
ല്ലൊ. കരയ്ക്കടുപ്പിക്കാതെ 23 ദിവസം തുറമുഖത്തോടടു
ത്തു കപ്പൽ കിടക്കാനിടയായപ്പോൾതന്നെ എന്തെങ്കിലും
അനർത്ഥം ഉണ്ടാകാനിടയുണ്ടെന്ന് ഒരു പക്കാ ബുദ്ധിശാ
ലിനിയായ ബാ ധരിച്ചിരിക്കാം. എന്തായാലും ഒന്നു തീ
ർച്ചതന്നെ. ദക്ഷിണാഫ്രിക്കയിലെ താമസം നിർബ്ബാ
ധമായ ഒന്നല്ലെന്നും ഏറ്റു് അപായത്തും അനിഷ്ടസംഭവവും
എപ്പോഴും അനുഭവിക്കാൻ തയ്യാറായിരിക്കണമെന്നും,
ബാ മനസ്സിലാക്കിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. അതിനാൽ രാത്രിയി
ൽ ഭർത്താവു വേഷംമാറി റസ്റ്റംജിയുടെ ഗൃഹത്തിൽനിന്നു
പുറത്തുപോയ അവസരത്തിൽപോലും ഈ മഹതി അ
തെല്ലാം ധൈര്യപൂർവ്വം സഹിച്ചു.

ഗാന്ധിജിയോടു വെള്ളക്കാർ ചെയ്ത അനീതിയെ
പ്പറ്റി അന്നു കോളനികളുടെ സെക്രട്ടറിയായിരുന്ന മി.
ചേമ്പർലെയിൻ കമ്പിമാർഗ്ഗം നേറ്റാൽഗവർമ്മെൻറി
നോടു സമാധാനം ആവശ്യപ്പെട്ടു കമ്പിവാർത്തകളെ പ്രോ
സിക്യൂട്ടു് ചെയ്യണമെന്നും മി. ചേമ്പർലെയിൻ നിർബ്ബ
ന്ധിച്ചു. തന്നെ ഉപദ്രവിച്ച പിശാചുക്കളെ തനിക്കറിയാമെങ്കി
ലും അവരുടെ ആരുടെ പേരിലും കേസെടുക്കണമെന്നു
തനിക്കാഗ്രഹമില്ലെന്നുപറഞ്ഞു ഗാന്ധിജി ഒഴിഞ്ഞു. നേ
റ്റാൽഗവർമ്മെൻറിന്റെ പ്രധാനമന്ത്രിമാരിൽ ഒരാളായ
മി. എസ്മ്യൂംബ് ഈ മറുപടി കേട്ടുത്തൃപ്തിപ്പെട്ടു. വർത്ത
മാനപത്രങ്ങളും ഗാന്ധിജിയോടു പരസ്യമായി ക്ഷമായാ
ചനം ചെയ്കയും ജനക്രോധത്തിന്റെ വിവേകശൂന്യത
യെ അവഹേളിക്കുകയും ചെയ്തു.

വീട്ടിൽ സത്യാഗ്രഹം.

ഗാന്ധിജിയുടെയും ബായുടേയും ഡർബാനിലെ ജീവിതം പ്രക്ഷുബ്ധമായിരുന്നു എന്നു മാത്രമല്ല, സംഭവബഹുവുമായിരുന്നു. ഗാന്ധിജിക്കു പൊതുക്കാര്യങ്ങളിൽ നിരന്തരം ഏർപ്പെടേണ്ടതായിട്ടുണ്ടായിരുന്നു. എന്നാൽ അക്കാരണത്താൽ ഗാർഹികകാര്യങ്ങളിൽ അദ്ദേഹം അനാസ്ഥ പ്രദർശിപ്പിച്ചിരുന്നു എന്നു ധരിക്കരുതു്.

വക്കീൽ എന്ന നിലയിൽ ഗാന്ധിജിക്കു ധാരാളം കേസും ധാരാളം വരവും ഉണ്ടായിരുന്നു. പക്ഷെ അവരുടെ ജീവിതത്തിലെ പ്രധാനസംഭവങ്ങളിൽ പലതും രൂപം കൈക്കൊണ്ടതു് ഈ ഘട്ടത്തിലാണു്. മഹാത്മജിക്കു രാഷ്ട്രീയവും മതപരവുമായി നൂതനാഭിപ്രായങ്ങളും ഉത്ഭവിച്ചതു് ഈ അവസരത്തിലാകുന്നു. ഇദ്ദേഹം ഡർബാനിൽ വെള്ളക്കാരുടെ മട്ടിൽ അന്തസ്സായി താമസിച്ചു. വീട്ടിന്റെ സമ്പ്രദായവും വീട്ടിലെ ചിട്ടകളുമെല്ലാം വെള്ളക്കാരെ അനുകരിച്ചായിരുന്നു. അക്കാലത്തു മഹാത്മജിക്കു ഹീരലാൽ, മണിലാൽ, രാമദാസു് എന്നു 3 കുട്ടികളുണ്ടായിരുന്നു. മൂത്തകുട്ടിക്കു 9-ം, ഇളയകുട്ടിക്കു് 5-ം വയസ്സു് പ്രായമുണ്ടായിരുന്നു. ഈ 3 കുട്ടികളേയും പഠിപ്പിക്കാൻ ഒരു വെള്ളക്കാരിസ്ത്രീയെ പ്രത്യേകം നിയമിച്ചിരുന്നു. ഇന്ത്യൻവിദ്യാർത്ഥികളുടെ വിദ്യാഭ്യാസത്തിനു പറ്റിയ വിദ്യാലയം ഡർബാനിൽ ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. യൂറോപ്യൻവിദ്യാലയത്തിൽ പ്രത്യേകാനുവാദത്തോടുകൂടി

ഇന്ത്യൻവിദ്യാർത്ഥികളെ ചേർക്കാമായിരുന്നെങ്കിലും ഗാന്ധിജി അതു് ഇഷ്ടപ്പെട്ടില്ല. വെള്ളക്കാരി അദ്ധ്യാപിക കുറച്ചുകാലം കുട്ടികളെ വീട്ടിലിരുത്തി പഠിപ്പിച്ചുവെങ്കിലും അതു വളരെ പ്രയോജനമുള്ളതായി അദ്ദേഹത്തിനു തോന്നിയില്ല. അതിനാൽ മൂത്ത മകനേയും സഹോദരീപുത്രനേയും (ഈ കുട്ടിയേയും ഗാന്ധിജി ഭക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലേക്കു കൊണ്ടുവന്നിരുന്നു.) ഇൻഡ്യയിൽ അയച്ചു ഹോസ്റ്റലിൽ താമസിപ്പിച്ചു കുറച്ചുനാൾ പഠിപ്പിച്ചു. പിന്നീടു് ഈ രണ്ടു കുട്ടികളേയും ഗാന്ധിജി തിരിച്ചുവരുത്തി ക്രൂടെ താമസിപ്പിച്ചു. "സത്യാഗ്രഹികളുടെ കുട്ടികൾക്കു ഞാൻ തെക്കേ ആഫ്റിക്കയിൽ ഏർപ്പെടുത്തിയ ഒരു താല്ക്കാലികസ്കൂളിൽനിന്നു കുറച്ചുകാലം ക്രമമായ വിദ്യാഭ്യാസം കിട്ടീട്ടുണ്ടെന്നല്ലാതെ, എന്റെ ശേഷമുള്ള മൂന്നു മക്കൾക്കും ഒരു പബ്ളിക് സ്കൂളിൽചേർന്നുള്ള വിദ്യാഭ്യാസം ഒരിക്കലും ഉണ്ടായിട്ടില്ല." എന്നു ഗാന്ധിജി എഴുതിയിരിക്കുന്നു. മൂത്ത പുത്രൻ കുറേക്കാലം അഹമ്മദബാദിലെ ഒരു വിദ്യാലയത്തിൽ പഠിച്ചിട്ടുണ്ടു്.

മഹാത്മജി തന്റെ സത്യാന്വേഷണചരിത്രത്തിൽ കുട്ടികൾക്കു് അദ്ദേഹം പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നവിധം ഉത്തമമായ വിദ്യാഭ്യാസം നൽകാൻ തരപ്പെടാത്തതിൽ ദുഃഖിക്കുന്നുണ്ടു്. അദ്ദേഹം ഇങ്ങിനെ എഴുതുന്നു. "എന്റെ കുട്ടികൾക്കു ഞാനുദ്ദേശിച്ചിരുന്നതുപോലുള്ള സാഹിത്യപരമായ വിദ്യാഭ്യാസം നൽകാൻ എനിക്കു സാധിക്കാതെവന്നു. ഇങ്ങിനെ വന്നതിനെക്കുറിച്ചു് അവർക്കു് എന്റെനേരെ അതൃപ്തിയുണ്ടായിട്ടുണ്ടു്. ഒരു എം. എ. ക്കാ

രനേയോ ബീ. ഏ. ക്കാരനേയോ മട്രിക്കുലേഷൻകാരനെ പോലുമോ കണ്ടുമുട്ടിയാൽ തങ്ങൾക്ക് അവരെപ്പോലെ സ്കൂൾവിദ്യാഭ്യാസം ലഭിച്ചില്ലല്ലോ എന്നൊരു ന്യൂനതയേക്കുറിച്ച് അവർക്ക് പരിതാപമുള്ളതായി തോന്നാറുണ്ട്. എങ്കിലും, വല്ല തരത്തിലും, എങ്ങിനെ എങ്കിലും ഞാൻ അവരെ പബ്ളിക്കുസ്കൂളിലാണ് വിദ്യാഭ്യാസം ചെയ്യിച്ചിരുന്നതെങ്കിൽ സ്വാനുഭവത്തിൽനിന്നോ അമ്മൂനമ്മമാരുമായുള്ള സമ്പർക്കത്തിൽനിന്നോ മാത്രം ലഭിക്കുന്ന വിദ്യാഭ്യാസം അവർക്ക് നഷ്ടപ്പെട്ടുമായിരുന്നു എന്നാണ് എന്റെ അഭിപ്രായം. അവരെ സംബന്ധിച്ച് എനിക്ക് ആശങ്ക തീരുകയുമില്ലായിരുന്നു. എന്നിൽനിന്നു വേർപെട്ട് തെക്കേ ആഫ്റിക്കയിലോ, ഇംഗ്ലണ്ടിലോവച്ച് അവർക്ക് ലഭിക്കുമായിരുന്ന വിദ്യാഭ്യാസം, അവരുടെ ജീവിതത്തിൽ ഇന്നു കാണുന്ന അനാഡംബരത്വത്തേയും ത്യാഗശീലത്തേയും അവരിൽ ഒരിക്കലും ഉളവാക്കില്ലായിരുന്നു. അവരുടെ ജീവിതസമ്പ്രദായങ്ങളിലെ കൃത്രിമത്വം എന്റെ പൊതുക്കാര്യപ്രവർത്തിയിൽ സഗൗരവമായ പ്രതിബന്ധവുമാകുമായിരുന്നു. അങ്ങിനെയിരിക്കെ എനിക്കൊ, അവർക്കൊ, തൃപ്തികരമായ, സാഹിത്യപരമായ വിദ്യാഭ്യാസം അവർക്ക് നൽകാൻ സാധിച്ചിട്ടില്ലെങ്കിലും, അവരെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം എനിക്കു കഴിയുംവിധം എന്റെ ധർമ്മം ഞാൻ നിറവേറ്റീട്ടില്ലെന്ന്, കഴിഞ്ഞ കാലത്തേക്കുറിച്ചു ചിന്തിക്കുമ്പോൾ എനിക്കു തോന്നുന്നില്ല. അവരെ പബ്ളിക്കുസ്കൂളുകളിലേക്ക് അയയ്ക്കാഞ്ഞതിൽ പശ്ചാത്താപവും എനിക്കില്ല. നേരേമറിച്ച്, എന്റെ മൂത്ത മകനിൽ ഞാൻ ഇന്നു കാണുന്ന അനാശാ,

സ്വമായ സ്വഭാവചേഷ്ടകളും എന്റെ ജീവിതത്തിലെ അപകടവും അനിയന്ത്രിതവുമായ ആദ്യഘട്ടത്തിന്റെ ഒരു പ്രതിധ്വനിയാണെന്ന് എനിക്കെപ്പോഴും തോന്നീട്ടുണ്ട്. ഏതൊരു സംഗതിയും മായാതെ മനസ്സിൽ നല്ല വണ്ണം പതിയുന്ന കൗമാരദശയിലായിരുന്ന അന്നെന്റെ മൂത്ത മകൻ. അതുകൊണ്ട് എന്റെ ജീവിതത്തിലെ അപകടവും അവ്യവസ്ഥിതവുമായ ഘട്ടമായിരുന്നു അതെന്ന് അയാൾ വിചാരിക്കുന്നില്ല. നേരേമറിച്ച്, എന്റെ ജീവിതദശയിലെ ഏറ്റവും ശോഭനമായ ഘട്ടം അതായിരുന്നു എന്നാണ് അയാളുടെ ബോദ്ധ്യം. പിന്നീട് എന്റെ ജീവിതത്തിലുണ്ടായ പരിവർത്തനമൊന്നും ജ്ഞാനോദയത്തിന്റെ ലക്ഷണമല്ല, കേവലം വ്യാമോഹത്തിന്റെ ഫലമാണെന്നും അയാൾ വിശ്വസിക്കുന്നു." ഗാന്ധിജി തുടരുന്നു. "എന്റെ മക്കളുടെ സമകാലീനരായി ഞാനറിയുന്ന വളരെ യുവാക്കന്മാരുണ്ട്. അവരേയും എന്റെ മക്കളേയുംതമ്മിൽ ആളോടാളെന്ന നിലയിൽ താരതമ്യപ്പെടുത്തി നോക്കിയാൽ എന്റെ കുട്ടികളേക്കാൾ അവർക്കെന്തെങ്കിലും മെച്ചമുള്ളതായിട്ടോ, അവരിൽനിന്ന് എന്റെ മക്കൾക്കു വല്ലതും പഠിക്കാനുള്ളതായിട്ടോ കാണുമെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നില്ല. വ്യവസ്ഥിതമായ ഗൃഹവിദ്യാഭ്യാസവും സ്കൂൾവിദ്യാഭ്യാസവും തമ്മിലുള്ള വ്യത്യാസവും, കുട്ടികളുടെ ജീവിതത്തിൽ അച്ഛനമ്മമാർ വരുത്തുന്ന പരിവർത്തനങ്ങളുടെ ഫലവും ഏതുമാത്രമായിരിക്കാമെന്ന് ഒരു സാമാന്യവിവരം നൽകാനായിട്ടാണ് ഈ വിഷയം ഞാനിവിടെ പ്രതിപാദിച്ചിട്ടുള്ളത്. ഞാൻ സ്വാഭിമാനത്തോ

LOVE & SERVICE

ധംക്രട്ടാതെ, മറവു കുട്ടികൾക്കു കിട്ടാൻ നിവൃത്തിയില്ലാത്തതരം സാഹിത്യപരമായ വിദ്യാഭ്യാസം എന്റെ കുട്ടികൾക്കു നൽകിയിരുന്നുവെങ്കിൽ, അത്തരം വിദ്യാഭ്യാസത്തിന്റെ സ്ഥാനത്തു സ്വതന്ത്രതയേയും സ്വാഭിമാനത്തേയും സംബന്ധിച്ചു് ഞാൻ നൽകീട്ടുള്ള സാധനപാഠം അവർക്കു നഷ്ടപ്പെട്ടുപോകുമായിരുന്നു. സ്വാതന്ത്ര്യം, പഠിപ്പു് ഇവയിൽ ഏതെങ്കിലും ഒന്നുകൊണ്ടു തൃപ്തിപ്പെടേണ്ടിവന്നാൽ സ്വാതന്ത്ര്യത്തെയാണു് പഠിപ്പിനേക്കാൾ ആയിരം മടങ്ങു് സന്തോഷത്തോടെ സ്വീകരിക്കേണ്ടതു് എന്നു് ആരാണു് പറയാതിരിക്കുക?"

പിതാവു് എന്ന നിലയിൽ മാത്രമല്ല ഭർത്താവു് എന്ന നിലയിലും മഹാത്മജിക്കു ശ്രദ്ധാപൂർവ്വം പലതും ചെയ്യാനുണ്ടായിരുന്നു ബായുടെ ആരോഗ്യം ശരിയായി പാലിക്കുന്ന സംഗതിയിൽ ഇദ്ദേഹം അത്യന്തശ്രദ്ധനായിരുന്നു. ബാ ഡർബാനിൽവച്ചു ഗർഭിണിയായപ്പോൾമുതൽ ഗാന്ധിജി അവരുടെ ആരോഗ്യവിഷയത്തിൽ പ്രത്യേകം നിഷ്കർഷിച്ചു. വെള്ളക്കാരായ ഡാക്ടറന്മാരും ആയമാരും മറവും ഇൻഡ്യാക്കാരുടെ ആവശ്യം അറിഞ്ഞു് അവരെ സഹായിക്കുകയില്ലെന്നു ഗാന്ധിജിക്കു് അറിയാമായിരുന്നു. അതിനാൽ അദ്ദേഹം ഗർഭസംരക്ഷണം, പ്രസവശുശ്രൂഷ, ശിശുപരിപാലനം ഇവസംബന്ധിച്ചുള്ള വിവരങ്ങൾ ഗ്രന്ഥങ്ങൾവഴി വായിച്ചുറിഞ്ഞു. ബാ രണ്ടു പ്രാവശ്യം ആഫ്രിക്കയിൽവച്ചു പ്രസവിച്ചു. ഈ രണ്ടു ഘട്ടങ്ങളിലും ഗാന്ധിജിയുടെ പ്രസവസംബന്ധമായ അറിവു് വളരെ പ്രയോജനപ്പെട്ടു.

പൊതുക്കാര്യപരമായ ജോലികളും വക്കീൽപണിയും മൂലം ഗാന്ധിജിക്കു പിടിപ്പതു ജോലിയുണ്ടായിരുന്നു എങ്കിലും ഗൃഹകാര്യങ്ങളിൽ അദ്ദേഹം ശ്രദ്ധാലുവായിരുന്നു. സ്ത്രീകളുടെ സുഖപ്രസവത്തിനു് ആവശ്യമായ വിവരങ്ങൾ ഗ്രന്ഥങ്ങളിൽനിന്നു ഗാന്ധിജി സൂക്ഷ്മമായി പഠിച്ചുവച്ചു. "മാതാക്കന്മാരോടുള്ള ഉപദേശം" എന്ന പേരിൽ ഡോക്ടർ ത്രിഭുവനദാസു് എഴുതിയ ഒരു പുസ്തകം ഗാന്ധിജി പ്രത്യേകംപഠിച്ചു. ആ് ഫാറിക്കയിൽവച്ചു 2 കുട്ടികൾ ഈ ദമ്പതിമാക്കു് ഉണ്ടായപ്പോഴും ഇവരെ ശുശ്രൂഷിച്ചുവളർത്തുന്ന മുഴുവൻ പ്രധാനമായി ഗാന്ധിജി തന്നെ വഹിച്ചു. ഒടുവിലത്തെ പ്രസവത്തേപ്പറ്റി സത്യാന്വേഷണചരിത്രത്തിൽ രേഖപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നതിങ്ങിനെയാണു്. "ഭാര്യയ്ക്കു പ്രസവവേദന വന്നതു പെട്ടെന്നാണു്. മിഡ്‌വൈഫിനെ കൊണ്ടുവരാൻ കുറച്ചുസമയം പിടിക്കുകയും ചെയ്തു. പ്രസവം അപായംകൂടാതെ കഴിഞ്ഞുകിട്ടാൻ ഞാൻതന്നെ ശ്രദ്ധിക്കേണ്ടിവന്നു. ആ വിഷയം ഞാൻ ഡോക്ടർ ത്രിഭുവനദാസിന്റെ പുസ്തകം വായിച്ചു സൂക്ഷ്മമായി പഠിച്ചിരുന്നതു് എനിക്കു് ഈ അവസരത്തിൽ അളവറ്റ ഉപകാരമായിരുന്നു. എനിക്കു യാതൊരു സംഭ്രമവും ഉണ്ടായില്ല."

ശിശുപരിപാലനം സംബന്ധിച്ചുള്ള എല്ലാ വിവരങ്ങളും ഗാന്ധിജി പ്രത്യേകം വായിച്ചു പഠിച്ചിരുന്നു. 5 വയസ്സുവരെ കുട്ടികൾക്കു് കുന്നും പഠിക്കാനും ധരിക്കാനുമില്ലെന്നുള്ള പൊതുവായ അഭിപ്രായത്തെ ഗാന്ധിജി എതിർക്കുന്നു. "വാസ്തവത്തിൽ ഒരു കുട്ടി 5 വയസ്സിനുള്ളിൽ

പഠിക്കുന്നതു പിന്നീടുള്ള കാലത്തു പഠിക്കുന്നില്ല. കുട്ടികളുടെ വിദ്യാഭ്യാസം ഗർഭധാരണംമുതല്ക്കു് ആരംഭിക്കുന്നു. ആ സമയത്തു് അച്ഛനമ്മമാരുടെ കായികവും മാനസികവുമായ സ്ഥിതി എന്തോ അതു കുട്ടികളിൽ പ്രതിഫലിച്ചുകാണുന്നു. പിന്നീടു് പ്രസവംവരെയും അമ്മയുടെ വിചാരങ്ങളും വികാരങ്ങളും സ്വഭാവവും അവരുടെ ജീവിതസന്ദർഭങ്ങളും എല്ലാം കുട്ടിയെ ബാധിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. ജനനശേഷം കുട്ടികൾ അച്ഛനമ്മമാരെ അനുകരിക്കുന്നു. കുറെയധികം കാലത്തോളം അവരുടെ വളർച്ച പൂർണ്ണമായും അച്ഛനമ്മമാരെ ആശ്രയിച്ചാണു് നില്ക്കുന്നതു്." ഈ തത്വം ഗ്രഹിക്കുന്ന ദമ്പതികൾ സന്താനോല്പാദനത്തിനായിട്ടല്ലാതെ വിഷയസുഖത്തിനു സംസർഗ്ഗം ചെയ്യരുതെന്നു ഗാന്ധിജി ഉപദേശിക്കുന്നു. രതി, ഭക്ഷണംപോലെയും നിദ്രപോലെയും മനുഷ്യനു് അപരിത്യാജ്യമാണെന്നുള്ള മിഥ്യാബോധത്തെ ഗാന്ധിജി ജുഗുപ്സയോടെ വീക്ഷിക്കാൻ തുടങ്ങി. ശിശുക്കളുടെ ഓവിക്ഷേമവും ലോകത്തിന്റെ നന്മയും ആഗ്രഹിക്കുന്നപക്ഷം വിഷയാസക്തി ഉപേക്ഷിച്ചു ബ്രഹ്മചര്യം അംഗീകരിക്കേണ്ടതത്യാവശ്യമെന്നു് ഈ മഹാൻ നിശ്ചയിച്ചു. ഏകപത്നീവ്രതം മാത്രം പോര സ്വന്തം ഭാര്യയേ സംബന്ധിച്ചുതന്നെയും ബ്രഹ്മചര്യം അനുഷ്ഠിക്കുന്നതാണുത്തമമെന്നു് അദ്ദേഹത്തിനു ബോദ്ധ്യമായി. അന്നു് ഇംഗ്ലണ്ടിലെ പ്രധാനമന്ത്രിയായിരുന്ന ഗ്ലാഡ്സ്റ്റൻ പാർല്ലമെന്റു കെട്ടിടത്തിൽ ഉണ്ടായിരിക്കുമ്പോഴും അദ്ദേഹത്തിന്റെ പത്നി അവിടെ വന്നു് ചായയുണ്ടാക്കിക്കൊടുത്തിരുന്നു എന്നു സ്മരിച്ച മഹാത്മജിക്കു വളരെ സന്തോഷകരമായി

ത്തോന്നി. ഗ്ലാഡ്സ്റ്റന്റെയും പത്നിയുടെയും ഗാർഹിക ചിട്ടകൾ ഗാന്ധിജിയെ അത്ഭുതപരവശനാക്കി.

ഗാന്ധിജിയും ബായും തമ്മിലുള്ള ബന്ധത്തെപ്പറ്റി ഒരു തീരുമാനമുണ്ടാക്കുന്ന കാര്യം വളരെനാൾ ഗാഢമായ ആലോചനയ്ക്കു വിഷയമായി. അദ്ദേഹം ഇങ്ങിനെ ആലോചിച്ചു. "ഭാര്യയോടുള്ള സത്യസന്ധതയിരിക്കുന്നതു് അവളെ എന്റെ വിഷയാസക്തി നിറവേറ്റുവാനുള്ള ഒരുപകരണമാക്കുന്നതിലാണോ? രതിവിഷയത്തിൽ എന്നെ പ്രേരിപ്പിച്ചിരുന്നതു് എന്റെ ഭാര്യയായിരുന്നില്ലെന്നു് ഇവിടെ പറയേണ്ടിരിക്കുന്നു. അങ്ങിനെയിരിക്കെ, ബ്രഹ്മചര്യവ്രതം എന്തുതന്നെ എളുപ്പത്തിൽ അംഗീകരിക്കാമായിരുന്നു. എന്റെ മനോദൌർബ്ബല്യവും വിഷയാനുരക്തിയും മാത്രമായിരുന്നു ഇതിനുള്ള പ്രതിബന്ധം." ഇതിനു പ്രധാനമായി പ്രേരകമായി നിന്നതു് സന്താനങ്ങളെ ഉണ്ടാകരുതെന്നുള്ള ആഗ്രഹമായിരുന്നു. കൃത്രിമമായ സന്താനനിയന്ത്രണം അദ്ദേഹത്തിനു് ഇഷ്ടപ്പെട്ടില്ല. അതാണു് ആത്മസംയമനം മൂലം സന്താനനിയന്ത്രണത്തിനു ശ്രമിക്കാൻ നിശ്ചയിച്ചതു്. ഗാന്ധിജി എഴുതുന്നു. "ഈ ശ്രമത്തിൽ നേരിടേണ്ടിവന്ന വിഷമം കുറച്ചൊന്നുമല്ലായിരുന്നു. ഞങ്ങൾ വെവ്വേറെ വിട്ടുകിടക്കുവാൻ തുടങ്ങി. അതായതു ദിവസത്തെ പ്രവൃത്തി തീർത്തു് തീരെ ക്ഷീണിച്ചശേഷമേ കിടക്കുവാൻ പോകയുള്ളു എന്നു ഞാൻ തീർച്ചപ്പെടുത്തി. ഈ ശ്രമങ്ങളൊന്നും ഫലപ്പെട്ടില്ല." പൊതുജനശുശ്രൂഷയിൽ ഏർപ്പെടുന്നവർ സന്താനവർദ്ധനവിനു ശ്രമിക്കരുതെന്നു് അനുഭവംകൊണ്ടു് ഇദ്ദേഹം തീർച്ചപ്പെടുത്തി.

1906-ൽ ഗാന്ധിജി ബ്രഹ്മചര്യവ്രതം എന്നന്നേയ്ക്കുമായി അംഗീകരിച്ചു. "പ്രതിജ്ഞാസമയത്തു മനസ്സിൽ മാന്ത് ഞാൻ എന്റെ ഭാര്യയോടു് ഇതിനേക്കുറിച്ചുപറഞ്ഞതു്. അതിനുമുമ്പു് അവരുമായി ഒരാലോചനയും നടത്തിയില്ല. എന്തായാലും അവൾക്ക് ഒരു വിരോധവും ഉണ്ടായിരുന്നില്ല.... ഭാര്യയുമായുള്ള ബന്ധത്തിൽനിന്നു് വിഷയസംബന്ധമായ ഭാഗത്തെ ഉപേക്ഷിക്കുക എന്നതു് അന്നു് ഒരു പുതുമയായിരുന്നു." എന്നാണു് ഈ സന്ദർഭത്തേക്കുറിച്ചു് സത്യാന്വേഷണചരിത്രത്തിൽ രേഖപ്പെടുത്തിയിട്ടുള്ളതു്. ബ്രഹ്മചര്യവ്രതം അനുഷ്ഠിക്കുന്നവർ താഴെ കാണുന്ന സംഗതികളിൽ പ്രത്യേകം ശ്രദ്ധിക്കണമെന്നു ഗാന്ധിജി അഭിപ്രായപ്പെടുന്നു. (1) രസനേന്ദ്രിയനിയന്ത്രണം. "ബ്രഹ്മചാരിയുടെ ഭക്ഷണം ലഘുവും മിതവും എരു, മസാല മുതലായതടങ്ങാത്തതും കഴിയുന്നപക്ഷം വേവിക്കാത്തതുമായിരിക്കണം." പുതിയ ഫലങ്ങളും, അണ്ടിവർഗ്ഗം ഇവയാണു് ബ്രഹ്മചാരികൾ ഭക്ഷിക്കേണ്ടതു്. (2) പാൽ കുടിക്കുന്നതു ബ്രഹ്മചര്യത്തിനു ദോഷമാകുന്നു. (3) ഉപവാസം ബ്രഹ്മചര്യത്തിനു സഹായകമാണു്.

മഹാത്മജിയുടെ ആത്മശൈത്ഥ്യത്തിനു, ഗാന്ധിജിയുടെ മുൻ ഉദ്ധരിച്ച വാചകങ്ങൾ മുർദ്ധാഭിഷിക്തോദാഹരണമാണു്. ബാ ഒരിക്കലും വിഷയാസക്തയല്ലായിരുന്നു എന്നു് ഇദ്ദേഹം അനേകപ്രാവശ്യം പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുള്ള സംഗതി വായനക്കാർ ഓർമ്മിക്കുമല്ലൊ. ബായ്ക്കു 31 വയസ്സുമാത്രം പ്രായമുള്ളപ്പോഴാണു ബ്രഹ്മചര്യവ്രതം ആരംഭിച്ചതെന്നുകൂടി സ്മരിക്കേണ്ടതാണു്. വാസ്തവത്തിൽ

ബായുടെ ധീരതയും ഭോഗവിരക്തിയുമല്ലേ ഗാന്ധിജിയെ ബ്രഹ്മചര്യാനുഷ്ഠാനത്തിനു പ്രേരിപ്പിച്ചതെന്നതിനെ സംശയിക്കേണ്ടതല്ലയോ? ഒരു മഹാത്മാവായി പരിവർത്തനം ചെയ്തുകൊണ്ടിരുന്ന ഗാന്ധിജിയുടെ പത്നീപദം വഹിക്കുക സുസാധ്യമായിരുന്നില്ലതന്നെ. എന്നാൽ ഭർത്താവിന്റെ ഏതു് ഉൽകൃഷ്ടാദർശവും പ്രായോഗികമാക്കുന്നതിനാവശ്യമായ മനഃപാകതയും ആദർശശുദ്ധിയും ബായിൽ സമൃദ്ധിയായി ഉണ്ടായിരുന്നു. വാസ്തവത്തിൽ ഗാന്ധിജിയെ പൂർണ്ണതയിലേക്കു നയിച്ച ഏകശക്തി ബായാണു്. ശിവൻ ശക്തിയുടെ സാന്നിദ്ധ്യമില്ലെങ്കിൽ അപൂർണ്ണമെന്നു ഹൈന്ദവശാസ്ത്രം ഘോഷിക്കുന്നതുപോലെതന്നെ ബായില്ലാത്ത ഗാന്ധിജിയും സമ്പൂർണ്ണരഹിതമാകുന്നു.

ബാ ദർബാനിൽവച്ചു ഹൈന്ദവസമ്പ്രദായപ്രകാരമുള്ള പല മാമൂലുകളും നിരസിച്ചു. ഗാന്ധിജിയുടെ പുതിയ മനോഭാവം പഴയ പല ആചാരങ്ങളും അഭിപ്രായങ്ങളും തിരസ്കരിക്കുന്നതിനു പ്രയോജകീഭവിക്കുകയും ചെയ്തു. ബായുടെ ജാതീയമായ മാമൂൽനിഷ്ഠ ദൂരീകരിക്കാവിടയായ ഒരു സംഭവത്തെക്കുറിച്ചു് ഗാന്ധിജി ഇങ്ങിനെ എഴുതുന്നു.''

''എന്റെ അറ്റോർണിസ്നേഹിതന്മാർ പലപ്പോഴും എന്റെ കൂടെയാണു താമസിച്ചിരുന്നതു്. അവരിൽ പല ജാതിക്കാരും ഉൾപ്പെട്ടിരുന്നു. കുടുംബത്തിലെ അംഗങ്ങളോടെന്നപോലെ അവരോടും ഞാൻ പെരുമാറിവന്നു. അതിനു ഭാര്യ വിഘ്നമായി നിന്നാൽ അവരോടു ശണ്ഠകൂടിയിരുന്നു. ഈ സ്നേഹിതരിലൊരാൾ ക്രിസ്ത്യാനിയായിരു

ന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ അച്ഛനമ്മാർ പഞ്ചമരുമായിരുന്നു. ഞങ്ങളുടെ മുറിയിൽ മലമൂത്രവിസർജ്ജനത്തിനായി വച്ചിരുന്ന പാത്രങ്ങൾ, വേലക്കാരെക്കൊണ്ടു കഴുകിവെപ്പിക്കുന്നതിനു പകരം, ഞാനോ എന്റെ ഭാര്യയോ ആണു് ചെയ്തിരുന്നതു്. തങ്ങൾ കുടുംബത്തിലെ അംഗങ്ങളാണെന്നു നിലയിലായിരുന്ന ഗ്രമസ്ഥന്മാരും അവരവരുടെ മുറികളിലെ പാത്രങ്ങൾ അവരവർതന്നെ വൃത്തിയാക്കിവെയ്ക്കുക പതിവായിരുന്നു. എന്നാൽ ക്രിസ്ത്യാനിഗ്രമസ്ഥൻ പുതിയൊരാളായിരുന്നതിനാൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ കിടപ്പുമുറി ശുചിയാക്കിവെക്കേണ്ടതു ഞങ്ങളുടെ മുറയായി. മറ്റവരുടെ പാത്രങ്ങൾ വൃത്തിയാക്കിവെയ്ക്കുന്ന കായ്വും എന്റെ ഭാര്യയ്ക്കു് ഒരു വിധം നിവൃത്തിക്കാമായിരുന്നു. എന്നാൽ പഞ്ചമനായിരുന്ന ഒരാളുപയോഗിച്ച പാത്രം വൃത്തിയാക്കുന്നതു് അവൾക്കു സഹിച്ചുകൂടാ. അവൾക്കതു താൻതന്നെ ചെയ്വാനും ഇഷ്ടമില്ല. കസ്തൂർബാ എന്നെ ശകാരിച്ചുകൊണ്ടു കോപത്താൽ കണ്ണു ചുവന്നുകൊണ്ടു്, കോണിയിറങ്ങിവരുന്ന ആ ചിത്രം ഇന്നും എനിക്കു സ്മരണയിൽ കാണാം. എന്നാൽ ഒരു ഭർത്താവെന്ന നിലയിൽ എന്റെ ദയാസ്നേഹങ്ങൾ നീചവും കഠിനവുമായ ഭാവം കൈക്കൊണ്ടിരുന്നു."

"പാത്രം അവർ എടുത്തു വൃത്തിയാക്കുന്നതുകൊണ്ടു മാത്രം ഞാൻ തൃപ്തിപ്പെട്ടില്ല. അവരതു സന്തോഷത്തോടുകൂടി ചെയ്യണം. അതുകൊണ്ടു ഞാൻ ഒച്ചയൊന്നയർത്തി ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞു. "ഈ അസംബന്ധമൊന്നും എന്റെ വീട്ടിൽ പറ്റില്ല."

ഈ വാക്കുകൾ ഒരമ്പെന്നപോലെ അവളുടെ ഹൃദയം തുളച്ചു.

"നിങ്ങളുടെ വീട്ടു് നിങ്ങൾക്കുതന്നെ ഇരിയ്ക്കട്ടെ. ഞാൻ പൊയ്ക്കൊള്ളട്ടെ" എന്നു് അവൾ ഉച്ചത്തിൽ മറുവാക്കു പറഞ്ഞു.

"ഞാൻ തന്നെത്താൻ മറന്നു; എന്റെ ഹൃദയത്തിൽ കരുണയുടെ ഉറവു് ആകെ വറ്റി. ഞാൻ അവരുടെ കൈ ചെന്നു പിടിച്ചു; നിസ്സഹായയായ ആ സ്ത്രീയെ കോണിയ്ക്കുനേരെ മുമ്പിലുണ്ടായിരുന്ന വാതിലിന്നടുക്കലേയ്ക്കു വലിച്ചിഴച്ചുകൊണ്ടുപോയി; പുറത്തു തള്ളാനുദ്ദേശിച്ചുകൊണ്ടു വാതിൽ തുറക്കാൻ ഭാവിച്ചു. അവരുടെ കവിൾത്തടങ്ങളിലൂടെ കണ്ണീർ മലവെള്ളംപോലെ ചൊരിയുന്നുണ്ടായിരുന്നു. അവർ ഇങ്ങിനെ നിലവിളിച്ചു.

"നിങ്ങൾക്കു ലജ്ജയില്ലെ? നിങ്ങൾ ഇത്രത്തോളം തന്റേടംവിട്ടു പ്രവർത്തിയ്ക്കുന്നോ? എവിടെയ്ക്കാണു് ഞാൻ പോകേണ്ടതു്? എനിയ്ക്കിവിടെ ആശ്രയമായി അമ്മയമ്മമാരോ ബന്ധുക്കളോ ഇല്ലല്ലോ. നിങ്ങളുടെ ഭാര്യയായതുകൊണ്ടു ഞാൻ നിങ്ങളുടെ കുത്തും ചവിട്ടുമെല്ലാം സഹിച്ചുകൊള്ളണമെന്നാണു് നിങ്ങളുടെ വിചാരം. ഈശ്വരനെ വിചാരിച്ചു മര്യാദ വിടാതിരിയ്ക്കു; വാതിൽ അടയ്ക്കു. നാം ഇങ്ങിനെ കലഹിക്കുന്ന കാഴ്ച ആരും കാണാതിരിക്കട്ടെ."

ഞാൻ മുഖംകൊണ്ടു ധൈര്യം ഭാവിച്ചു. എങ്കിലും വാസ്തവത്തിൽ ലജ്ജിച്ചു. പുറത്തേയ്ക്കുള്ള വാതിലടച്ചു.

എന്റെ ഭാര്യയ്ക്ക് എന്നെ വിടാൻ നിവൃത്തിയില്ലായിരുന്നുവെങ്കിൽ, എനിക്കവരേയും വിടാൻ നിവൃത്തിയില്ലായിരുന്നു. ഞങ്ങൾതമ്മിൽ പല കലഹങ്ങളും ഉണ്ടായിട്ടുണ്ട്; എന്നാൽ കലാശം എപ്പോഴും ഞങ്ങൾതമ്മിൽ സമാധാനമായിരുന്നു."

ഗാന്ധിജി ഈ സംഭവത്തെപ്പറ്റിയുള്ള വിവരണം അവസാനിപ്പിക്കുന്നതു് ഇങ്ങിനെയാണു്.

"എന്റെ ജീവിതദശയിൽ ഞാൻ ഭാഗ്യവശാൽ കടന്നുകഴിഞ്ഞിട്ടുള്ള ഘട്ടത്തിലെ സംഭവമാകകൊണ്ടു് ഇതു സ്നേഹംക്രൂരതയെ, മമത തോന്നാതെ, ഇന്നെനിക്കു വർണ്ണിക്കാം. ഞാൻ ഇപ്പോൾ സ്നേഹംകൊണ്ടു മതിമറന്ന, മോഹാന്ധനായ ഭർത്താവല്ലാതായിരിക്കുന്നു. ഇന്നു ഞാൻ എന്റെ ഭാര്യയുടെ ആശാനമല്ല. ഞാൻ മുമ്പു് അങ്ങോട്ടു പരുഷമായി പെരുമാറിയിരുന്നതുപോലെ വേണമെങ്കിൽ ഇന്നു മിസ്സ്സ് ഗാന്ധിക്കു് എന്നോടും പരുഷമായി പെരുമാറാം. ഇന്നു ഞങ്ങൾ ഉറ്റ ചങ്ങാതിമാരാണു്; ഒരാൾ മറെറ ആളുടെ വിഷയാസക്തിയുടെ പൂരണത്തിനു് ഉപകരണമായിരുന്നില്ല. കസ്തൂർബാ എന്റെ രോഗഘട്ടങ്ങളിലെല്ലാം ഉറവു ശുശ്രൂഷിക്കുന്നൊരു നേഴ്സായിട്ടുണ്ടു്; യാതൊരു പ്രതിഫലേച്ഛയും കൂടാതെയാണു് അവരെന്നെ പരിചരിച്ചു പോന്നിട്ടുള്ളതു്."

ഗാന്ധിജിയുടേയും ബായുടേയും ജീവിതത്തിലെ അനിഷ്ടസംഭവങ്ങളുടെ അവസാനം ഇതാണെന്നു പറയാം. ഇരുകൂട്ടരുടേയും കുറവുകളും കുറവുകളും അവരവർക്കു് അറിയാമായിരുന്നു. ബാ സ്വഭർത്താവിന്റെ ഏതു് ആജ്ഞ

യേയും അനുസരിച്ചു എങ്കിലും തന്റെ അസംതൃപ്തി സ്പഷ്ടമാക്കുന്നതിൽ ഭീരുവായിരുന്നില്ല. ആ അമ്മ ഒരിക്കലെങ്കിലും കരയുകയോ ക്ഷമായാചനം ചെയ്യുകയോ ഉണ്ടായിട്ടില്ല. കാരണം ബാ ഒരിക്കലും തെറ്റു ചെയ്തിട്ടില്ല എന്നതുതന്നെ. ഭർത്താവിനു് തന്റെ അനീതിയെപ്പറ്റി ബോധ്യം വന്നു എന്നതിൽ കവിഞ്ഞു് ഒരു സംതൃപ്തി ബായ്ക്കു് ഉണ്ടാകേണ്ടതില്ലല്ലൊ. അഹിംസാതത്വത്തിന്റെ പ്രാധാന്യം ബായിൽനിന്നു ഗാന്ധിജി ഗ്രഹിക്കുവാൻ കുറേ കാലതാമസം വന്നില്ലേ എന്നുമാത്രം സംശയിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു.

ധൈര്യത്തിൽ ബായെ ജയിക്കാൻ വളരെ വനിതകൾ ലോകത്തിൽ ഉണ്ടായിട്ടില്ല. തന്റെ ആശയാനുസരണമുള്ള തത്വത്തിനുവേണ്ടി ജീവിക്കാൻ ആ അമ്മയ്ക്കുള്ള ധൈര്യത്തിനു് ഒരു നല്ല ഉദാഹരണം പറയാം. ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിൽവച്ചു ബായ്ക്കു് മൂന്നു പ്രാവശ്യം കഠിനമായ രോഗം ബാധിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ഒരു ശസ്ത്രക്രിയയെ തുടർന്നു് ഉണ്ടായ ഒരു സംഭവമാണു് ബായുടെ ധൈര്യത്തെ വ്യക്തമാക്കിയതു്. മഹാത്മജിയുടെ കുടുംബം മത്സ്യം, മാംസം, മദ്യം ഇവ എല്ലാക്കാലത്തും ഉപേക്ഷിക്കപ്പെട്ടിരുന്നു എന്നു നമുക്കു് അറിയാമല്ലൊ. ബാ ശസ്ത്രക്രിയയ്ക്കു വിധേയയായി ഡർബാനിൽ താമസിച്ചിരുന്നു. ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിൽ സത്യാഗ്രഹസമരം ആരംഭിക്കാനുള്ള ശ്രമം തുടങ്ങിയിരുന്നതിനാൽ ഗാന്ധിജി, ശസ്ത്രക്രിയയ്ക്കുശേഷം ജോഹാനീസ്ബർഗ്ഗിലേക്കു പോയി. ഡോക്ടരുടെ അനുവാദത്തോടുകൂടിയാണു് ഇദ്ദേഹം തിരിച്ചുപോയതു്.

ഒരു ദിവസം, ബായ്ക്ക് 'ബീഫ്-ടീ' കൊടുക്കാനനുവദിക്കണമെന്നു ഡോക്ടർ ഫോണിൽ ഗാന്ധിജിയോടാവശ്യപ്പെട്ടു. തന്റെ സ്വന്തം നിലയിൽ അനുമതി നൽകാൻ തരമില്ലെന്നും, ബായുടെ സമ്മതമാണെങ്കിൽ തനിക്കു തടസ്സമില്ലെന്നും അദ്ദേഹം മറുപടി പറഞ്ഞു. രോഗിയെ ചികിത്സിക്കുന്നതിന്റെ ചുമതല കൈയേൽക്കാൻ നിവൃത്തിയില്ലെന്നു ഡാക്ടർ തന്നെ ധരിപ്പിച്ചതിനാൽ ഗാന്ധിജി, ഉടനെ ഡർബാനിലേക്കു പുറപ്പെട്ടു. അദ്ദേഹം അവിടെ എത്തിയതിനകം ഡോക്ടർ ബായ്ക്ക് ബീഫ്-ടീ കൊടുത്തുകഴിഞ്ഞിരുന്നു. ഡോക്ടർ സ്വന്തം നിലയിൽ (രോഗിയോടു് ആലോചിക്കാതെ) ബീഫ്-ടീ അവർക്കു കൊടുത്തതിൽ ഗാന്ധിജി വളരെ അസുഖമായി സംസാരിച്ചു. ബായോടു് അവരുടെ അഭിപ്രായമെന്തെന്നു ചോദിച്ചപ്പോൾ, കിട്ടിയ മറുപടി ഇപ്രകാരമാണു്. "ഞാൻ ബീഫ് ടീ കഴിക്കില്ല. ഈ ലോകത്തിൽ മനുഷ്യജന്മം കിട്ടുകയെന്നതു ദുർല്ലഭമായ ഭാഗ്യമാണു്; ബീഫ്-ടീയേപ്പോലുള്ള നികൃഷ്ടസാധനങ്ങൾകൊണ്ടു് എന്റെ ശരീരം ഭ്രഷ്ടാക്കിത്തീർക്കുന്നതു് എനിക്കിഷ്ടമല്ല. അതു കഴിക്കുന്നതിനേക്കാൾ എനിക്കിഷ്ടം നിങ്ങളുടെ മടിയിൽ കിടന്നു മരിക്കുകയാണു്." ഗാന്ധിജി ബീഫ്-ടീ കഴിച്ചാലുണ്ടാകുന്ന ഗുണത്തേപ്പറ്റി വളരെ പറഞ്ഞുനോക്കി. അതിനുള്ള മറുപടി "ഇല്ലാ, പാടില്ല; എന്നെ ഉടനെ ഇവിടെനിന്നു കൊണ്ടുപോവുക" എന്നായിരുന്നു. അടുത്ത തീവണ്ടിയിൽത്തന്നെ ബായെ കയറ്റി ഫിനിക്സ് സ്റ്റേഷനിൽ ഇറക്കി. അവിടെനിന്നു ബായെ ഫിനിക്സിൽ എത്തിച്ചു. അവിടെ ഒരു സ്വാമി എത്തി

ക്കൂടി. ബീഫ്-ടീ കഴിച്ചിട്ടെങ്കിലും ബായെ രക്ഷിക്കണമെന്നു പറയാനാണ് അദ്ദേഹം അവിടെ ചെന്നായ്. വളരെ സംസ്കൃതശ്ലോകങ്ങൾ ഉദ്ധരിച്ച് അദ്ദേഹം ബീഫ്-ടീ കഴിക്കാമെന്നു സ്ഥാപിക്കാൻ ശ്രമിച്ചു. ഈ സംഭാഷണം ബാ അവസാനിപ്പിച്ചതിങ്ങനെയാണ്. "സ്വാമിജി, അങ്ങെന്തുപറഞ്ഞാലും ബീഫ്-ടീ കഴിച്ചു രോഗം സുഖപ്പെടാൻ ഞാനിഷ്ടപ്പെടുന്നില്ല. ദയവുചെയ്ത് എന്നെ ഇനിയും അലട്ടാതിരിക്കണം. അങ്ങേയ്ക്കു വേണമെങ്കിൽ, എന്റെ ഭർത്താവും കുട്ടികളുമായി വാദം നടത്താം. എന്നാൽ, എന്റെ മനസ്സിനു് ഇളക്കമുണ്ടാകുന്നതല്ല."

ബായുടെ ജീവിതത്തിൽ ഇത്തരം ധൈര്യം പല സന്ദർഭങ്ങളിലും പ്രത്യക്ഷപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്.

"സത്യാഗ്രഹത്തിനൊരുദാഹരണമായും എന്റെ ജീവിതത്തിലെ ഏറ്റവും മധുരമായ സ്മരണകളിലൊന്നായും" മഹാത്മജി എണ്ണുന്ന മറ്റൊരു സംഭവംകൂടി വായനക്കാർ ധരിക്കേണ്ടതുണ്ട്.

മുൻപറഞ്ഞ ശസ്ത്രക്രിയയ്ക്കുശേഷം ബായ്ക്ക് രക്തസ്രാവം കുറേനാളായി ഉണ്ടായിരുന്നു. ചികിത്സകൊണ്ടോ ഔഷധം കൊണ്ടോ ഒരു ഗുണവും കിട്ടിയില്ല. ഉപ്പ് ഉപേക്ഷിച്ചാൽ വല്ല ഗുണവും കിട്ടുമെന്നു ഗാന്ധിജിക്കു തോന്നി. ഇക്കാര്യം ഉപദേശിക്കാൻ എളുപ്പമാണെന്നും പക്ഷേ ഗാന്ധിജിക്കുപോലും ഉപ്പ് ഉപേക്ഷിക്കാൻ സാധ്യമല്ലെന്നും ബാ മുഖപടി പറഞ്ഞു. അന്നുമുതൽ ഒരു വർഷക്കാലം ഗാന്ധിജി ഉപ്പ് ഉപയോഗിച്ചില്ല. "ഇതു് എനിക്ക് ഒരു തീവ്രപരീക്ഷയും നിനക്കു നിന്റെ വ്രതം പാലിക്കുന്നു

കാര്യത്തിൽ ഒരുന്നമായിരിക്കും" എന്നു ഗാന്ധിജി ബായോടു പറഞ്ഞു. ഉപ്പു വർജ്ജിച്ചതോടെ ബായുടെ രക്തസ്രാവം ഭേദമായി. ഗാന്ധിജിയുടെ ആരോഗ്യത്തിനും മെച്ചം കിട്ടി. പിന്നീടു ദീർഘകാലം ഗാന്ധിജി ഉപ്പ് ക്രൂടാതെ ജീവിച്ചു.

ഒരു ബാരിസ്റ്റർ എന്ന നിലയിൽ ആഫ്റിക്കയിൽ വന്നുകൂടിയ ഗാന്ധിജി രാഷ്ട്രീയവും സാമൂഹികവും പരോപകാരപരവുമായ കാര്യങ്ങളിൽ നിരന്തരമായും നിസ്വാർത്ഥമായും ശ്രമിക്കുന്ന ഒരു പൊതുകാര്യപ്രവർത്തകനായിത്തീർന്നതു് അവിടെവച്ചു് ആണല്ലൊ. പൊതുജനശ്രുശ്രൂഷയുടെ ആവശ്യവും പ്രയോജനവും ഗാന്ധിജി ശരിയായി മനസ്സിലാക്കി തദനുസരണം പ്രവർത്തിക്കാൻ നിശ്ചയിച്ചതും അവിടെവച്ചുതന്നെയാണു്. വീട്ടിൽ വച്ചു ബായുടെ സഹകരണത്തോടുകൂടി ചെറിയ രീതിയിൽ ഈ വക സംരംഭങ്ങൾ ആരംഭിച്ചതായും നാം കണ്ടു. തന്റെ വലിയ ബംഗ്ലാവും അതിലെ സുഖവും ത്യജിച്ചു് തന്റെ ശ്രമഫലമായി ഉണ്ടായ ഫിനിക്സ് സെറ്റിൽമെന്റിൽ (Phoenix Settelment) താമസിക്കാൻ ഗാന്ധിജി പുറപ്പെട്ടതിനോടുകൂടി പരോപകാരപരമായ പ്രവർത്തനങ്ങളുടെ അടിസ്ഥാനമിട്ടു എന്നു നിസ്സംശയം പറയാം.

1896-ൽ ഗാന്ധിജി, ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലെ ജോലികാര്യം ഒരുവിധം അവസാനിപ്പിച്ചു്, ഇൻഡ്യയിലേക്കു കപ്പൽ കയറാൻ നിശ്ചയിച്ചു. യാത്രയയപ്പുസംബന്ധിച്ചു ഗാന്ധിജിക്കു നിരവധി വിലപിടിച്ച സമ്മാനങ്ങൾ

ലഭിച്ചു. വെള്ളികൊണ്ടും സ്വർണ്ണംകൊണ്ടുമുള്ള നിരവധി സാധനങ്ങൾ ഇക്കൂട്ടത്തിലുൾപ്പെട്ടു. ഒരു പൊതുക്കാര്യപ്രസക്തനെന്നനിലയിൽ ഈ വക വിലയേറിയ സാധനങ്ങൾ താൻ സ്വീകരിക്കുന്നതു ശരിയല്ലെന്നു ഗാന്ധിജിക്കു തോന്നി. ഈ സമ്മാനങ്ങളുടെ കൂട്ടത്തിൽ ബായ്ക്കായി ഉദ്ദേശിക്കപ്പെട്ടതും 50 ഗിനി വിലവരുന്നതുമായ ഒരു ഹാരവുമുണ്ടായിരുന്നു. ഈ സമ്മാനങ്ങളെല്ലാം സ്വീകരിക്കുന്നപക്ഷം സമുദായസേവനം പ്രതിഫലംകൂടാതെ താൻ നിർവ്വഹിക്കുന്നു എന്നു പറയുന്നതു തെറ്റാണെന്നു ഗാന്ധിജിക്കു തോന്നി. അദ്ദേഹം എഴുതുന്നു. "ഈ സമ്മാനങ്ങളിൽ ഭൂരിഭാഗം ലഭിച്ച ദിവസം രാത്രി എനിക്കു് ഉറക്കമുണ്ടായില്ല. വളരെ വിലപിടിച്ച സമ്മാനങ്ങൾ ഉപേക്ഷിക്കുക വിഷമമാണു്. അവ വെച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതാകട്ടെ അതിലധികം വിഷമം" എന്നു് അദ്ദേഹത്തിനു തോന്നി. പൊതുജനസേവനത്തിന്റെ പ്രതിഫലം ആ സേവനംതന്നെ ആയിരിക്കണമെന്നു് ഭാര്യയേയും കുട്ടികളേയും മനസ്സിലാക്കിവന്ന താൻ, എങ്ങിനെയാണു് സമ്മാനങ്ങൾ സ്വീകരിക്കുന്നതെന്നു ഗാന്ധിജിക്കു മനസ്സിലായില്ല. ഏറ്റവും നിരാഡംബരമായി ജീവിതം നയിച്ചുവന്ന തന്റെ കുടുംബത്തിൽ സ്വർണ്ണവാച്ചുകളും വൈരക്കല്ലുമോതിരങ്ങളും ഉപയോഗിക്കുന്നതു ശരിയല്ലെന്നും അദ്ദേഹത്തിനു തോന്നി. ഒടുവിൽ "അവയെ വെച്ചുകൊണ്ടിരുന്നുകൂടാ" എന്നു തീർച്ചപ്പെടുത്തി അവയെ സമുദായത്തിനുള്ള ഒരു സ്വത്താക്കിക്കൊണ്ടും പാർസിറസ്തംജിയേയും മറ്റു ചിലരേയും ട്രസ്റ്റിമാരായി നിശ്ചയിച്ചുകൊണ്ടും ഗാന്ധിജി ഒരാധാരം രജിസ്റ്റർ ചെയ്തു.

കുട്ടികളും അച്ഛന്റെ അഭിപ്രായത്തോടു പറഞ്ഞതനുമതിഷ്ടംതന്നെ യോജിച്ചു. ബാ ഇതിനോടു വേഗം അനുകൂലിച്ചില്ല. അവർ ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞു. "നിങ്ങൾക്കു (ഗാന്ധിജി) ഇവ ആവശ്യമില്ലായിരിക്കാം. നിങ്ങളുടെ കുട്ടികൾക്കും ആവശ്യമില്ലായിരിക്കാം. അവർ നിങ്ങളുടെ താളത്തിനൊത്തു് ആടിക്കൊള്ളും. അവ ധരിക്കുവാൻ എന്നെ നിങ്ങളനുവദിക്കാത്തതിന്റെ ന്യായവും എനിക്കു മനസ്സിലാക്കാം. എന്നാൽ എന്റെ കുട്ടികളുടെ ഭാവിമാരുടെ കഥയെന്താണു്? അവക്കു് അവ തീർച്ചയായും ആവശ്യമായിരിക്കും. ഇതു സ്നേഹപൂർവ്വം നൽകപ്പെട്ട സമ്മാനങ്ങൾ മടക്കിക്കൊടുക്കാൻ എനിക്കു് ഒരിക്കലും ഇഷ്ടമില്ല." ഇതിനു ഗാന്ധിജിമറുപടി പറഞ്ഞതിപ്രകാരമാണു്. "കുട്ടികളുടെ വിവാഹം ഇനിയും കഴിഞ്ഞിട്ടില്ലല്ലൊ. അവക്കു് ആഭരണപ്രേമക്കാരികളായ ഭാവിമാരെ നമ്മൾ ഉണ്ടാക്കിക്കൊടുക്കുന്നതുമല്ലല്ലൊ. ഇനി അഥവാ അവക്കു് ആഭരണങ്ങൾ ഉണ്ടാക്കിക്കൊടുക്കേണ്ടിവന്നാൽതന്നെ ഞാനുണ്ടായിരിക്കയില്ലെ? അപ്പോൾ എന്നോടു പറഞ്ഞാൽ മതിയാകുമല്ലൊ."

"നിങ്ങളോടു പറയുകല്ലേ! ഇത്രയും കാലംകൊണ്ടു് നിങ്ങളെ എനിക്കു മനസ്സിലായിട്ടില്ലേ? എന്നെ സൈരമായി ആഭരണം ധരിക്കുവാൻ അനുവദിക്കാതെ അവയെല്ലാം എന്നെക്കൊണ്ടു് ഉപേക്ഷിപ്പിച്ച നിങ്ങൾ— എന്റെ കുട്ടികളെ സന്യാസിമാരാക്കുവാൻ ശ്രമിക്കുന്ന നിങ്ങൾ—നിങ്ങളാണോ അവരുടെ ഭാവിമാർക്കു് ആഭരണം ഉണ്ടാക്കിക്കൊടുക്കാനുള്ള ആൾ? ഇല്ല; ഈ ആഭര

ണങ്ങൾ ഒരിക്കലും മടക്കിക്കൊടുക്കുവാൻ പാടില്ല. പ്രത്യേകിച്ച് എനിക്കു തന്നിട്ടുള്ള ഹാരത്തെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം നിങ്ങൾക്കെന്തെവകാശമാണുള്ളതു്?" എന്നായിരുന്നു കന്ത്തൂർബായുടെ മറുപടി.

"ഹാരം നിങ്ങൾക്കു സമ്മാനിച്ചിരിക്കുന്നതു നിങ്ങൾ ചെയ്ത പ്രവർത്തിയ്ക്കോ എന്റെ ശുശ്രൂഷയോർത്തോ?" എന്നു ഞാൻ ചോദിച്ചു.

"ശരിതന്നെ; എന്നാൽ നിങ്ങൾ ചെയ്യുന്ന സേവനം എന്റെയും സേവനം തന്നെയല്ലേ? നിങ്ങൾക്കുവേണ്ടി രാവും പകലും ഞാൻ എത്ര അധ്വാനിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ഇതൊന്നും സേവനമല്ലെ? കണ്ടവക്കെല്ലാം വേണ്ടി കഷ്ടപ്പെടുവാൻ നിങ്ങൾ എന്നെ നിർബ്ബന്ധയാക്കിയിട്ടുണ്ടു്. അതുകാരണമായി ഞാൻ ചുടുകണ്ണീർ വാർക്കേണ്ടിയും വന്നിട്ടുണ്ടു്." എന്നു ഭാര്യ എന്നെ ഓർമ്മപ്പെടുത്തി.

ഈ വാക്കുകൾ ക്രൂരശരങ്ങളായിരുന്നു. അവയിൽ ചിലതു് എന്റെ ഉള്ളിൽ നല്ലവണ്ണം തറച്ചു. എങ്കിലും ആഭരണങ്ങൾ മടക്കിക്കൊടുക്കാൻ ഞാൻ തീർച്ചപ്പെടുത്തിയിരുന്നു.

അങ്ങിനെ ചെയ്വാൻ വല്ല വിധത്തിലും അവരുടെ സമ്മതം നേടുവാൻ എനിക്കു സാധിച്ചു. 1896-ലും 1901-ം കിട്ടിയ സമ്മാനങ്ങളെല്ലാം മടക്കിക്കൊടുത്തു. ഒരു ട്രസ്റ്റാധാരം തയ്യാറാക്കി സമുദായത്തിന്റെ ശുശ്രൂഷയ്ക്കു് ആവശ്യമായി വരുമ്പോൾ എന്റെയോ ട്രസ്റ്റിമാരുടെയോ അഭിലാഷമനുസരിച്ചു ഉപയോഗപ്പെടുത്തുവാ

ൻ അവയെ ഒരു ബാങ്കിൽ സൂക്ഷിക്കുവാൻ കൊടുത്തു. പൊതുക്കാര്യങ്ങൾക്കു പണം ആവശ്യമായി വന്ന പല ഘട്ടങ്ങളിലും ഈ ട്രസ്റ്റ് സ്വത്തു് എടുക്കേണ്ടിവരുമെന്നു് എനിക്കു തോന്നുകയുണ്ടായിട്ടുണ്ടു്. എന്നാൽ അപ്പോഴെല്ലാം വേണ്ടിയ പണം ജനങ്ങളിൽനിന്നു കിട്ടുകയാൽ അതു തൊടാതെ കഴിക്കാൻ സാധിച്ചു. ഈ സ്വത്തു് ഇപ്പോഴും ശേഷിച്ചിരിപ്പുണ്ടു്. കാലക്രമത്തിൽ അതു വർദ്ധിച്ചുവന്നിട്ടുമുണ്ടു്."

"ഇപ്രകാരം ചെയ്തതിനെപ്പറ്റി എനിക്കു് ഇതുവരെയും യാതൊരു പശ്ചാത്താപവും തോന്നീട്ടില്ല. കാലക്രമത്തിൽ അങ്ങിനെ ചെയ്തതിന്റെ ഔചിത്യം എന്റെ ഭാര്യയ്ക്കും ബോധപ്പെട്ടു. അതു ഞങ്ങളെ പല പ്രലോഭനങ്ങളിൽനിന്നും രക്ഷിക്കുവാൻ കാരണമായിട്ടുണ്ടു്."

ബായുടെ ഈ പ്രതിഷേധം വനിതാസഹജമാണെന്നു് ഓർമ്മിക്കണം. തന്റെ പുത്രന്മാരുടെ ഭാവിക്കായി ചില ആഭരണങ്ങൾ സൂക്ഷിക്കണമെന്നു ബായ്ക്കു് തോന്നിയതു് ഒരപരാധമല്ലതന്നെ. ഗാന്ധിജി മഹാത്മാവാണു്; അദ്ദേഹം നിസ്സ്വംഗപരിത്യാഗിയാണു്. ബാ ഒരു ഉത്തമപത്നിയാണു്; മനുഷ്യസഹജമായ എല്ലാ സ്വഭാവവും അവരിൽ നാം പ്രതീക്ഷിക്കണം. ഈ സംഭവത്തിൽനിന്നു ബായുടെ സ്ത്രീത്വം തികച്ചും പ്രസ്പഷ്ടമാകുന്നുണ്ടു്. ഒടുവിൽ ബാ ആഭരണങ്ങൾ ഉപേക്ഷിക്കാൻ സമ്മതിച്ചതു ഭർത്തൃഭക്തി ഒന്നുകൊണ്ടു മാത്രമായിരുന്നു

ഈ ഗ്രന്ഥത്തിന്റെ പ്രധാനോദ്ദേശ്യം ബായും ഭർത്താവും തമ്മിലുള്ള ബന്ധത്തെ സുതരാം പ്രത്യക്ഷപ്പെടുത്തുകയാണു്. അതിനാൽ ആ ബന്ധം പ്രത്യക്ഷപ്പെടുത്തുന്ന സംഭവങ്ങളും കഴിയുന്നിടത്തോളം ഉദ്ധരിക്കാതെ നിവൃത്തിയില്ല. തന്മൂലം ബോവർ യുദ്ധാനന്തരം ബോംബയിൽ എത്തി പ്രാക്ടീസു് തുടങ്ങിയ കാലത്തെ ഒരു സംഭവംകൂടി ഉദ്ധരിക്കേണ്ടതായിട്ടുണ്ടു്.

ദ്വിതീയപുത്രൻ മണിലാലിനു് അവിടെവച്ചു കഠിനമായ വിഷമജ്വരം ബാധിച്ചു. 'പനിക്കു പുറമെ നൂമോണിയയും, രാത്രി സ്വബോധമില്ലാതെ പിച്ചും പേയും പറയലും ഉണ്ടായിരുന്നു.'' ഡോക്ടരുടെ അഭിപ്രായം കോഴിസൂപ്പു് കൊടുക്കണമെന്നായിരുന്നു. ഗാന്ധിജി അതിനനുവദിച്ചില്ല. "കുട്ടിക്കു പ്രായം തികഞ്ഞിരുന്നുവെങ്കിൽ അവന്റെ ഹിതമറിഞ്ഞു് അതനുസരിച്ചു പ്രവർത്തിക്കുവാൻ ഞാൻ തീർച്ചയായും ശ്രമിക്കുമായിരുന്നു. എന്നാൽ, ഇപ്പോൾ അവനുവേണ്ടി ചിന്തിക്കുകയും കാര്യം തീർച്ചപ്പെടുത്തുകയും ചെയ്യേണ്ട ഭാരം എനിക്കാണു്. ഇങ്ങിനെയുള്ള ഘട്ടങ്ങളാണു് ഒരുവന്റെ ധർമ്മവിശ്വാസത്തെ യഥാർത്ഥത്തിൽ പരീക്ഷിക്കുന്നവ എന്നാണു് എനിക്കു തോന്നുന്നതു്. മനുഷ്യൻ മാംസമോ മുട്ടയോ അതുപോലെയുള്ള മറ്റു സാധനങ്ങളോ ഭക്ഷിക്കരുതെന്നതു് തെറ്റായാലും ശരിയായാലും, എന്റെ മതവിശ്വാസത്തിൽ പെട്ടതാണു്. ജീവരക്ഷയ്ക്കുവേണ്ടിയായാൽപോലും ചില കാര്യങ്ങൾ ചെയ്യാൻ പാടില്ല..... അതുകൊണ്ടു നിങ്ങൾ പറയുന്നതുപോലുള്ള വല്ല അപായവും വന്നാൽ അതു സഹിക്കുവാൻ ഞാൻ സന്നദ്ധനായിരിക്കു

ണം.'' അതിനുശേഷം ഗാന്ധിജി സ്വയം ജലചികിത്സ ആരംഭിച്ചു. മണിലാലിനോടു വിവരമെല്ലാം പറഞ്ഞു. ആ കുട്ടിയും അച്ഛന്റെ അഭിപ്രായത്തോടു യോജിച്ചു. ''അച്ഛന്റെ ജലചികിത്സതന്നെ പരീക്ഷിച്ചുനോക്കുക. മുട്ടയോ, കോഴിസൂപ്പോ എനിക്കു വേണ്ട'' എന്നു മണിലാൽ പറഞ്ഞു.

ക്രമേയുടെ ചികിത്സാസമ്പ്രദായമനുസരിച്ചുള്ള ചികിത്സകൾ ഗാന്ധിജിതന്നെ ആരംഭിച്ചു. ഡാക്ടർ ദേഹപരിശോധന നടത്തി വിവരം പറഞ്ഞുകൊടുക്കുകയും ചെയ്തു. ചികിത്സയിൽ പ്രധാനം കടീസ്നാനം(Hip Both) ആയിരുന്നു. കാലു് രണ്ടും പുറത്തിട്ടു് ഉരു വെള്ളത്തിലാക്കി ഒരു തൊട്ടിയിലിരുന്നു് വെള്ളത്തിൽവച്ചു് തിരുമ്മുന്ന സമ്പ്രദായമാണു് കടീസ്നാനം എന്നു വായനക്കാർ ഓർമ്മിക്കുമല്ലൊ. ഉപവാസം ഏതു രോഗത്തിന്റെ പരിഹാരത്തിനും പഥ്യാപൂമാകയാൽ മധുരനാരങ്ങാനീരിൽ വെള്ളംചേർത്തു കുടിക്കാനും കൊടുത്തു. മൂന്നു ദിവസം കഴിഞ്ഞു. പനി 104 ഡിഗ്രിവരെ വർദ്ധിച്ചു. ''അയുസ്സിന്റെ ഗതി നിയന്ത്രിക്കുന്നതു് ഈശ്വരന്റെ കൈയാണു്'' എന്നു് അദ്ദേഹം വിശ്വസിച്ചു. അദ്ദേഹം തുടരുന്നു. ''സമയം രാത്രിയാണു്. ഞാൻ മണിലാലിന്റെ കൂടെ അവന്റെ കിടക്കയിൽ കിടക്കയായിരുന്നു. അവന്റെ ദേഹം ഈറൻതുണികൊണ്ടു മൂടി വിയർപ്പിക്കുവാൻ ഞാൻ തീർച്ചയാക്കി. ഞാൻ എഴുനേറ്റു് ഒരു തുണിയെടുത്തു നനച്ചു പിഴിഞ്ഞുകളഞ്ഞു് മണിലാലിനെ പുതപ്പിച്ചു. തല മാത്രമേ മൂടാതിരുന്നുള്ളു. തുണിക്കുമീ

തെ രണ്ടു കമ്പിളികൊണ്ടു മൂടി. തലയ്ക്ക് ഒരു നനഞ്ഞ തുവാല പുററി. കുട്ടിയുടെ ദേഹം ആകപ്പാടെ പഴുത്ത ഇരുമ്പുപോലെ ചുട്ടുകൊണ്ടിരുന്നു. കുറെകഴിഞ്ഞപ്പോൾ കുട്ടി നല്ലവണ്ണം വിയർക്കുന്നു. പനി കുറഞ്ഞുകൊണ്ടുമിരുന്നു. പൊതിഞ്ഞിരുന്ന തുണിയെല്ലാം മാററിയപ്പോൾ ആ കുട്ടിക്കു വളരെ സുഖംതോന്നി. പിന്നീട് അച്ഛനും മകനും ഒരേകട്ടിലിൽതന്നെ കിടന്നു രാത്രിമുഴുവൻ സുഖമായി ഉറങ്ങി. ഇതുപോലെയുള്ള ഒരു കുടുംബജീവിതത്തിന്റെ ആസപാദ്യതയേക്കുറിച്ചു വായനക്കാർ ചിന്തിക്കുമല്ലൊ.

ഗാന്ധിജി ഇപ്പോൾ ആട്ടിൻപാലാണ് ഉപയോഗിക്കുന്നതെന്ന് നമുക്ക് അറിയാമല്ലൊ. അതിന്റെ പിന്നിലും ബാ യുമായി ബന്ധപ്പെട്ട ഒരു ചരിത്രമുണ്ട്. ഒരിക്കൽ ഗാന്ധിജിയെ അർശസ്സ് രോഗം കഠിനമായി ബാധിച്ചു. അതിനാൽ ശരീരം വല്ലാതെ ക്ഷീണിക്കുകയും ചെയ്തു. പാൽ കഴിച്ചാൽ ക്ഷീണത്തിനു കുറവു കിട്ടുമെന്ന് ഭിഷഗ്വരന്മാർ പറഞ്ഞു. മുഴുവൻപാലും കുറെന്നേടുക്കാൻ 'ഫ്രൂക്കോ' എന്ന കഠിനദണ്ഡം പശുക്കളേയും എരുമകളേയും ഏല്പിപ്പിക്കുന്ന പതിവുണ്ടെന്ന് അറിഞ്ഞതിൽ പിന്നീട് ഗാന്ധിജി പാൽ കുടിക്കാറില്ലായിരുന്നു. ഡാക്ടറും ഗാന്ധിജിയും തമ്മിൽ പാൽ കഴിക്കുന്നതിനെസംബന്ധിച്ചു സംഭാഷണം നടത്തിക്കൊണ്ടിരുന്നപ്പോൾ ബാ ഇങ്ങിനെ ചോദിച്ചു. "ആട്ടിൻപാലിനോട് വിരോധമുണ്ടാവാൻ ഇടയില്ലല്ലൊ." അങ്ങിനെ മഹാത്മജി ആട്ടിൻപാൽ ഉപയോഗിക്കാൻ തുടങ്ങി.

ൻ. ആഫ്റിക്കയിൽ സത്യാഗ്രഹം.

ഗാന്ധിജിയുടേയും ബായുടേയും ജീവചരിത്രം ശരിയായി ധരിക്കണമെങ്കിൽ അവരുടെ ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലെ പ്രവർത്തനങ്ങളേക്കുറിച്ചു മുക്കമായിട്ടെങ്കിലും ധരിക്കണം. ബായേപ്പോലെ തന്നെ ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലെ ഭാരതീയരുടെ നിസ്സഹായാവസ്ഥയും എം. കെ. ഗാന്ധിയെ മഹാത്മാഗാന്ധിയായി പരിവർത്തനം ചെയ്യുന്നതിനുള്ള ഉപാധിയായിരുന്നു.

ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലെ ആദിമനിവാസികൾ നീഗ്രോജാതിക്കാരായിരുന്നു. പിന്നീടു ഡച്ചുകാർ അവിടെ കുടിയേറിപ്പാർത്തു. അതിനുശേഷം ഇംഗ്ലീഷ്കാർ ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലെത്തി സ്ഥലങ്ങൾ കൈവശപ്പെടുത്തി. കുറേക്കാലം ഡച്ചുകാരും (ബോവർമാർ) ഇംഗ്ലീഷ്കാരും തമ്മിൽ മത്സരിച്ചു എങ്കിലും ഒടുവിൽ അവർതമ്മിൽ ഒരുവിധം യോജിച്ചു. ഇക്കാലത്തിനിടയിൽ ധാരാളം ഇന്ത്യാക്കാർ കച്ചവടക്കാരായും ക്ലാലിവേലക്കാരായും ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിൽ വന്നുകൂടി. ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലെ സ്വർണ്ണഖനികളിലും മറ്റും ജോലി ചെയ്യുന്നതിനു് ഇന്ത്യാക്കാരെ കിട്ടുക അത്യാവശ്യമായിരുന്നു. കുറേ കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ഒരു കാര്യം വെള്ളക്കാർക്കു മനസ്സിലായി. ഇന്ത്യാക്കാർക്കു മുരുങ്ങിയ തോതിൽ ജീവിക്കാനറിയാം. അവർ പണം സമ്പാദിക്കുന്നതിൽ തല്പരരുമാണു്. അതിനാൽ ഇന്ത്യാക്കാരെ സ്വച്ഛന്ദം വിട്ടാൽ പണത്തിൽ ത

ങ്ങളെ അവർ കാലവിളംബമെന്യെ ജയിക്കുമെന്നു് അവർ മനസ്സിലാക്കി. അതോടെ ഓരോതരം അപമാനകരമായ നിയമങ്ങൾ ഇന്ത്യാക്കാരുടെമേൽ അടിച്ചേല്പിക്കാൻ യൂണിയൻഗവമ്മെൻറു് ആരംഭിച്ചു. കരാറനുസരിച്ചുള്ള കൊല്ലമതുയും ജോലിചെയ്തു പൂർത്തിയാക്കിയശേഷം സ്വാതന്ത്ര്യമായി നേറാളിൽ താമസിക്കുന്ന ഇൻഡ്യാക്കാർ ഓരോരുത്തരും പ്രതിവർഷം 3 പവൻവീതം നികുതി കൊടുക്കണമെന്നു ഗവമ്മെൻറു നിശ്ചയിച്ചു. ഭാര്യ, പ്രായപൂർത്തിയായ മക്കൾ ഇവരും ഈ തുക കൊടുക്കണം. ഇൻഡ്യാക്കാക്കു് മുമ്പു് ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിൽ ഉണ്ടായിരുന്ന വോട്ടവകാശം ഇല്ലായ്മ ചെയ്തതാണു് അവരോടു കാണിച്ച മറെറാരനീതി. ലൈസൻസ് ഇല്ലാത്ത ഇന്ത്യാക്കാക്കു നേറാളിൽ കച്ചവടംനടത്താൻ നിവൃത്തിയില്ലാത്ത ഒരു ലൈസൻസേപ്പാടു ഗവമ്മെൻറു നടപ്പിലാക്കി. ഇൻഡ്യാക്കാക്കു് ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാർ ലൈസൻസു് കൊടുക്കുകയുമില്ല. യൂറോപ്യൻഭാഷകളിൽ ഏതെങ്കിലും ഒന്നിൽ ഒരു പരീക്ഷ ജയിക്കാത്ത ഒരു ഭാരതീയനും നേറാളിൽ പ്രവേശിക്കാൻ അവകാശമില്ലെന്നും അധികാരികൾ നിശ്ചയിച്ചു. വേറെയും നിരവധി അനീതിപരമായ നിയമങ്ങൾ ഇൻഡ്യാക്കാക്കു് എതിരായി ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിൽ നിലവിലിരുന്നു.

1893- ഏപ്രിൽമാസത്തിൽ ഗാന്ധിജി ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിൽ ഡാദാ അബ്ദുള്ളാ കമ്പനിക്കാരുടെ വക്കീലായി എത്തിയപ്പോൾ അവിടത്തെ ഇൻഡ്യാക്കാരുടെ സ്ഥിതി ദയനീയമെന്നു് നാം ഇതിനു മുമ്പു കണ്ടിട്ടു

ണ്ടല്ലൊ. അവിടെയുണ്ടായിരുന്ന ജോലികൾ ഒരുവിധം അവസാനിപ്പിച്ച് ഇൻഡ്യയിലേക്കു തിരിച്ചുപോയ ഗാന്ധിജി മൂന്നു കൊല്ലം കഴിഞ്ഞ് 1896-ൽ ഇൻഡ്യയിലേക്കു തിരിച്ചുപോയി. ഗാന്ധിജിയുടെ സാന്നിദ്ധ്യം അത്യന്താപേക്ഷിതമെന്നു് ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിൽനിന്നു അറിവു കിട്ടുകയാൽ ഏതാനും മാസങ്ങൾക്കുള്ളിൽ അദ്ദേഹം ഭാര്യാപുത്രാദികളോടുകൂടി ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിൽ തിരിച്ചെത്തിയതും, യൂറോപ്യന്മാർ അദ്ദേഹത്തെ കഠിനമായി ഉപദ്രവിച്ചതും മറ്റും ഇതിനുമുമ്പു് വിവരിച്ചിട്ടുണ്ടല്ലൊ. ബോവർയുദ്ധത്തിൽ ഗാന്ധിജി ഒരു ആംബുലൻസ് സംഘം രൂപവൽക്കരിച്ചു് ഇംഗ്ലീഷ്കാരെ സഹായിച്ച വിവരവും വായനക്കാർക്കു് അറിവുണ്ടല്ലൊ എന്നാൽ യുദ്ധം അവസാനിച്ചതോടുകൂടി ഭാരതീയരുടെനേർക്കു് ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലെ വെള്ളക്കാർക്കുണ്ടായിരുന്ന ശത്രുത വർദ്ധിക്കുകയാണുണ്ടായതു്. ഇക്കാലത്തു് ബ്രിട്ടീഷ് കോളനികളുടെ മന്ത്രി മി. ചേമ്പർലെയിൻ ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിൽ സന്ദർശനാർത്ഥം വന്നിരുന്നു. ഇന്ത്യാക്കാരുടെ സങ്കടങ്ങൾ അദ്ദേഹത്തെ ധരിപ്പിക്കുന്നതിനു വേണ്ട ഏർപ്പാടുകൾ ചെയ്യാനാണു് ഗാന്ധിജിയെ ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലേക്കു് ക്ഷണിച്ചതു്. അവിടത്തെ 'ഏഷ്യാറ്റിക് ഡിപ്പാർട്ടുമെൻറു്' അനുവാദം നൽകുന്ന ഇൻഡ്യാക്കാർക്കു മാത്രമെ കപ്പലടത്തിനു സൗകര്യമുള്ളു എന്നവർ പറഞ്ഞു. അവർ അനുവാദം നൽകുകയുമില്ല. ട്രാൻസ്വാളിലേക്കു് ഇൻഡ്യക്കാർക്കു പ്രത്യേകാനുവാദം കൂടാതെ കടക്കാൻ പാടില്ലെന്നു് അവിടത്തെ ഗവർമ്മൻറു് നിശ്ചയിച്ചുകഴിഞ്ഞിരുന്നു. കപ്പലടസ്ഥലങ്ങൾ ട്രാൻ

സ്പാളിൽ തുറക്കുന്നതിനും ഇവർക്ക് അനുവാദം കൊടുക്കാതെ ആയി. ഇന്ത്യാക്കാരുടെ അവകാശങ്ങളെ നിരസിക്കാനുള്ള ഒരു യന്ത്രമാണ് ഏഷ്യാറ്റിക്ക് ഡിപ്പാർട്ടുമെൻറ് എന്ന നിസ്സംശയം തെളിഞ്ഞു. ഗാന്ധിജി ആരുടേയും അനുവാദം ക്രൂടാതെ ട്രാൻസ്പാളിൽ പ്രവേശിച്ചതു് അധികാരികളുടെ ആലോചനയ്ക്കു വിഷയമായി. മി. ചേമ്പർലെയിനെ ഡർബാനിൽവച്ചു ഗാന്ധിജിയുംപ്പെട്ട ഒരു നിവേദകസംഘം സന്ദർശിച്ചു് ഇന്ത്യാക്കാരുടെ അവകാശങ്ങളെപ്പറ്റി സംസാരിച്ചു. ട്രാൻസ്പാളിലെ ഇന്ത്യാക്കാരും മി. ചേമ്പർലെയിനെ സന്ദർശിച്ചു തങ്ങളുടെ സങ്കടങ്ങളെക്കുറിച്ചു നിവേദനം നൽകാൻ നിശ്ചയിച്ചിരുന്നു. ആ സംഘത്തിൽ ഗാന്ധിജി ഉൾപ്പെടാൻ ട്രാൻസ്പാളിലെ അധികാരികൾ സമ്മതിച്ചില്ല. ഗാന്ധിജി ട്രാൻസ്പാളിൽ പ്രാക്ടീസു് ആരംഭിക്കുകയും ഏഷ്യാറ്റിക്കുഡിപ്പാർട്ടുമെൻറിനെതിരായി പ്രവർത്തനമാരംഭിക്കുകയും ചെയ്തു.

ഇൻഡ്യാക്കാരെ ഗവൺമെൻറ് പലവിധത്തിൽ ഉപദ്രവിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ഇക്കാലത്തു നേറ്റാളിൽ 'സൂലു'വർഗ്ഗക്കാർ നിയമിതാധികാരത്തോടു പരസ്യമായി എതിർക്കാൻ തുടങ്ങി. യൂറോപ്യന്മാർക്കെതിരായി സൂലുവർഗ്ഗക്കാർ നടത്തിയ ഈ വിപ്ലവത്തിൽ, നേറ്റാളിലെ ഒരു നിവാസി എന്ന നിലയിൽ സർക്കാരിനെ സഹായിക്കേണ്ടതു തൻറെ ചുമതല എന്നു ഗാന്ധിജിക്കു തോന്നി. മുറിവേറ്റവരെ എടുത്തുകൊണ്ടു പോകുന്നതിനുള്ള മഞ്ചൽ പോലുള്ള 'സ്ട്രെച്ചർ' ചുമക്കുന്ന ഒരു സംഘത്തെ ഗാന്ധി

വൽക്കരിച്ചു ഗാന്ധിജി സക്കാരിനെ സേവിച്ചു. ജോഹനസ്ബർഗ്ഗിൽ താമസിച്ചിരുന്ന കുടുംബത്തെ ഫീനിക്സിലേക്ക് അയച്ചശേഷം ഇദ്ദേഹം സന്നദ്ധസൈന്യത്തെ നയിക്കുകയും ചെയ്തു. വളരെ ശ്രമാവഹമായ ഒരു ജോലിയായിരുന്നു അതു്. ദിവസംപ്രതി 40-ം, 45-ം നാഴിക ഇവർ സഞ്ചരിക്കേണ്ടിയിരുന്നു. പൊതുജനസേവകന്മാർ ബ്രഹ്മചര്യവ്രതം അനുഷ്ഠിക്കണമെന്നും ദാരിദ്ര്യത്തെ ജീവിതത്തിലെ സഖാവായി വരിക്കണമെന്നുമുള്ള രണ്ടു തത്വങ്ങൾ ഗാന്ധിജിക്കു ബോധപ്പെട്ടതു് ഈ ഘട്ടത്തിലാണു്.

ഈ ജോലി ഒരുവിധം അവസാനിച്ചപ്പോൾ, 1906 അഗസ്റ്റിൽ ട്രാൻസ്വാൾഗവൺമെൻറ് ഏർപ്പെടുത്തിയ ഒരു അസാധാരണനിയമം ഗാന്ധിജിയുടെ അറിവിൽപെട്ടു. അതിന്റെ സാരം ഇതാണു്. "ട്രാൻസ്വാളിൽ പാർക്കുവാൻ അവകാശമുള്ള എട്ടോ, അതിലധികമോ വയസ്സായ ഓരോ ഇൻഡ്യാക്കാരനും, സ്ത്രീയോ, പുരുഷനോ, കുട്ടിയോ ആവട്ടെ, തന്റെ പേർ രജിസ്ട്രാർ ഓഫ് ഏഷ്യാറ്റിക്സ് എന്ന ഉദ്യോഗസ്ഥന്റെ മുമ്പിൽ രജിസ്ട്രാക്കി, എന്നൊരു സർട്ടിഫിക്കറ്റു വാങ്ങണം." വിരലടയാളവും കൊടുക്കണം. ഇങ്ങിനെ രജിസ്റ്റർ ചെയ്യാത്ത ഇൻഡ്യാക്കാരനു ട്രാൻസ്വാളിൽ താമസിക്കാൻ അവകാശമില്ല. അവക്ക് കഠിനശിക്ഷയും കിട്ടും. ഇത്ര നിഷ്ഠുരമായ ഒരു നിയമം പരിഷ്കൃതലോകത്തിൽ മറെറങ്ങുമില്ല. കുട്ടികളേയും സ്ത്രീകളേയും പോലും ഈ നിയമത്തിൽനിന്നു മോചിപ്പിച്ചിരുന്നില്ല.

മാപ്രകാരം രജിസ്റ്റർ ചെയ്യാതെ ഒരിൻഡ്യാക്കാരനും ട്രാൻസ്വാളിൽ താമസിക്കാൻ അവകാശമുണ്ടായിരുന്നില്ല. കടുത്ത ശിക്ഷ നൽകാനുള്ള അധികാരവുമുണ്ടായിരുന്നു. സ്ത്രീകൾപോലും വിരലടയാളം പതിക്കണമെന്ന നിയമം ശാസിച്ചു. ഈ അസാധാരണനിയമം ഗവൺമെൻറ് തള്ളിക്കളയാത്തപക്ഷം സത്യഗ്രഹം മൂലം ഇതിനെ എതിർക്കണമെന്ന് ഇൻഡ്യാക്കാർ യോഗം കൂടി പ്രതിജ്ഞ ചെയ്തു. യോഗത്തിലെ പ്രാസംഗികന്മാരിൽ ഒരാളായ സേത് ഹാജി ഹബീബ് പ്രസംഗമദ്ധ്യേ ഇപ്രകാരം പ്രസ്താവിച്ചു. "ഇത്തരം അധഃപതിപ്പിക്കുന്ന നിയമനിർമ്മാണത്തിനു നാം ഒരിക്കലും ഭീരുത്വത്തോടെ കീഴടങ്ങിക്കൊടുക്കരുത്, ഈശ്വരനെ സാക്ഷിയാക്കി നാം ഈ പ്രമേയം പാസാക്കണം.' എന്നിങ്ങനെ അദ്ദേഹം വളരെ കടത്തി സംസാരിച്ചു. ഗാന്ധിജി ഈ ആശയം കേട്ടു ഞെട്ടിപ്പോയി. ഈശ്വരന്റെ നാമത്തോടു ചേർത്തു് ഇങ്ങിനെ പ്രസംഗിച്ചതു കേട്ടപ്പോൾ അതിന്റെ പ്രാധാന്യം അദ്ദേഹത്തിന്റെ ആത്മാവിനെ ഗാഢമായി സ്പർശിച്ചു. ഈ പ്രതിജ്ഞയുടെ പ്രാധാന്യം വിശദമാക്കിക്കൊണ്ടു ഗാന്ധിജി ഒരു പ്രസംഗം ചെയ്തു. ഈശ്വരനാമത്തിൽ പ്രതിജ്ഞ ചെയ്താൽ ഒരിക്കലും അതിൽനിന്നു പിന്മാറാൻ പാടില്ലെന്ന സമുദായത്തെ അദ്ദേഹം ശക്തിയായി ഉൽബോധിപ്പിച്ചു. സദസ്യർ അത്യാഹ്ലാദത്തോടെ പ്രതിജ്ഞാപൂർവ്വം പ്രമേയം സർവ്വസമ്മതമായി പാസാക്കി.

ഇങ്ങിനെ സത്യാഗ്രഹപ്രസ്ഥാനം അവിച്ഛിന്നമായി ബീജാവാപം ചെയ്തു. ഈ പ്രസ്ഥാനത്തെക്കുറിച്ചു ഗാ

ന്ധിജി 'തെക്കേ ആഫ്റിക്കയിലെ സത്യാഗ്രഹസമരം' എന്ന ഗ്രന്ഥത്തിൽ വിവരിച്ചിട്ടുണ്ട്. "സത്യാഗ്രഹം തനിച്ച ആത്മശക്തിയാണ്. ആയുധങ്ങളുടേയോ ശരീരബലത്തിന്റെയോ, മൃഗീയശക്തിയുടേയോ ഉപയോഗത്തിന് എപ്പോൾ എത്രമാത്രം ഇടയുണ്ടാകുന്നുവോ, അപ്പോൾ അത്രയ്ക്ക് ആത്മശക്തിയുടെ സംഭാവ്യത കുറയുന്നു."

1907 ജൂലൈ മാസാരംഭത്തിൽ, ഇൻഡ്യാക്കാരുടെ പേർ രജിസ്റ്റർ ചെയ്യാനുള്ള ആഫീസ് ഗവൺമെൻറ് ആരംഭിച്ചു. ഈ ആപ്പീസുകാര്യം പിക്കറ്റു ചെയ്യാൻ ഇൻഡ്യാക്കാരായ സന്നദ്ധസൈന്യത്തെ തയ്യാറാക്കി. കറുത്തനിയമത്തിന്റെ കക്ഷിസഭാവം അനുവാദപത്രം ആപ്പീസിലേയ്ക്കു പോകുന്ന ഓരോ ഭാരതീയനും വിശദമാക്കിക്കൊടുക്കുക എന്നതായിരുന്നു സന്നദ്ധസേനയുടെ പ്രധാന ജോലി. അവരോടു വളരെ മര്യാദയായി പെരുമാറണമെന്നും സർക്കാരുദ്യോഗസ്ഥന്മാർ എത്രതന്നെ അക്രമം കാണിച്ചാലും ക്ഷോഭിക്കരുതെന്നും മറ്റും ഗാന്ധിജി അവരെ ഉപദേശിച്ചു. ഓരോ സന്നദ്ധസൈന്യത്തിനും ഓരോ ക്യാപ്റ്റനും ഉണ്ടായിരുന്നു. സൈന്യാംഗങ്ങൾക്ക് ഉണ്ടാകാവുന്ന ഏതു സംശയവും ഗാന്ധിജിയോടു ചോദിച്ചു പരിഹാരം നേടുന്നതിനും തീർച്ചപ്പെടുത്തി. ഗതാഗതം തടഞ്ഞു എന്ന കാരണംപറഞ്ഞു സന്നദ്ധസൈന്യാംഗങ്ങളിൽ ചിലരെ പോലീസ് അറസ്റ്റ് ചെയ്തു കോടതിയിൽ ഹാജരാക്കി. പക്ഷേ കോടതി അവരെ വെറുതെ വിട്ടതേയുള്ളൂ. ഹിംസയുടെ യാതൊരു പ്രകടന

വും സന്നദ്ധസൈന്യാംഗങ്ങളിൽനിന്ന് ഉണ്ടായില്ല. 500 -ൽപരം ആളുകൾ സന്നദ്ധസൈന്യത്തിൽ ചേർന്ന് അതിനെ സഹായിച്ചുവന്നു. ഗാന്ധിജിയുടെ പ്രധാനമുഖതലയിൽ നടത്തിവന്ന 'ഇന്ത്യൻ ഒപ്പീനിയൻ' എന്ന ഇംഗ്ലീഷ് പ്രതിവാരിക സത്യഗ്രഹം സംബന്ധിച്ചുള്ള എല്ലാവിവരങ്ങളും പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തുകയും ഇൻഡ്യാക്കാർക്ക് വേണ്ട ഉപദേശങ്ങൾ നൽകുകയും ചെയ്തുവന്നു.

പ്രസ്ഥാനം ശക്തിപ്പെട്ടുന്നതു കണ്ടപ്പോൾ ഗവൺമെൻറ് കുറുക്കുവഴികൾ ആലോചിച്ചു. രജിസ്ട്രേഷനുള്ള അപേക്ഷ കൊടുക്കാത്തവർ ട്രാൻസ്വാൾ വിട്ടു പോകുന്നതിനു വിസമ്മതിക്കുന്നതിൻറെ കാരണം കാണിക്കാൻ മജിസ്ട്രേട്ട് ഇൻഡ്യാക്കാരായ നേതാക്കന്മാർക്ക് നോട്ടീസുകൊടുത്തു. 1908 ജനുവരി 10-ാംതീയതിക്കകം എല്ലാ ഇൻഡ്യാക്കാരും (നേതാക്കന്മാർ) ട്രാൻസ്വാൾ വിട്ടു പോകണമെന്നു മജിസ്ട്രേട്ട് ഉത്തരവിട്ടു. അതു അനുസരിക്കാഞ്ഞ കാരണത്താൽ ഗാന്ധിജി ഉൾപ്പടെ പല നേതാക്കന്മാരെയും ജയിലിലേക്ക് അയച്ചു. അടുത്തദിവസം മുതൽ സത്യാഗ്രഹികളെ ധാരാളമായി അറസ്റ്റ് ചെയ്തു ശിക്ഷിച്ചുതുടങ്ങി. ഇൻഡ്യാക്കാരുടെ നയം ഏറക്കുറെ ഫലപ്രദമാകുമെന്നു ഗവൺമെൻറിനു തോന്നി. ജോഹന സ്ബർഗിലെ 'ട്രാൻസ്വാൾ ലീഡർ' എന്ന ഇംഗ്ലീഷ് പത്രത്തിൻറെ അധിപർ മി. അൽബെർട്ട് കാർട്ട്റൈറ്റ് ജയിലിലെത്തി ഗാന്ധിജിയുമായി സന്ധിയാലോചന നടത്തി. "ഇൻഡ്യാക്കാർ ഒരു നിയമപ്രകാരവുമല്ലാതെ സ്വേച്ഛയാ രജിസ്റ്റർ ചെയ്യണമെന്നും, പുതിയ രജിസ്ട്രേ

ഷൻസർട്ടിഫിക്കറുകളിൽ ചേർക്കേണ്ടുന്ന വിവരങ്ങളും ഗവൺമെൻറ് ഇൻഡ്യൻസമുദായവുമായി ആലോചിച്ചു തീർച്ചപ്പെടുത്തണമെന്നും ഇൻഡ്യാക്കാരിൽ ഭൂരിപക്ഷം സ്വേച്ഛയാ രജിസ്റ്റർ ചെയ്യുവെങ്കിൽ ഗവൺമെൻറ് കറുത്ത നിയമത്തെ പിൻവലിച്ച് സ്വേച്ഛാ രജിസ്ട്രേഷനെ നിയമാനുസൃതമാക്കുവാൻ വേണ്ടതു ചെയ്യണമെന്നുമായിരുന്നു ജനറൽ സ്മട്സിന്റെ കരടുസന്ധിയുടെ മൂന്നാം ഖണ്ഡം. ചില വ്യവസ്ഥകൾ സ്പഷ്ടതരമാക്കേണമെന്നു ഗാന്ധിജി അഭിപ്രായപ്പെട്ടതിനാൽ ജനറൽ സ്മട്സിന്റെ അടുക്കലേക്കു ജയിലിൽ കിടന്ന ഗാന്ധിജിയെ പോലീസ് സൂപ്രണ്ടു കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി. സ്മട്സ് വളരെ ഭംഗിയായി സംസാരിച്ചു. ഏഷ്യാറ്റിക്കു നിയമം പിൻവലിച്ചുകൊള്ളാമെന്നു സ്മട്സ് വ്യക്തമായി സമ്മതിച്ചു. ഗാന്ധിജിയെ അപ്പോൾതന്നെയും കാരാഗൃഹത്തിൽ കിടന്നിരുന്ന മറ്റു സത്യാഗ്രഹികളെ അടുത്തദിവസവും മോചിപ്പിച്ചു. സ്മട്സ് ഇതെല്ലാം ചെയ്തതുതന്നെ സത്യാഗ്രഹത്തിന്റെ മേന്മയെ നിസ്സംശയം തെളിയിക്കുകയും ചെയ്തു.

സ്മട്സിനെ വിശ്വസിക്കരുതെന്നു പലരും നിർബ്ബന്ധിച്ചു. ഗാന്ധിജി അതിനെ എതിർത്തു. പത്തു വിരലിന്റെയും അടയാളം അടുത്തദിവസം രാവിലെതന്നെ ഗാന്ധിജി രജിസ്ട്രേഷൻ ആഫീസിൽ പോയി കൊടുക്കുവാൻ പുറപ്പെട്ടു. പത്താന്മാർക്ക് ഈ സന്ധിയോടു കഠിനമായ എതിർപ്പുണ്ടായിരുന്നു. കൃത്യദിവസം ഗാന്ധിജി രജിസ്ട്രേഷൻസർട്ടിഫിക്കറു വാങ്ങുവാൻ ആഫീസിലേക്കു പോയപ്പോൾ മീർആലി എന്നൊരാളും അ

നായികളുംകൂടി അദ്ദേഹത്തെ കനത്ത വടികൊണ്ട് തല യിലടിച്ചു താഴത്തിട്ടു. "ഹാ! രാമാ" എന്നു പറഞ്ഞു ഗാന്ധിജി ബോധരഹിതനായി നിലംപതിച്ചു. എന്നിട്ടും അവർ അദ്ദേഹത്തെ അടിക്കുകയും ചവിട്ടുകയും ചെയ്തു. ആചിയേയും കൂട്ടരേയും പ്രോസിക്യൂട്ടുചെയ്വാൻ ഗാന്ധിജി അനുവദിച്ചില്ലെന്നു പറയേണ്ടതില്ലല്ലൊ. അദ്ദേഹം ഈ സംഭവത്തെപ്പറ്റി ഇങ്ങിനെ എഴുതിയിരിക്കുന്നു. "ആ പ്രവൃത്തി ചെയ്തവർക്ക് അവരെന്താണു ചെയ്യുന്നതെന്ന് അറിവുണ്ടായിരുന്നില്ല. അതു ചെയ്യുന്നതു് (വിരൽപതിച്ചു് രജിസ്ട്രേഷൻ സർട്ടിഫിക്കറു വാങ്ങുന്നതു്) തെറ്റാണെന്ന് അവർ വിചാരിച്ചു. അവക്കറിയാവുന്ന ഒരേ ഒരു തരത്തിൽ അവർ പരിഹാരവും ചെയ്തു. അതുകൊണ്ടു് അവക്കെതിരായി ഒന്നും ചെയ്യപോകരുതെന്നു ഞാൻ അപേക്ഷിക്കുന്നു." അടുത്ത ദിവസം ഗാന്ധിജി വിരലടയാളം പതിച്ചു രജിസ്ട്രേഷൻസർട്ടിഫിക്കറു വാങ്ങുകയും ചെയ്തു. ഈ ഘട്ടത്തിൽ കസ്തൂർബാ ഫീനിക്സിൽ ആയിരുന്നു. അവക്ക് ഈ അത്യാഹിതം അറിഞ്ഞപ്പോൾ വളരെ ക്ലേശം തോന്നിയിരിക്കുമെന്നുള്ളതു തീർച്ചതന്നെ. "ഫീനിക്സിൽനിന്നു ജോഹനസ്ബർഗ്ഗിലേക്കുള്ള യാത്രച്ചെലവു ചെയ്വാൻ അവക്ക് (ബായ്ക്ക്) കഴിവില്ലായിരുന്നു. അതുകൊണ്ടു് സ്വാസ്ഥ്യം കിട്ടിയ ഉടനെ ഞാനവരെ ചെന്നു കാണുക ആവശ്യമായി" എന്നു ഗാന്ധിജി രേഖപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു.

ഏറെത്താമസിയാതെ ജനറൽ സ്മട്ട്സ് വിശ്വാസവഞ്ചന ചെയ്തു എന്നു വെളിവായി. സ്വാഭാവ്യേ രജി

സ്റ്റർ ചെയ്തവാങ്ങിയ സർട്ടിഫിക്കറ്റുകൾ കൈവശമില്ലാത്ത ഏഷ്യാക്കാർ രജിസ്റ്റർ ചെയ്വാൻ വീണ്ടും വ്യവസ്ഥയുണ്ടാക്കുന്ന ഒരു പുതിയ ബിൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രേരണമൂലം നിയമസഭയിൽ അവതരിപ്പിക്കപ്പെട്ടു. ഇതു സംബന്ധിച്ചുണ്ടായ ലംഘനമാണെന്നില്ലാതെ ബോദ്ധ്യമായി.

സത്യാഗ്രഹസമരം പുനരാരംഭിക്കപ്പെട്ടു. സ്വേച്ഛയാ ഇന്ത്യാക്കാർ വാങ്ങിയ സർട്ടിഫിക്കറ്റുകൾ എല്ലാം പരസ്യമായി കത്തിച്ചുകളഞ്ഞശേഷം നിയമം നിവൃത്തിയുള്ളടത്തോളം ലംഘിച്ചുതുടങ്ങി. ഒരു ദിവസംതന്നെ 2000-ത്തിൽപരം സർട്ടിഫിക്കറ്റുകൾ കത്തിച്ചുകളഞ്ഞു. ഇതിനിടയിൽ ഒരു പുതിയ നിയമംകൂടി ട്രാൻസ്വാൾഗവമ്മെൻറ് നടപ്പിലാക്കി. ഇതനുസരിച്ച് യൂറോപ്യൻഭാഷകളിൽ ഏതെങ്കിലും ഒന്നു നിശ്ചയമില്ലാത്ത ആർക്കും ആ രാജ്യത്തിൽ പ്രവേശിക്കാൻ അധികാരമുണ്ടായിരുന്നില്ല. സൊറാബ്ജി ഷാർപ്പുജി എന്നൊരു പാർസിയാണ് ഒന്നാമത് ഈ പുതിയ നിയമത്തെ ലംഘിച്ചത്. വിവരം സക്കാരിനെ നേരത്തെ അറിയിച്ചിരുന്നു എങ്കിലും അവർ അദ്ദേഹത്തെ തടഞ്ഞില്ല. സൊറാബ്ജി നിർബ്ബാധം ജോഹനസ്ബർഗ്ഗിലെത്തി. ഇംഗ്ലീഷ് ഭാഷാജ്ഞാനമുള്ള തനിക്കു ട്രാൻസ്വാളിൽപ്രവേശിക്കാൻ അവകാശമുണ്ടെന്നു വിശ്വസിക്കുന്നതായി ഇദ്ദേഹം പോലീസുസൂപ്രണ്ടിനും എഴുതി. താമസിയാതെ, അവിടത്തെ മജിസ്ട്രേട്ട്, സൊറാബ്ജി 7 ദിവസത്തിനകം ആ രാജ്യം വിട്ടു പുറത്തു പോകണമെന്ന് ആജ്ഞാപിച്ചു. അതിനെ ലംഘിച്ചതിനാൽ ഒരു മാസത്തേ

ക്ക് അദ്ദേഹത്തെ ജയിലിലിലയച്ചു. ഇതോടെ ജനങ്ങളുടെ ഉത്സാഹം വർദ്ധിച്ചു.

മുമ്പ് ആ രാജ്യത്തു കുടിയേറിപ്പാർത്തിട്ടുള്ളവരും ഇംഗ്ലീഷ് ഭാഷാപരിജ്ഞാനമുള്ളവരുമായ വളരെപ്പേരെ ട്രാൻസ്വാളിൽ പ്രവേശിപ്പിക്കാനുള്ള ശ്രമം വേഗം ആരംഭിച്ചു. നേറ്റാലും ഇൻഡ്യൻകോൺഗ്രസ്സിന്റെ അദ്ധ്യക്ഷനും ഒരു ഒന്നാന്തരം കച്ചവടക്കാരനുമായ സേത് ഡോദ് മഹമ്മദ് ഒരു സത്യാഗ്രഹിസൈന്യവുമായി ട്രാൻസ്വാളിന്റെ അതിർത്തിയിലെത്തിയപ്പോൾ മജിസ്ട്രേട്ട് അവരെയെല്ലാം അറസ്റ്റ് ചെയ്തു. നാടുകടത്തിയ ഓരോ പ്രാവശ്യവും സത്യാഗ്രഹികൾ തിരിച്ചുവന്നു. അതിനാൽ ഒടുവിൽ അവരെ എല്ലാം മുന്നൂറു മാസത്തെക്ക് തടവിനാ ശിക്ഷിക്കപ്പെട്ടു. നിരവധി ഇൻഡ്യക്കാർ സത്യാഗ്രഹത്തിലേർപ്പെട്ടു. ജയിലുകൾ നിറഞ്ഞു. നേറ്റാളിലും ട്രാൻസ്വാളിലും സത്യാഗ്രഹസമരം ഉജ്ജ്വലിച്ചു. ജയിലധികാരികൾ ഇൻഡ്യാക്കാരെ വളരെ ഉപദ്രവിച്ചു. "അവർക്ക് തോട്ടികളുടെ പണി കൊടുത്തുവെങ്കിലും അവർ മുഖത്തൊരു പുഞ്ചിരിയോടുകൂടി അതു ചെയ്തു." അവർ കല്പിച്ചു. പിക്കാക്സ് കൊണ്ടു പണിയെടുപ്പിച്ചു. വളരെപ്പേരെ നാടുകടത്തുകയോ തടവിലിടുകയോ ചെയ്തു. ഗവൺമെൻറ് വിഷമിച്ചു. ഒടുവിൽ സത്യാഗ്രഹം അവസാനിപ്പിക്കാനുള്ള മാർഗ്ഗം ഗവൺമെൻറ് ആരാഞ്ഞുതുടങ്ങി.

ഇതിനിടയിൽ ഗാന്ധിജി ഇംഗ്ലണ്ടിലെത്തി ഒരു നിവേദകസംഘത്തോടുകൂടി ഭരണാധികാരികളെ കണ്ടു

ഇന്ത്യാക്കാരുടെ വിഷമതകളും അവരെ ധരിപ്പിച്ചു. ആ വക്കീൽ കാര്യത്തിന്റെ ഗൗരവസ്ഥിതി മനസ്സിലായി. ഇതിനിടയിൽ ഗോപാലകൃഷ്ണഗോഖലെ, ഇക്കാര്യത്തേപ്പറ്റി അറിയാനും ഭരണാധികാരികളുമായി സംസാരിക്കാനും ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിൽ എത്തി. അതൊരു ജൈത്രയാത്രയായിരുന്നു. ഭരണാധികാരികളുമായി നടത്തിയ ആലോചനകളുടെ ഫലമായി കറുത്ത നിയമവും കുടിയേറിപ്പാർപ്പുസംബന്ധിച്ചുള്ള വർഗ്ഗീയനിയമവും 3 പവൻവീതമുള്ള ആദായനികുതിയും പിൻവലിക്കപ്പെട്ടുമെന്നു ഭരണാധികാരികൾ ഗോഖലെയ്ക്ക് ഉറപ്പുകൊടുത്തു. പക്ഷെ ഒരു വർഷം കഴിഞ്ഞിട്ടും ഈ വാഗ്ദത്തം പാലിക്കപ്പെട്ടില്ല.

അതിനാൽ സത്യാഗ്രഹസമരം പുനരാരംഭിക്കുന്നതിനുള്ള സന്നാഹങ്ങൾ പൂർവ്വാധികം ഊർജ്ജിതമായി ആരംഭിച്ചു. അപ്പോൾ ക്രൂനിന്മേൽക്കുരു എന്നപോലെ ഒരു പുതിയ സംഭവവികാസമുണ്ടായി. ഇത് 1913 മാർച്ചുമാസത്തിൽ കേപ് സുപ്രീംകോടതിയിലെ മി. ജസ്റ്റീസ് സേൾ നൽകിയ ഒരു വിധിയുടെ ഫലമായിരുന്നു. "ക്രിസ്ത്യൻ ചടങ്ങുകളനുസരിച്ചു നടത്തിയതും വിവാഹരജിസ്ട്രാരിൽ രജിസ്റ്റർ ചെയ്തതുമായ വിവാഹങ്ങളൊഴിച്ചു മറ്റു വിവാഹങ്ങളെല്ലാം തെക്കേ ആഫ്റിക്കയിൽ നിയമാനുസൃതവിവാഹങ്ങളിൽനിന്നു ബഹിർഭൂതങ്ങളാണെന്നു" അദ്ദേഹം വിധിക്കുകയുണ്ടായി. ഇന്ത്യാക്കാരുടെ ഭാര്യാഭർത്തൃബന്ധം പാടെ തകർന്നു. അങ്ങിനെ സ്ത്രീകളേക്കൂടി സത്യാഗ്രഹസമരത്തിൽ ഭാഗഭാക്കുകളാ

കാനുള്ള ഏറ്റവും ഉത്തമമായ സന്ദർഭം ഉണ്ടായി. ടോ ൾസ്റ്റോയിഫാമത്തിൽ താമസിച്ചിരുന്ന 16 വനിതകളാ ണ് ഒന്നാമത്തെ ഈ പ്രസ്ഥാനത്തിൽ ചേർന്നത്. ഇവർ കല്ലൂരി വ്യവസായകേന്ദ്രമായ നൂകാസിലിൽ എത്തി ഇ ൻഡ്യൻതൊഴിലാളികളോടു് പണി മുടക്കാൻ ഉപദേശി ച്ചുതുടങ്ങി. ഗാന്ധിജി ഇതറിഞ്ഞു, സ്ത്രീകളെ സത്യാഗ്രഹ സമരത്തിൽ ഏർപ്പെടേണ്ടതിന്റെ ആവശ്യകതയെപ്പ റ്റി സംസാരിച്ചതു ഫിനിക്സ് സെറ്റിൽമെൻറിൽ താമ സിച്ചിരുന്ന ബാ യോടല്ല; അവിടെത്തന്നെ ഉണ്ടായിരു ന്ന മറ്റു ചില സഹോദരിമാരോടാണ്. "ഇതുപോലു ള്ള ഒരു പ്രധാന കാര്യത്തിൽ സ്വന്തം നിലയ്ക്ക് ഇഷ്ടമു ള്ള തീരുമാനം ചെയ്വാൻ (അവരെ) അനുവദിക്കണ മെന്നും അവർ (ബാ) ഒന്നും ചെയ്തില്ലെങ്കിൽത്തന്നെ അ സന്തുഷ്ടനാകരുതെന്നും" ഗാന്ധിജിക്ക് അറിവുണ്ട്. അ ദ്ദേഹം തുടരുന്നു. "ഈ സഹോദരിമാരുമായി സംസാരിക്ക ുന്നതു കേട്ട് എന്റെ ഭാര്യ എന്നോടു് ഇങ്ങനെ പറഞ്ഞു. 'നിങ്ങളം ഇതിനെപ്പറ്റി എന്നോടു പറയാത്തതിൽ ഞാൻ വ്യസനിക്കുന്നു. ജയിൽജീവിതത്തിനു് എന്നെ അയോഗ്യയാക്കുന്നു എന്തൊരു ന്യൂനതയാണു് എനിക്ക ുള്ളതു്. നിങ്ങളം മറ്റുള്ളവരെ (സ്ത്രീകളെ) ഏതു മാർഗ്ഗ ത്തിലേയ്ക്കാണോ ക്ഷണിക്കുന്നതു്. ആ മാർഗ്ഗം സ്വീകരിക്കാ ുള്ളവാൻ ഞാനും ആഗ്രഹിക്കുന്നു.'"

"നിങ്ങളംക്കു വേദനയുണ്ടാക്കുവാൻ ഞാൻ തെല്ലും ആഗ്രഹിക്കുന്നില്ലെന്നു നിങ്ങളംക്കു് അറിയാമല്ലോ." ഞാ ൻ മറുപടി പറഞ്ഞു. "എനിക്കു നിങ്ങളിൽ യാതൊരു

വിശ്വാസവും ഇല്ല. നിങ്ങൾ ജയിലിൽ പോയെങ്കിൽ എനിക്കു സന്തോഷമേയുള്ളൂ." ബാ ഇതിനു പറഞ്ഞ മറുപടി അവരുടെ ആത്മധൈര്യത്തെ തികച്ചും പ്രത്യക്ഷപ്പെടുത്തുന്ന വിധമായിരുന്നു. "ജയിൽവാസം സഹിക്കാൻ കഴിയാത്തതുകൊണ്ടു് ഞാൻ ക്ഷമായാചനം ചെയ്യുമോ വനം നേടുകയാണെങ്കിൽ" അവർ പറഞ്ഞു. "പിന്നെ നിങ്ങൾ ഞാനെന്തു ചെയ്യണമെന്നു വിചാരിയ്ക്കുന്നു. നിങ്ങൾക്കും അതുപോലെതന്നെ കൂട്ടുകൂടുകയും കഷ്ടപ്പാടു സഹിക്കാൻ കഴിയുമെങ്കിൽ എന്തുകൊണ്ടു് എനിക്കു് സാധിയ്ക്കില്ല. എനിക്കും സമരത്തിൽ ചേരാതിരിക്കാൻ വയ്യ."

തൊഴിലാളികളോടു ഒത്തുപദേശം ചെയ്യുന്നു എന്നു കുറ്റം ചുമത്തി ഫാറത്തിലെ 16 സ്ത്രീകളേയും മുമ്മൂന്നു മാസത്തെത്തടവിനു മജിസ്ട്രേട്ടു വിധിച്ചു. ഈ ധീരവനിതകളുടെ കഷ്ടപ്പാടുകൾ വാചാമഗോചരമായിരുന്നു. ഇവരോടു ജയിലധികാരികൾ ക്രൂരപ് സാവഹമായവിധം പെരുമാറിവന്നു. സ്ത്രീകളെ ശിക്ഷിച്ചു ജയിലിലടച്ചതോടുകൂടി ഇന്ത്യൻക്രൂലിക്കാർ ആയിരക്കണക്കിനു ഖനികളിൽനിന്നു ജോലിവിട്ടു പുറത്തുവന്നു. അവർക്കു ഭക്ഷണമില്ല, വീടില്ല. ഗാന്ധിജി വേഗം ടാൻസ്വാളിൽ എത്തി തൊഴിലാളികളെ യഥാശക്തി സഹായിക്കാൻ തുടങ്ങി. ഇന്ത്യൻകച്ചവടക്കാർ സന്തോഷസമേതം നൽകിയ ഭക്ഷണസാധനങ്ങൾ വാങ്ങി എല്ലാവർക്കും ഭക്ഷണമുണ്ടാക്കിക്കൊടുത്തു.

അവരുടെ താമസമോ, നീലനിറമായ ആകാശത്തിനുകീഴിൽ. ഇവരുടെ സംഖ്യ 50,00-ൽ വരുന്ന കു

റവു് അയിരുന്നില്ല. ഈ സംഘത്തെ ടാൻസ്വാളിൽ കൊണ്ടുപോയി ഫിനിക്സ് സംഘത്തെപ്പോലെ ജയിലിൽ അടക്കണമെന്ന ഗാന്ധിജി നിശ്ചയിച്ചു് യാത്രയുള്ള അരംഭമായി. അപ്പോഴാം, ഖനിയുടമസ്ഥന്മാർ ഗാന്ധിജിയുമായി സന്ധിസംഭാഷണം ചെയ്വാൻ ആഗ്രഹിക്കുന്ന വിവരത്തിനു കത്തു കിട്ടി. അങ്ങിനെ ഡർബാനിൽവച്ചു സന്ധിസംസാരം നടന്നു. 3 പവൻ നികുതി ഗവർമ്മെൻറിനേക്കൊണ്ടു പിൻവലിപ്പിക്കണമെന്നു് ഇദ്ദേഹം ഖനിയുടമസ്ഥന്മാരോടു പറഞ്ഞു. അവർ അതിനു വിസമ്മതിച്ചതിനാൽ ഗാന്ധിജി തിരിച്ചു് ന്യൂകാസിലിൽ ഹാജരായി സത്യാഗ്രഹസൈന്യത്തെ ടാൻസ്വാളിലേക്കു നയിക്കാൻ നിശ്ചയിച്ചു. 1913 ഒക്ടോബർ 28-ാം തീയതി യാത്ര അരംഭിച്ചു. ഗാന്ധിജി അവർക്കു വേണ്ട ഉപദേശം നൽകി. കുറച്ചുകിലും ഭക്ഷണം കൊടുത്തും മൃഗീയവികാരങ്ങളിൽനിന്നു് ഈ വലിയസംഘം സ്ത്രീപുരുഷന്മാരെ പിൻതിരിച്ചും കൊണ്ടുപോകുന്നതിനു് ഈ മഹാത്മാവു സഹിച്ചിട്ടുള്ള ക്ലേശങ്ങളും അവർണ്ണനീയങ്ങളാണു്.

ഒന്നാംദിവസത്തെ യാത്ര അവസാനിച്ചപ്പോൾ ഗാന്ധിജിയെ അറസ്റ്റ് ചെയ്തു് കോടതിയിലേക്കു് കൊണ്ടുപോയി. ഇതുകൊണ്ടൊന്നും സത്യാഗ്രഹസൈന്യം ലഹളയ്ക്കു് ഒരുങ്ങിയില്ല. എല്ലാം ശാന്തമായി നിർവ്വഹിക്കപ്പെട്ടു. കേസ് വിസ്താരം നടത്തിയില്ലെങ്കിലും ഗാന്ധിജിയെ നാലുദിവസത്തിനകം മൂന്നു പ്രാവശ്യം അറസ്റ്റ് ചെയ്തു കൊണ്ടുപോയശേഷം സത്യാഗ്രഹസൈന്യത്തെ ബാൽഫറിൽവച്ചു് അറസ്റ്റ് ചെയ്തു തീവണ്ടിമാർഗ്ഗം നേ

റാളിൽ കൊണ്ടുപോയി ഇറക്കി. ഗാന്ധിജിയെ ഉണ്ടിയിൽവച്ചു വിസ്തരിച്ചു 9 മാസത്തെ കഠിനതടവിനു ശിക്ഷിച്ചു. മറ്റു അനവധി സത്യാഗ്രഹികളേയും ശിക്ഷിച്ചു. പോർട്ടക്ക് ബ്രസ്റ്റ് ജയിലിൽ ഗാന്ധിജിയോടൊന്നിച്ചു പാർപ്പിക്കുവാൻ തുടങ്ങി. ഗാന്ധിജിയുടെ സഹപ്രവർത്തകന്മാരായ പോളക്ക്, കെല്ലൻബാച്ചു് ഇവരേയും ഇതിനകം ശിക്ഷിക്കപ്പെട്ടു.

നേറാളിൽ എത്തിയ ഇന്ത്യൻ തൊഴിലാളികളെ ആയിരക്കണക്കിനു ജയിലിൽ ഇട്ടു. ഖനികളിലെ ജോലി നടക്കാതെയും ആയി. ഒടുവിൽ ഖനികാരുടെ മുറവിളി കേട്ടിട്ടു സത്യാഗ്രഹികളെ അതിലിട്ടു ജോലി ചെയ്യിക്കാൻ ഗവണ്മെൻറു നിശ്ചയിച്ചു. പക്ഷെ തൊഴിലാളികളാരും ഇതിനു കീഴടങ്ങിയില്ല.

ഇൻഡ്യാവൈസ്രോയി ഹാർഡിഞ്ചു് പ്രഭു ദക്ഷിണാഫ്രിക്കയിലെ ഇത്തരം അക്രമങ്ങളെ മദ്രാസിൽവച്ചു നടത്തിയ ഒരു പ്രസംഗത്തിൽ ശക്തിയുക്തം എതിർത്തു. യൂണിയൻഗവണ്മെൻറിനെ അദ്ദേഹം ആക്ഷേപിച്ചു; സത്യാഗ്രഹികളെ അദ്ദേഹം ഹാർദ്ദമായി അഭിനന്ദിക്കുകയും ചെയ്തു. യൂണിയൻഗവണ്മെൻറു ലജ്ജിച്ചു തലതാഴ്ത്തി.

തൊഴിലാളികളുടെ നേർക്കു നിർദ്ദയമായ മർദ്ദനം ആരംഭിക്കപ്പെട്ടു. കുതിരപ്പട്ടാളം അവരെ ചവുട്ടിമെതിച്ചു. അവരുടെ നേർക്കു വെടിവച്ചു. പലരും മരിച്ചു. ഗാന്ധിജി എഴുതുന്നു:—ടേന്മാരുടെ സങ്കടം അധികമധികം കഠിനമാവുകയും സങ്കടപ്പെടുന്നവരുടെ നിസ്സഹായത അ

ധികമധികം സ്പഷ്ടമാവുകയും ചെയ്തപ്പോഴാണ് പ്രാഥ്യ സ്ഥാനം അധികമധികം അടുത്തുവന്നതെന്ന് ഈ സമരത്തിൽ ഞാൻ കണ്ടു. ഇത്തരം ശ്രദ്ധാവും, നിരായുധവും, അഹിംസാപരവുമായ സമരത്തിൽ അതിന്റെ നടത്തിപ്പിനു വേണ്ട സാധനങ്ങളാം— ആളോ, പണമോ, സമര സാമഗ്രികളോ എന്തുതന്നെ ആയാലും—വേണ്ടസമയത്തു വന്നുകൊള്ളുമെന്നും ഞാൻ കണ്ടു.'' വീണ്ടും അദ്ദേഹം എഴുതുന്നതിങ്ങിനെയാണ്. 'സമരം ഇപ്പോൾ ഏതാണ്ട് അവസാനിക്കാറായിരുന്നു. അനേകായിരം നിരപരാധികളെ ജയിലിൽവച്ചുകൊണ്ടിരിപ്പാനുള്ള ശക്തി യൂണിയൻഗവമ്മെൻറിനില്ല. ഔദ്യോഗികമായി അതു പൊരുക്കുകയില്ല. ലോകം മുഴുവൻ ജനറൽ സ്മട്ട്സ് എന്തുചെയ്യുമെന്നു നോക്കിക്കൊണ്ടിരിക്കയുമായി. ഇത്തരം സ്ഥിതിൽ പെട്ട എല്ലാ ഗവമ്മെൻറുകളും സാധാരണ ചെയ്യുന്നതു യൂണിയൻഗവമ്മെൻറ് ഇപ്പോൾ ചെയ്യും.''

ഈ കുരുക്കിൽനിന്നു തല വലിക്കാനുള്ള ആഗ്രഹം മൂലം ഗവമ്മെൻറ് മൂന്നംഗങ്ങളുള്ള ഒരു കമ്മീഷനെ നിയമിച്ചു. രഞ്ജിറ്റ്പ്പിന്റെ പ്രാരംഭമെന്നോളം ഗാന്ധിജി, പോളക്ക്, കെല്ലൻബാച്ചാ ഇവരെ 6 ആഴ്ചത്തെ ജയിൽവാസത്തിനുശേഷം മോചിപ്പിച്ചു. കമ്മീഷന്റെ റിപ്പോർട്ടിനെ തുടർന്ന് ഇൻഡ്യാക്കാർക്കു രക്ഷ നൽകുന്ന ഒരു ബിൽ നിയമസഭ പാസാക്കി. തന്മൂലം ഇൻഡ്യയിൽ നിയമാനുസൃതമായ വിവാഹങ്ങളും രജിസ്ട്രിക്കുകയ്ക്കും നിയമാനുസൃതങ്ങളായി. കരാർകാലം കഴിഞ്ഞു രജിസ്ട്രിക്കുകയിൽ തർമസിക്കുന്ന ഇൻഡ്യാക്കാരായ

തൊഴിലാളികൾ 3 പവൻ വാർഷികലൈസൻസുഫീസ് കൊടുക്കണമെന്നുണ്ടായിരുന്ന നിയമം ഇല്ലാതാക്കി. "ഗവൺമെൻറ് നേറ്റാളിലെ ഇന്ത്യാക്കാർക്ക് നൽകിയതും, അനുവാദപത്രം കൈവശം വയ്ക്കുന്നവന്റെ വിരലടയാളമുള്ളതും ആയ കുടിയേറ്റിപ്പാർപ്പു സർട്ടിഫിക്കറ്റ്, അതു കൈവശമുള്ളവന്, അയാൾ അതിന്റെ ശരിയായ ഉടമസ്ഥൻതന്നെ എന്നു തീർച്ചപ്പെട്ട ഉടനെ യൂണിയനിൽ പ്രവേശിക്കുവാനുള്ള അവകാശത്തിന്റെ ഉറപ്പു തെളിവായി കരുതപ്പെടണമെന്ന്" വ്യവസ്ഥ ചെയ്യുന്നതായിരുന്ന നിയമത്തിലെ മറ്റൊരു പ്രധാനവകുപ്പ്. ഇതോടെ 8 വർഷം മുമ്പു് ആരംഭിച്ച മഹത്തായ സത്യാഗ്രഹസമരം അവസാനിപ്പിച്ചു. ഇന്ത്യാക്കാർ ആഗ്രഹിച്ചതെല്ലാം ലഭിച്ചില്ലെങ്കിലും കിട്ടിയതുകൊണ്ടു് അവർ തൃപ്തിപ്പെടുക അത്യാവശ്യമായിവന്നു. "മനുഷ്യജീവിതത്തിലെ സുഖദുഃഖങ്ങളിൽ തികച്ചും പങ്കുകൊണ്ടു എന്റെ ജീവിതകാലത്തിലെ 21 കൊല്ലം ഞാൻ കഴിച്ചതെവിടെയോ, എവിടെവച്ചാണോ, ഞാൻ എന്റെ ജീവിതധർമ്മം മനസ്സിലാക്കിയതു് ആ തെക്കേ ആഫ്രിക്കവിട്ടു പോരുന്നതു് എനിക്കു വലിയൊരു വേദനയായിരുന്നു" എന്നു ഗാന്ധിജി രേഖപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു.

ഗാന്ധിജി ദക്ഷിണാഫ്രിക്കയിൽ സ്ഥാപിച്ച ചില സ്ഥാപനങ്ങളേക്കുറിച്ചുകൂടി ചിലതു പറയേണ്ടതുണ്ടു്. 1904-ൽ സമാരംഭിച്ച 'ഫിനിക്സ് സെറ്റിൽമെൻറി'നെപ്പറ്റി ഇതിനു മുമ്പുതന്നെ സൂചിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ടല്ലോ. റസ്കിന്റെ 'അൺ ടു ദിസ് ലാസ്റ്റ്' (Unto this last)

എന്ന ഗ്രന്ഥം ഗാന്ധിജി വായിച്ചതിന്റെ പ്രത്യക്ഷഫലമാണ് ഈ പുതിയ സ്ഥാപനം. ഗാന്ധിജി ഈ പുതിയ ഗ്രന്ഥത്തിലെ ആശയത്തെ ഇങ്ങിനെ സംഗ്രഹിച്ചിരിക്കുന്നു. (1) വ്യക്തിയുടെ സ്വന്തം നന്മ, സമുദായത്തിന്റെ നന്മയിൽ അടങ്ങിയിരിക്കുന്നു. (2) തങ്ങളുടെ തൊഴിൽകൊണ്ടു് ഉപജീവിക്കുവാൻ എല്ലാവർക്കും സമാവകാശമുള്ളതുകൊണ്ടു് ക്ഷുരകന്റെ തൊഴിൽ വക്കീലിന്റെ തൊഴിനെപ്പോലെതന്നെ വിലയുള്ളതാണ്. (3) ദേഹാദ്ധ്വാനം ചെയ്തുകൊണ്ടുള്ള ഒരു ജീവിതം, അതായതു കർഷകന്റെയും കൈവേലക്കാരന്റെയും ജീവിതം ആണു് ഏറ്റവും ഉത്തമം."

ഫിനിക്സ് സ്ഥാപനത്തിന്റെ ആവിർഭാവം ഈ ഗ്രന്ഥമാണു്. 'ഇൻഡ്യൻ ഒപ്പീനിയൻ' ഒരു കൃഷിസ്ഥലത്തേക്കു മാറ്റിയിടുകയും അവിടെ ദേഹാദ്ധ്വാനം ചെയ്യാൻ തയ്യാറുള്ളവരെമാത്രം താമസിപ്പിക്കണമെന്നും എല്ലാവരും ഒരേ ജീവിതത്തോതിൽ താമസിക്കണമെന്നും അവിടെ താമസിക്കുന്നവർക്കു്, നാട്ടുകാരനായാലും യൂറോപ്യനായാലും, 3 പവൻവീതം പ്രതിമാസം ശമ്പളം കൊടുക്കണമെന്നും നിശ്ചയിച്ചു. പ്രസ്സു് ഫിനിക്സിലേക്കു മാറ്റിയിട്ടു. പത്രവും അവിടെനിന്നുതന്നെ തുടങ്ങി. 80 ഏക്കർ സ്ഥലം ഫിനിക്സിൽ വാങ്ങി, സ്ഥാപനം ഉടനെ ആരംഭിച്ചു. അവിടെ താമസിക്കുന്ന ഓരോരുത്തനും 3 ഏക്കർ സ്ഥലംവീതം കൃഷി ചെയ്യണമെന്നു വച്ചു. 3 ഏക്കർ സ്ഥലം ഗാന്ധിജിക്കും കിട്ടി.

ഫിനിക്സ് സ്ഥാപനം സംബന്ധിച്ചു ഗാന്ധിജിക്കു് ഉണ്ടായിരുന്ന ആദർശങ്ങൾ അദ്ദേഹം തന്റെ വീ

ട്ടിലും പ്രായോഗികമാക്കി. ഗാന്ധിജിക്കു ഫിനിക്സിൽ സ്ഥിരമായി താമസിക്കാൻ സാധിച്ചില്ല. തൊഴിൽപരമായി അദ്ദേഹത്തിനു ജോഹനസ്ബർഗ്ഗിൽ താമസിക്കേണ്ടതുണ്ടായിരുന്നു. കുട്ടികളും ഭാര്യയും വളരെ വേഗത്തിൽ ഗാന്ധിജിയുടെ ആദർശമനുസരിച്ചു ലഘുവായ ജീവിതം അംഗീകരിച്ചു. ഗാന്ധിജിയും ബാ യും കുട്ടികളുംകൂടി വീട്ടിലാവശ്യമുള്ള റൊട്ടി തന്നെത്താൻ ഉണ്ടാക്കിവന്നു. മി. പോളക്കും ഗാന്ധിജിയും കുട്ടികളുംകൂടിയാണു് ഓക്കെമിൽ തിരിച്ചുവന്നതു്. കുട്ടികൾക്കു് ഇതു് നല്ലൊരു വ്യായാമമായിരുന്നു. ബാ യും ഇടയ്ക്കിടെ ഈ ജോലിയിൽ സഹായിക്കാതിരുന്നില്ല. അടുക്കളപ്പണി മുഴുവൻ അവർ സ്വയം നിർവ്വഹിക്കേണ്ടതുണ്ടായിരുന്നു. ഒരു ഭൃത്യൻ വീട്ടിൽ ഉണ്ടായിരുന്നുവെങ്കിലും മറപ്പുര വൃത്തിയാക്കുന്നതുവരെയുള്ള മിക്ക പണികളും ഗൃഹാംഗങ്ങൾതന്നെയാണു നിർവ്വഹിച്ചുവന്നതു്. ഗാന്ധിജിയുടെ മക്കൾ ഈ ജോലി സന്തോഷത്തോടെ ചെയ്തുവന്നു. ശുചീകരണവിഷയത്തിൽ ആ കുടുംബാംഗങ്ങൾക്കു് ഒന്നുപോലെ ശ്രദ്ധിക്കാൻ ഇക്കാരണത്താൽ സാധിച്ചു. ദീനശുശ്രൂഷയിലും അവർക്കു നല്ല പരിശീലനമുണ്ടായിരുന്നു. ഇതെല്ലാം ആദർശപരമായ ഗാർഹികജീവിതത്തിനു് അത്യന്താപേക്ഷിതമാണെന്നു് ഈ ഗ്രന്ഥം വായിക്കാനിടയാകുന്ന അമ്മമാർ ഓർമ്മിക്കുമല്ലൊ. ഗാന്ധിജിതന്നെ കുട്ടികളെ ക്ലാസ്സിൽ നടക്കാൻ കൊണ്ടുപോയും ഗ്രന്ഥങ്ങൾ വായിപ്പിച്ചും വിദ്യാദാനം ചെയ്തുവന്നു. ഗാന്ധിജിയോടുകൂടി മി. പോളക്കും പത്നിയും, മി. വെസ്റ്റും പത്നിയും ജോഹനസ്ബർഗ്ഗിൽ താമസിച്ചിരുന്നു. ഈ വെ

ള്ളക്കാരും ബായും തമ്മിൽ എല്ലാക്കാലത്തും വളരെ സൗഹാർദ്ദമായി കഴിച്ചുവന്ന എന്നതു പ്രസ്താവയോഗ്യമായ ഒരു കാര്യമാണല്ലൊ.

ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലെ സത്യാഗ്രഹസമരത്തിന്റെ പ്രത്യക്ഷഫലമായിരുന്ന "ടോൾസ്റ്റായിഫാറം" സത്യാഗ്രഹസമരം നടന്നുകൊണ്ടിരുന്നപ്പോൾ, അതിനു പോകുന്നവരുടെ ഭാര്യമാരെയും കുട്ടികളേയും മറ്റും സംരക്ഷിക്കേണ്ട ജോലി സ്വാഭാവികമായിത്തന്നെ ഗാന്ധിജിയിൽ ലയിച്ചു. മാസംതോറും ഓരോ കുടുംബത്തിനും വേണ്ട പണം ഏല്പിച്ചുകൊടുക്കുക എന്നതു കുറച്ചുകഴിഞ്ഞപ്പോൾ വിഷമകരമായിത്തീർന്നു. "എല്ലാ കുടുംബങ്ങളേയും ഒരൊറ്റ ദിക്കിൽ പാർപ്പിക്കുകയും, അവരെല്ലാം പരസ്പരം സഹായിക്കുന്ന ഒരുതരം സംഘത്തിലെ അംഗങ്ങളാവുകയും ചെയ്യുക" എന്നതു് അവശ്യം ആവശ്യമാണെന്നു ഗാന്ധിജിക്കു തോന്നി. "ഇങ്ങിനെയായാൽ ചതിക്കു സൌകര്യമില്ല, ആരോടും അനീതി കണിക്കുമില്ല. പൊതുഫണ്ടിനെ വളരെ രക്ഷിപ്പാൻ കഴിയും, സത്യാഗ്രഹികളുടെ കുടുംബങ്ങളെ പരസ്പരം രഞ്ജിപ്പോടുകൂടി ഒരുതരം ലഘുജീവിതം നയിക്കുവാൻ ശീലിപ്പിക്കുകയും ചെയ്യാം. വിവിധസംസ്ഥാനക്കാരും വിഭിന്നമതക്കാരുമായ ഇൻഡ്യാക്കാക്ക് ഒരുമിച്ചു പാർക്കാനുള്ള ഒരവസരവുമുണ്ടാകും" എന്നു് അദ്ദേഹം നിശ്ചയിച്ചതിന്റെ ഫലമാണു് ടോൾസ്റ്റായിഫാറം. ഫിനിക്സ് ജോഹനസ്ബർഗ്ഗിൽ നിന്നു 300 നാഴിക അകലെ ആകയാൽ അടുത്തു് ഒരു സ്ഥലം കണ്ടുപിടിക്കാതെ നിവൃത്തിയുമില്ല. അതിനാൽ

ജോഹനസ്ബർഗ്ഗിനസമീപം 1100 ഏക്കർ സ്ഥലം മി. കെല്ലൻബാച്ച് വിലയ്ക്കു വാങ്ങി സത്യാഗ്രഹികൾക്കു നൽകി. അവിടെ 1910 മെയ് 30-ാംതീയതി ഫാറം സമാരംഭിക്കപ്പെട്ടു. ഇവിടെ തിന്നാലും തിന്നാലും ഒടുങ്ങാത്തവിധം അത്രയധികം മധുരനാരങ്ങ, ഉറുമാമ്പഴം, കരുവില്ലാമുന്തിരിങ്ങാ ഇവയുണ്ടായിരുന്നു. കുറെ കുടുംബങ്ങൾക്കു താമസിക്കാൻ രണ്ടുവരിയ്യായി ഏതാനും വീടുകൾ പണിയിച്ചു. കെല്ലൻബാച്ചായ്ക്ക് ഒരു പ്രത്യേക വീടും നിർമ്മിച്ചു. സ്കൂൾകെട്ടിടം, ആശാരിപ്പണി, ചെരുപ്പുകുത്ത് ഇവയ്ക്കുള്ള സ്ഥലങ്ങളും ഉടനെ നിർമ്മിച്ചു. നാല്പതോളം ചെറുപ്പക്കാർ, 5 സ്ത്രീകൾ, മുപ്പതോളം കുട്ടികൾ ഇവരോടുകൂടി ഫാറത്തിൽ താമസവും തുടങ്ങി. മത്സ്യമാംസങ്ങൾ വർജ്ജിച്ച് എല്ലാവരുംകൂടി ഒരു പാചകശാലയിൽനിന്നുതന്നെ ഭക്ഷണം കഴിച്ചുവന്നു; ഭക്ഷണം പാകം ചെയ്യലും എല്ലാവരുംകൂടിത്തന്നെ.

സത്യാഗ്രഹികളുടെ കുടുംബത്തിന്റെ സംരക്ഷണാർത്ഥമാണ് ടോൾസ്റ്റോയിഫാറം ആരംഭിച്ചതെന്നു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലൊ. ഫാറത്തിന്റെ നാഥനായ ഗാന്ധിജി, കുടുംബത്തിൽ പിതാവ് എന്നപോലെ, അവിടെയുണ്ടായിരുന്ന കുട്ടികളെ വിദ്യ അഭ്യസിപ്പിച്ചു വന്നു. വിദ്യാഭ്യാസത്തിൽ ഹൃദയസംസ്കരണത്തിനു ഗാന്ധിജി പ്രഥമസ്ഥാനം നൽകി—അതായതു സ്വഭാവശുദ്ധിവൽക്കരണം. "അതു ശരിയായാൽ, മറ്റു വേണ്ടതെല്ലാം കുട്ടികൾക്കു സ്വന്തമായോ, സ്നേഹിതന്മാരുടെ സഹായത്താലോ പഠിക്കാൻ കഴിയു"മെന്നായിരുന്നു അദ്ദേഹത്തിന്റെ

വിശ്വാസം. ശരീരസംസ്ക്കരണത്തിനും ഉയർന്ന സ്ഥാനം നൽകി. തോട്ടം നനാക്കുന്ന ജോലി എല്ലാവരുംകൂടി ചെയ്യുവന്നു. തോട്ടിപ്പണിയും ഫാറത്തിലെ നിവാസികൾതന്നെയാണു നിർവ്വഹിച്ചുവന്നത്. ചുമടെടുക്കുക, കുഴി കുഴിക്കുക, മരം മുറിക്കുക ഇവയും കുട്ടികളുടെ ജോലിയായിരുന്നു. ഫാറത്തിലെ അനുഭവം അടിസ്ഥാനമാക്കി ഗാന്ധിജി ഇങ്ങനെ എഴുതിയിരിക്കുന്നു. "കണ്ണുവഴിക്കു പഠിക്കുന്നതിനേക്കാൾ ജാസ്തിയായും എളുപ്പത്തിലും ചെവിവഴിക്കാണു കുട്ടികൾ പഠിക്കുന്നത്. എന്റെ കുട്ടികളോടുകൂടെ ഏതെങ്കിലും ഒരു പുസ്തകം മുഴുവനും വായിച്ചുതീർത്തതായി ഞാൻ ഓർക്കുന്നില്ല." അദ്ദേഹം പുസ്തകം വായിച്ചു് അതിന്റെ ചുരുക്കം അവരെ ഗ്രഹിപ്പിച്ചുവന്നു. വായിക്കുക കുട്ടികൾക്കു ബുദ്ധിമുട്ടാണു്. ചെവികൊണ്ടു കേൾക്കുന്നതു വളരെ എളുപ്പവും. ഇങ്ങനെ മഹാത്മജി വിദ്യാഭ്യാസസംബന്ധമായി നടത്തിയിട്ടുള്ള പരീക്ഷണങ്ങളേക്കുറിച്ചു പലകാര്യങ്ങളും പ്രസ്താവിക്കാനുണ്ടെങ്കിലും സ്ഥലദൗർല്ലഭ്യത്താൽ അതിനൊരുങ്ങുന്നില്ല.

ഫാറത്തിൽ യുവതീയുവാക്കന്മാർ ഒന്നിച്ചു താമസിച്ചിരുന്നതു ചില അനിഷ്ടസംഭവങ്ങൾക്കു കാരണമായി. ഈ സമ്പ്രദായത്തെ ബാ പലപ്പോഴും എതിർത്തു എങ്കിലും ഗാന്ധിജി അതു നിസ്സാരമാക്കിയതേയുള്ളൂ. പക്ഷേ, ഒടുവിൽ അവിടത്തെ രണ്ടു് അംഗങ്ങൾക്കു "സദാചാരവൈകല്യം" സംഭവിച്ച കഥ ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ ദൃഷ്ടിയിൽപെട്ടു. ഗാന്ധിജി എഴുതുന്നു:—തന്റെ കീഴിലിരിക്കുന്ന ഒരു കുട്ടിയുടെ തെറ്റിനു രക്ഷിതാവോ അദ്ധ്യാപ

കുറ്റം കുറച്ചെങ്കിലും ഉത്തരവാദിയാണു്. എന്റെ ഭാര്യ എനിക്കു് ആദ്യമേ താക്കീതു തന്നിട്ടുണ്ടായിരുന്നു... ഞാൻ ഒരു വ്രതം വരിച്ചു. ഏഴുദിവസം ഉപവാസം, നാലുമാസം നിത്യം ഒരു നേരത്തെ ഭക്ഷണം മാത്രം എന്നായിരുന്നു വ്രതം... കുട്ടികളും ഞാനും തമ്മിലുള്ള ബന്ധം കൂടുതൽ യഥാർത്ഥവും ദൃഢവുമായിത്തീർന്നു." ഈ ഉപവാസം വിജയകരമായി നടന്നു. ഗാന്ധിജി പറയുന്നതു് 'ഗുരുവും ശിഷ്യനും തമ്മിൽ ശരിയായ പ്രേമബന്ധം ഇല്ലാതിരിക്കുമ്പോഴും ശിഷ്യന്റെ തെറ്റു ഗുരുവിന്റെ ഹൃദയത്തെ ആന്തരമായി വേദനിപ്പിച്ചിട്ടില്ലാത്തപ്പോഴും, ശിഷ്യനു ഗുരുവിനെ ബഹുമാനമില്ലാത്ത അവസ്ഥയിലും ഉപവാസം അസ്ഥാനത്താണു്" എന്നാകുന്നു. ഈ ഉപവാസത്തിനുശേഷം, ഇതേ സംഭവത്തിൽനിന്നുണ്ടായ മറ്റൊരുകാര്യത്തിനു് ഇദ്ദേഹം 14 ദിവസത്തെ ഉപവാസംകൂടി അനുഷ്ഠിക്കാനിടയായി. ഈ ഘാരത്തിൽ അടുക്കളജോലികൾ നിർവ്വഹിച്ചുവന്നതു് ബായുൾപ്പെട്ട ഒരു സംഘം സ്ത്രീകളാണു്.

ചരിത്രപ്രസിദ്ധമായ ദക്ഷിണാഫ്രിക്കയിലെ സത്യാഗ്രഹസമരത്തിന്റെ ചരിത്രത്തിൽ ഗാന്ധിജിയുടെ പിന്നിൽ ബാ എപ്പോഴും ഉൽകൃഷ്ടമായ ഒരു സ്ഥാനം വഹിച്ചിരുന്നു.

൫൦ ഇൻഡ്യയിലെ സേവനാരംഭം.

ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലെ സമരം അവസാനിച്ചപ്പോൾ, ഗാന്ധിജി ഇൻഡ്യയിലേക്കു തിരിച്ചുപോരാൻ ആഗ്രഹിച്ചു. ഗോഖലെ ആകട്ടെ, ഇദ്ദേഹം തിരിച്ചുവരണമെന്നു് ആവശ്യപ്പെടുകയും ചെയ്തു. ഗോഖലയെപ്പോലുള്ള ഒരു നേതാവിന്റെ നേതൃത്വത്തിൽ ജോലി ചെയ്വാൻ ഗാന്ധിജിക്കു വളരെ ആഗ്രഹമുണ്ടായിരുന്നു. അതിനാൽ 1914 ജൂലൈമാസത്തിൽ ഗാന്ധിജി കുടുംബസമേതം ഇംഗ്ലണ്ടിലേക്കു കപ്പൽ കയറി. മിക്കവാറും രോഗബാധിതനായി ഇംഗ്ലണ്ടിൽ താമസിച്ചിരുന്ന ഗോഖലയെ കാണണമെന്നുള്ള ആഗ്രഹമാണു് അക്കൊട്ടു പുറപ്പെടാൻ ഇദ്ദേഹത്തെ പ്രേരിപ്പിച്ചതു്. അദ്ദേഹം ഇംഗ്ലണ്ടിൽ എത്തുന്നതിനു മുമ്പുതന്നെ കഴിഞ്ഞ ലോകമഹായുദ്ധം ആരംഭിച്ചുകഴിഞ്ഞിരുന്നു.

ഗാന്ധിജി ബ്രിട്ടീഷ്കാരോടൊപ്പം യുദ്ധത്തിൽ സേവനം അനുഷ്ഠിക്കുവാൻ സന്നദ്ധനായി. ബ്രിട്ടീഷ് സാമ്രാജ്യത്തിൽ ഭാരതീയർ സ്വതന്ത്രരാകാൻ ശ്രമിക്കുന്നപക്ഷം, അവർക്കു് ഒരാപത്തു് ഉണ്ടാകുമ്പോൾ അവരെ സഹായിക്കണമെന്നായിരുന്നു ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ അഭിപ്രായം. ഇൻഡ്യാക്കാരായ 80 പേർ ഗാന്ധിജിയുടെ നേതൃത്വത്തിൽ പ്രഥമശുശ്രൂഷസംബന്ധിച്ച പ്രാരംഭപരിശീലനം നേടാൻ തുടങ്ങി. പ്രഥമശുശ്രൂഷാപരിശീലനം 6 ആഴ്ചകൊണ്ടവസാനിച്ചശേഷം തുടങ്ങിയ സൈനിക

പരിശീലനം അധികകാലം നീണ്ടുനിന്നില്ല. ഇതിനിടയിൽ ഗാന്ധിജി രോഗബാധിതനായും തീർന്നു. 1915 ജനുവരിമാസത്തിൽ ഗാന്ധിജിയും കുടുംബവും ഇൻഡ്യയിലേക്കു കപ്പൽ കയറി. ഗാന്ധിജിയുടെ യുദ്ധസേവനത്തെ അനുസ്മരിച്ചു് 1915-ലെ നവവത്സരബഹുമതികളുടെ കൂട്ടത്തിൽ കൈസറിഹിൻഡ് സുവർണ്ണമുദ്ര ബ്രി. ഗവണ്മെൻറു് ഗാന്ധിജിക്കു നൽകി. അതു 1920-ൽ നിസ്സഹകരണപ്രസ്ഥാനം ഇദ്ദേഹം ആരംഭിച്ചപ്പോൾ ഗവണ്മെൻറിനു തിരിച്ചുകൊടുത്തു എന്നുകൂടി ഇവിടെ പ്രസ്താവിച്ചുകൊള്ളട്ടെ.

ഗാന്ധിജി ദക്ഷിണാഫ്റിക്ക വിടുന്നതിനു നിശ്ചയിച്ചതിന്റെ ഫലമായി, അവിടെ ഫിനിക്സ്സ്ഥാപനത്തിൽ ഉണ്ടായിരുന്നവരെ ഇൻഡ്യയിലേക്കു് അയച്ചിട്ടുണ്ടായിരുന്നു. ദക്ഷിണാഫ്റിക്കയിലെപ്പോലെതന്നെ ഇൻഡ്യയിലും ഗാന്ധിജിക്കും ഇവക്കും ഒന്നിച്ചു താമസിക്കണമെന്നു നിശ്ചയിച്ചു. അഹമ്മദബാദിൽ 1915 മെയ്മാസത്തിൽ സത്യഗ്രഹാശ്രമം സ്ഥാപിച്ചതു് ഈ ഉദ്ദേശ്യം നിവ്വഹിക്കാനാണു്. ഫിനിക്സ്സ്ഥാപനത്തിൽ നിന്നു വന്നിരുന്നവർ ഉൾപ്പടെ 25 ആളുകളോടുകൂടി സമാരംഭിച്ച ഈ ആശ്രമത്തിലെ ഒന്നാമത്തെ അന്തേവാസി കസ്തൂർബാ ആയിരുന്നു. "ആശ്രമത്തിലെ വനിതാവിഭാഗം അവരുടെ മേൽനോട്ടത്തിലാണു നടത്തിവന്നിരുന്നതു്." ആശ്രമവാസികൾ ഈ സ്ത്രീരത്നത്തെ 'ബാ' എന്നു വിളിച്ചുവന്നു. എല്ലാവരും ഒരേ പാചകശാലയിൽനിന്നു ഭക്ഷണം കഴിക്കണമെന്നും ആശ്രമവാസി

കാം നിർബ്ബന്ധപൂർവം ജീവിതാദർശമായി അംഗീകരിക്കണമെന്നും നിർബ്ബന്ധമുണ്ടായിരുന്നു. ഭാരതത്തിന്റെ നാനാഭാഗങ്ങളിൽനിന്നും ഈ ആശ്രമത്തിൽ അന്തേവാസികാം ഉണ്ടായിരുന്നു. ആശ്രമം സ്ഥാപിച്ച് ഏതാനും മാസങ്ങാം കഴിഞ്ഞപ്പോാം അധ:കൃതവർഗ്ഗത്തിൽപെട്ട ദൂധാഭായി, അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഭാര്യ ദാനീബഹൻ, മകാം ലക്ഷ്മി ഇവർ ആശ്രമത്തിൽ താമസമാക്കി. ഇവരെ ആശ്രമത്തിൽ പ്രവേശിപ്പിച്ചതു് വലിയ ഇളക്കത്തിനു കാരണമായി. സവർണ്ണഹിന്തുക്കാം പലരും ഇക്കാരണത്താൽ ആശ്രമത്തിനു നൽകിവന്നിരുന്ന പ്രതിമാസസംഭാവന നിറുത്തുകപോലും ചെയ്തു. ഈ അധ:കൃതകുടുംബത്തിനു അന്തേവാസികളിൽനിന്നും അയൽവാസികളിൽനിന്നും പല വിഷമങ്ങളും അനുഭവിക്കാനിടയായിട്ടുണ്ടു്. എന്നാൽ ആശ്രമം അയിത്തത്തെ ആദരിക്കുന്നില്ലെന്നു് ഇതോടെ തെളിഞ്ഞു. ബാ എല്ലാക്കാലത്തും സബർമതിആശ്രമത്തിലെ ദേവിയായിത്തന്നെ വർത്തിച്ചു.

നാഷണൽകോൺഗ്രസ്സിലെ ഒരു പ്രമുഖാംഗമായിലക് നോയിൽവച്ചു് (1916) നടത്തിയ സമ്മേളനത്തിൽ സന്നിഹിതനായിരുന്ന ഗാന്ധിജിയെ ചംപാരനിലെ(ബീഹാർ)ചില പ്രമാണികാം അങ്ങോട്ടു ക്ഷണിച്ചു. ചംപാരനിലെ കുടിയാൻ തന്റെ ജന്മിയുടെ ആവശ്യത്തിനു തനിക്കുള്ള ഭൂമിയിൽ $\frac{3}{20}$ ഭാഗം സ്ഥലത്തു നീലം കൃഷി ചെയ്യണമെന്നുള്ളതു നിർബ്ബന്ധിതനിയമമായിരുന്നു. ഗാന്ധിജി ബീഹാറിലെത്തി നീലംകൃഷി മുഖാന്തരം കുടിയാന്മാക്കുണ്ടാകുന്ന കഷ്ടനഷ്ടങ്ങാം ശരിക്കു പഠിച്ചു. ജയിലിൽ പോകാൻ തയ്യാറുള്ളവരുണ്ടെങ്കിൽ ഈ

ദുരിതത്തിൽനിന്നു കുടിയാന്മാരെ രക്ഷിക്കാമെന്ന് ഗാന്ധിജി അഭിപ്രായപ്പെട്ടു. അവിടത്തെ ചില നേതാക്കന്മാർ സഹായങ്ങളും വാഗ്ദത്തം ചെയ്തു.

കൃഷിക്കാരെ നേരിട്ടുകണ്ട് നീലം കൃഷിമൂലം അവർക്കുണ്ടാകുന്ന വിഷമങ്ങൾ ധരിക്കുന്നതിനു മഹാത്മജി മോത്തിഹാരിലേയ്ക്ക് (ചംപാരൻ ജില്ലയുടെ ആസ്ഥാനം) പുറപ്പെട്ടു. മാർഗ്ഗമദ്ധ്യേ, ഇദ്ദേഹം ചംപാരനിൽ പ്രവേശിക്കരുതെന്നു അധികാരികൾ ഉത്തരവിട്ടു. ഗാന്ധിജി ഇതു് അവഗണിച്ചെങ്കിലും മജിസ്ട്രേട്ട് ഇദ്ദേഹത്തെ വെറുതെ വിട്ടു. ചംപാരനിലെ തോട്ടക്കാർക്ക് ഈ സംഭവം അതിഭയങ്കരമായിരുന്നു. ചംപാരനിലെ തോട്ടമുടമസ്ഥന്മാർ നിരക്ഷരരും ദരിദ്രരുമായ കുടിയാന്മാരെ നശിപ്പിക്കുന്നതിലും സ്വാർത്ഥലാഭം നേടുന്നതിലും അതീവതല്പരരായിരുന്നു. ഈ കുടിയാന്മാരെ ജന്മികളുടെ പിടിയിൽനിന്നു വിടുവിക്കുന്നതിനു ശരിയായ പ്രചാരണവേലയും സൃഷ്ടിപരമായ പ്രവർത്തനവും കൂടാതെ സാദ്ധ്യമല്ലെന്നു ഗാന്ധിജി മനസ്സിലാക്കി. ബാബുരാജേന്ദ്രപ്രസാദ്, ബ്രജകിശോരബാബു മുതലായ നേതാക്കന്മാരെ ഗാന്ധിജി ഈ അവസരത്തിലാണു പരിചയപ്പെട്ടതു്. ബീഹാറിൽ എന്തെങ്കിലും സൃഷ്ടിപരമായ പ്രവർത്തനം ആരംഭിക്കണമെങ്കിൽ വിദ്യാപ്രചാരം അപരിത്യാജ്യമെന്നു് അദ്ദേഹം മനസ്സിലാക്കി. അവരുടെ കൂട്ടികൾ തെണ്ടിനടക്കുക സാധാരണമായിരുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ ആ സാധുക്കുട്ടികൾ പകൽ മുഴുവൻ കാലോ അരയോ അണയ്ക്കുവേണ്ടി തോട്ടങ്ങളിൽ പണിയെടുത്തുവന്നു. ഒ

ന്നാമത്തെ ഗ്രാമങ്ങളിൽ ഏതാനും വിദ്യാലയങ്ങൾ ആരംഭിച്ചു. പ്രതിഫലം കൂടാതെ അദ്ധ്യാപകവൃത്തി നിർവ്വഹിക്കാൻ തയ്യാറുള്ള ഏതാനും പേരെ കണ്ടുപിടിച്ചു് വിദ്യാലയങ്ങൾ നടത്തിത്തുടങ്ങി. ഗാന്ധിജി എഴുതുന്നു. "ബോംബയിൽനിന്നു മിസ്സസ്സ് ഗോഖലയും, പൂനായിൽനിന്നു മിസസ്സ് ബനന്ദീബായി വൈശബായനും വന്നു. ആശ്രമത്തിൽനിന്നു ഞാൻ ഛൊട്ടേലാലിനേയും, സുരേന്ദ്രനാഥിനേയും, എന്റെ മകൻ ദേവദാസിനേയും വരുത്തി. ഏകദേശം അതു കാലത്തു മഹാദേവദേശായിയും നരഹരിപരീഖും തങ്ങളുടെ പത്നിമാരോടുകൂടി എന്റെ കൂടെ ചേർന്നു. കസ്തൂർബായേയും ഞാൻ വരുത്തി. ഇങ്ങിനെ ഇതു് ഒരുവിധം നല്ല ബലമുള്ള ഒരു സംഘമായി." ഗ്രാമീണരുടെ ഇടയിൽ ഗാന്ധിജിയും ബായും പ്രവർത്തനമാരംഭിച്ചതു് ഇപ്പോൾ ഇടംപ്രഥമമായിരുന്നു. ഏതാനും പ്രാഥമികവിദ്യാലയങ്ങൾ സ്ഥാപിച്ചു് സഹപ്രവർത്തകരെ അവിടവിടെ അദ്ധ്യാപനത്തിനു നിയമിച്ചു. ഗ്രാമവാസികളെ ശുചീകരണം, ആരോഗ്യരക്ഷാതത്വങ്ങൾ ഇവ പഠിപ്പിക്കുന്നതിനും ഈ അദ്ധ്യാപികാദ്ധ്യാപകന്മാരെ ഏർപ്പാടു ചെയ്തു. ചംപാരനിൽ സ്ഥാപിച്ച 6 പ്രാഥമികവിദ്യാലയങ്ങളിൽ ഒന്നിന്റെ മുമതല ബായ്ക്കു് ആയിരുന്നു. ബായ്ക്കു് ചരിത്രമോ കണക്കോ ഗുജറാത്തിയോ പഠിപ്പിക്കാൻ കെല്പു് ഉണ്ടായിരുന്നില്ലല്ലൊ. പക്ഷെ, ശുചിത്വം, ശരിയായ പെരുമാറ്റം, ക്രമമായ ജീവിതം ഇവയുടെ പ്രാഥമികതത്വങ്ങൾ ഈ മഹതി ഗ്രാമവാസികളേയും കുട്ടികളേയും പഠി

പ്പിച്ചുവന്ന ജീവിതത്തിൽ ശിക്ഷണത്തിനു് ഉണ്ടായിരിക്കേണ്ട ഉൽകൃഷ്ടസ്ഥാനം ഈ മഹതി തന്റെ കീഴിലുള്ള ജനങ്ങളെ നല്ലവണ്ണം മനസ്സിലാക്കി. സ്ത്രീകൾമുഖാന്തരം ഗ്രാമവാസികൾക്കു വൈദ്യസഹായം ചെയ്യുന്നതിനാവേണ്ട ഏർപ്പാടു ചെയ്തു. ഈ സന്നദ്ധസൈന്യത്തിലെ അംഗങ്ങൾ നിരത്തുകളും മുറ്റങ്ങളും അടിച്ചുവാരി വൃത്തിയാക്കി. കിണറുകളിലെ ചളി മാറ്റി വൃത്തിയുള്ളതാക്കി. വെള്ളം കെട്ടിനില്ക്കുന്ന കുഴികൾ നികത്തി. ക്രമേണ ഗ്രാമവാസികളും ഇത്തരം ജോലികളിൽ ഏർപ്പെട്ടു. ഇങ്ങനെ ഗ്രാമീണരുടെ ഇടയിൽ വിജയപൂർവ്വം ജോലി ചെയ്യുന്നതിനിടയിൽ ഉണ്ടായ ഹൃദയസ്പൃക്കായ ഒരു സംഭവം ഗാന്ധിജി ഇങ്ങനെ രേഖപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു. "ഒരു ഗ്രാമം ഞാൻ സന്ദർശിക്കാനിടയായി. അവിടെ ചില സ്ത്രീകൾ വളരെ മലിനമായവിധത്തിൽ വസ്ത്രം ധരിച്ചിരിക്കുന്നതു ഞാൻ കണ്ടു. അവർ പണ്ടുകൊണ്ടാണു വസ്ത്രം വൃത്തിയായി ധരിക്കാത്തതു് എന്നു ചോദിക്കാൻ ഞാൻ കസ്തൂർബായോടു പറഞ്ഞു. അതു ചോദിച്ചപ്പോൾ അവരിൽ ഒരു സ്ത്രീ കസ്തൂർബായെ തന്റെ കുടിലിനുള്ളിൽ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞു. "നോക്കൂ. വേറെ ഏതെങ്കിലുമൊരു വസ്ത്രം സൂക്ഷിച്ചിട്ടുള്ള പെട്ടിയോ, അലമാരിയോ ഒന്നും ഇവിടെയില്ല. ഞാൻ ഉടുത്തിരിക്കുന്ന സാരിമാത്രമാണു് എനിക്കു് ആകെയുള്ള വസ്ത്രം. എങ്ങിനെയാണു ഞാനിതു മുക്കി വൃത്തിയാക്കുക. എനിക്കു വേറെ ഒരു സാരിതരാൻ മഹാത്മജിയോടു പറയൂ. എന്നാൽ ഞാൻ നിത്യം കുളിച്ചു് വൃത്തിയായ വസ്ത്രം ധരിച്ചുകൊള്ളാമെന്നു

ക്കാം:" പള്ളിക്കൂടങ്ങൾ, ശുചീകരണം, വൈദ്യസഹായം, എന്നീ മാർഗ്ഗങ്ങളിൽക്കൂടി ഗ്രാമവാസികളുടെ നില ഉയർത്താൻ ശ്രമിച്ചിരുന്നതിനു പുറമെ, ചമ്പാരനിലെ കൃഷിക്കാരുടെ സങ്കടങ്ങളെക്കുറിച്ചു മൊഴി എടുക്കുന്നതുണ്ടായിരുന്നു. ബീഹാർഗവർമ്മെൻറു താമസിയാതെ, നീലംകൃഷിക്കാരുടെ സങ്കടങ്ങളെപ്പറ്റി അന്വേഷിക്കാൻ ഒരു കമ്മീഷനിയെ ഏർപ്പെടുത്തി. ഗാന്ധിജിയും അതിൽ അംഗമായിരുന്നു. കമ്മീഷനിയുടെ അന്വേഷണങ്ങളുടെ ഫലം കർഷകന്മാർക്ക് അനുകൂലമായിരുന്നു എന്നു മാത്രമല്ല, സർക്കാർ അതനുസരിച്ചു നിയമമുണ്ടാക്കുകയും ചെയ്തു. അങ്ങിനെ ഒരു നൂറ്റാണ്ടായി ചമ്പാരനിലെ കർഷകന്മാർ അനുഭവിച്ചുവന്ന ദുരിതത്തിനു നിവാരണമുണ്ടായി.

ഇതിനകം എം. കെ. ഗാന്ധി മഹാത്മാഗാന്ധിയായി മാറിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നു. ഭാരതീയർ മാത്രമല്ല, ലോകർതന്നെ അദ്ദേഹത്തെ ആരാധിക്കാൻ തുടങ്ങിയിരുന്നു. മഹാത്മാഗാന്ധിക്കു ചമ്പാരനിൽ താമസിക്കാൻ നിവൃത്തിയില്ലാത്തവിധം മറ്റു പല ജോലികളും വന്നുകൂടി. അതിനാൽ ബീഹാറിലെ ജോലി ബാബുരാജേന്ദ്രപ്രസാദ് മുതലായവർക്കായി വിട്ടുകൊടുത്തശേഷം ഗാന്ധിജിയും ബായും അവിടംവിട്ടു.

അഹമ്മദാബാദിലെ മിൽത്തൊഴിലാളികളും ജോലിമുടക്കിയതു സംബന്ധിച്ചുള്ള മുതലയും ഗാന്ധിജി വഹിച്ചു. തന്റെ മിത്രങ്ങളായ അഹമ്മദാബാദിലെ മില്ലുടമസ്ഥന്മാക്കെതിരെ തൊഴിലാളികൾക്കു വേണ്ടി വാദിക്കാനിടയായപ്പോൾ മഹാത്മജി അല്പം വിഷമിച്ചു. 21

ദിവസത്തെയ്ക്കു പണിമുടക്കു നീണ്ടുനിന്നു. രണ്ടാഴ്ച കഴിഞ്ഞപ്പോൾ മിൽതൊഴിലാളികൾ പ്രതിജ്ഞ വിസ്മരിച്ചു ജോലിക്കു പോയിത്തുടങ്ങി. ഭക്ഷിണാഫ്രിക്കയിൽ വച്ചു് ഒരിക്കലും തൊഴിലാളികൾ ദൗർബ്ബല്യം പ്രകടിപ്പിച്ചിരുന്നില്ലെങ്കിലും അഹമ്മദ്ബാദിലെ തൊഴിലാളികൾ അതിനെതിരായിട്ടാണു പ്രവർത്തിച്ചതു്. ഒടുവിൽ മഹാത്മജി തൊഴിലാളികളുടെ ഒരു യോഗത്തിൽവച്ചു് ഇങ്ങിനെ പ്രതിജ്ഞ ചെയ്തു. "പണിമുടക്കിലേർപ്പെട്ട തൊഴിലാളികൾ യോജിച്ചുനില്ക്കയും പണിമുടക്കത്തെപ്പറ്റി ഒരു തീർപ്പുണ്ടാകയോ, അല്ലെങ്കിൽ അവർ തീരെ മില്ലുകൾവിട്ടു പോകയോ ചെയ്യുന്നതുവരെ പണിമുടക്കം തുടരുകയും ചെയ്യാത്തപക്ഷം ഞാൻ ഭക്ഷണം തൊടുന്നതല്ല." തൊഴിലാളികൾ ഇടിവെട്ടു് ഏറ്റവരേപ്പോലെ സ്തംഭിച്ചുപോയി. മില്ലുടമസ്ഥന്മാർ ഗാന്ധിജിയോടു വളരെ അടുത്തവരാണു്. അവർ ഉപവാസം ഒഴിക്കാൻ ഉള്ള ശ്രമം തീവ്രമായി ആരംഭിച്ചു. ഉപവാസം തുടങ്ങി മൂന്നാംദിവസം പണിമുടക്കു് അവസാനിപ്പിച്ചു. മില്ലുടമസ്ഥന്മാർ തൊഴിലാളികളുടെ സങ്കടങ്ങൾക്കു പരിഹാരമുണ്ടാക്കി.

അഹമ്മദാബാദിലെ മിൽതൊഴിലാളികളുടെ പണിമുടക്കു് അവസാനിച്ചയുടനെ സബർമതി സെൻട്രൽസ്റ്റേഷനടുത്തു ഒരു വിശാലമായ സ്ഥലംവാങ്ങി 'സബർമതി ആശ്രമം' അവിടെ ആരംഭിച്ച സംഗതി പ്രസ്താവയോഗ്യമാണു്.

ഈ പണിമുടക്കു് അവസാനിച്ചപ്പോഴേക്കു്, ഖെയ്റാ ജില്ലയിൽ വിളവുപിഴമൂലം കൃഷിക്കാർ വിഷമിക്ക

ന്ന എന്നും, അവക്ക് കഴിയുന്ന സഹായം നൽകണമെ
ന്നും ഉള്ള കാര്യത്തിൽ ഗാന്ധിജിയുടെ സാഹായ്യം അപേ
ക്ഷണീയമായിത്തീർന്നു. "നിലനികുതിച്ചട്ടങ്ങളം പ്രകാരം
വിള നാലണയോ അതിൽ ചുരുങ്ങിയ സംഖ്യയോ വരെ
താണുപോയാൽ അക്കൊല്ലത്തെ നികുതി മുഴുവനും നി
ത്തിവച്ചുകിട്ടുവാൻ കൃഷിക്കാർക്ക് അവകാശപ്പെടാം" എ
ന്നായിരുന്ന നിയമം ഖിനാൽ ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാർ, അ
സത്യമായി വിള നാലണയിൽ കവിഞ്ഞുണ്ടെന്നു വാദി
ച്ചു. ഗവമ്മെൻറു ന്യായം നടത്താൻ തയ്യാറില്ലെന്നു കണ്ട
പ്പോൾ സത്യാഗ്രഹത്തിനു വട്ടംകൂട്ടി. വല്ലഭായിപട്ടേൽ,
ശങ്കരലാൽ ബാങ്കർ, മഹാദേവദേശായി, ശ്രീമതി അന
സൂയാബെൻ മുതലായവർ ഈ കാര്യത്തിൽ ഗാന്ധിജി
യുമായി ശാഡാസമ്പർക്കത്തിലായിരുന്നു. ഏതാനും നാ
ളിനകം ഗവമ്മെൻറു നികുതി പിരിക്കുന്നതല്ലെന്നു സമ്മ
തിക്കുകയും, അങ്ങനെ ഖേഡാ ജില്ലയിലെ സത്യാഗ്രഹം
അവസാനിപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു.

1918 ഏപ്രിൽമാസത്തിൽ വൈസ്രോയി ചെംസ്
ഫോർഡ് പ്രഭു യുദ്ധകാര്യാലോചനയ്ക്കു ഡൽഹിയിൽവ
ച്ചു് ഒരു സമ്മേളനം നടത്തി. ഗാന്ധിജിക്കും ക്ഷണമു
ണ്ടായിരുന്നു. അലിസഹോദരന്മാർ കാരാഗൃഹത്തിൽ
കിടക്കുമ്പോൾ നടത്തിയ ഈ യോഗത്തിൽ സംബന്ധി
ക്കാൻ മഹാത്മജിക്ക് ഇഷ്ടമുണ്ടായിരുന്നില്ല. അതിനാൽ
അലിസഹോദരന്മാരെ മോചിപ്പിക്കുന്നതിനു വൈസ്രോ
യിയോടു് അപേക്ഷിച്ചു. യുദ്ധത്തിൽ ഇൻഡ്യാക്കാർ ചേ
രണമെന്നുള്ള പ്രധാനപ്രമേയം വൈസ്രോയിയുടെ നി

ർബ്ബന്ധപ്രകാരം, ഗാന്ധിജി അവതരിപ്പിച്ചു. വൈസ്രോയിയുമായി വളരെ സൌഹാർദ്ദമായി പിരിഞ്ഞശേഷം, ഗാന്ധിജി അദ്ദേഹത്തിനു ചരിത്രപ്രസിദ്ധമായ ഒരു കത്തെഴുതി. ഇൻഡ്യാക്കാർ രാഷ്ട്രീയമായി ഏറ്റവും ചുരുങ്ങിയ നിലയിലെ'' എന്താണു് ആഗ്രഹിക്കുന്നതെന്നു് ആ കത്തിൽ വിശദമാക്കിയിരുന്നു. ''ബ്രി: സാമ്രാജ്യത്തിൽ ഡൊമിനിയനുകൾ (ആസ്ട്രേലിയാ, കാനഡാ, തെക്കേ ആഫ്രിക്ക മുതലായ രാജ്യങ്ങൾ) ഏതൊരു നിലയിൽ പങ്കുകൊള്ളുന്നുവോ അതേനിലയിൽ ഇന്ത്യയും ഭാവിയിൽ പങ്കുകൊള്ളുന്നമെന്നാണു് ഞങ്ങളുടെ ആഗ്രഹവും ആശയും'' എന്നു് ഗാന്ധിജി അതിൽ വെളിവാക്കിയിരുന്നു.

ഇതിനിടയിൽ ഗാന്ധിജി ഇൻഡ്യയുടെ നാനാഭാഗങ്ങളിലും സഞ്ചരിച്ചു് പട്ടാളത്തിലേക്കു് ആളെ ചേക്കാൻ ശ്രമിച്ചു. പക്ഷെ, ആ ശ്രമം മിക്കവാറും വിഫലമായിരുന്നു. ഇദ്ദേഹം അത്യദ്ധ്വാനംമൂലം കഠിനമായ രോഗം ബാധിച്ചു് സബർമതിആശ്രമത്തിൽ എത്തി. രോഗം കഠിനമായിരുന്നിട്ടും അദ്ദേഹം ജലചികിത്സ പരീക്ഷിച്ചു തൃപ്തിപ്പെട്ടു. ഇദ്ദേഹം രോഗബാധിതനായിരിക്കുമ്പോഴാണു 'റൗലറുനിയമം' പഞ്ചാബിൽ നടപ്പാക്കുന്നതിനു് അധികാരികൾ നിശ്ചയിച്ചതു്. ഇതിന്റെ അനന്തരഫലത്തെപ്പറ്റി അടുത്ത അദ്ധ്യായത്തിൽ പ്രതിപാദിക്കാം.

൬൬. രാഷ്ട്രീയപ്രവർത്തനങ്ങൾ.

ഗാന്ധിജിയുടെ സത്യാന്വേഷണപരീക്ഷണങ്ങളിൽ ബാ എത്ര പ്രധാനമായ ഒരു ഭാഗം വഹിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നു് നാം ഇതിനകം കണ്ടുവല്ലോ. വാസ്തവത്തിൽ, ഗാർഹികകാര്യങ്ങളിൽ മാത്രമല്ല, രാഷ്ട്രീയരംഗത്തിലും ബാ സ്വഭർത്താവിന്റെ കാലടികളെ ഭക്തിപൂർവ്വം പിൻതുടർന്നവന്നു എന്നു നാം മനസ്സിലാക്കിയിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ സ്ത്രീകളുടെ കർത്തവ്യം ആജ്ഞാപിക്കുകയല്ല, പ്രത്യുത സ്വാധീനശക്തി പ്രയോഗിക്കുകയാണെന്നു സ്ത്രീസ്വഭാവത്തെക്കുറിച്ചു് അറിയാവുന്നവരെല്ലാം സമ്മതിക്കുന്നതാണു്. സ്ത്രീ സ്വേച്ഛാശക്തികൊണ്ടല്ല, പിന്നെയോ നയംകൊണ്ടു ഭർത്താവിനെ തന്റെ ഇംഗിതമനുസരിച്ചു് പ്രവർത്തിപ്പിക്കുന്നു. ബാ തന്റെ ബുദ്ധിശക്തികൊണ്ടല്ല, പിന്നെയോ തന്റെ മാതൃകകൊണ്ടു ഗാന്ധിജിക്കു് അനുകരണയോഗ്യയായ ഒരു സതീമണിയായി ജീവിതം നയിച്ചു. കുടുംബകാര്യങ്ങൾ ശരിയായി നിർവ്വഹിക്കുന്നതുകൊണ്ടു മാത്രം ബാ തൃപ്തിപ്പെട്ടില്ല. രാഷ്ട്രീയരംഗത്തിലും തന്റെ സാന്നിദ്ധ്യം ആവശ്യമെന്നു കണ്ടപ്പോൾ ബാ അതിനു സന്നദ്ധയായി.

ഗാന്ധിജി പൂർണ്ണമായി രോഗവിമുക്തനായിട്ടില്ലാത്ത ഒരു സന്ദർഭത്തിലാണു് ഇൻഡ്യാഗവർമ്മെന്റു് റൗലറ്റ് കമ്മിട്ടിയുടെ റിപ്പോർട്ടു പ്രസിദ്ധം ചെയ്തതു്. ഗവർമ്മെന്റു് ഈ ശുപാർശകൾ നടപ്പിലാക്കിയാൽ ഉടനെ

ഭാരതീയർക്ക് ഉണ്ടാകാവുന്ന പരാധീനതകളേപ്പറ്റി ജനങ്ങളെ ധരിപ്പിക്കുവാൻ ഗാന്ധിജി രാജ്യമൊട്ടാകെ സഞ്ചരിച്ചു. ഭാരതീയർക്ക് പ്രസംഗസ്വാതന്ത്ര്യം, സമ്മേളനസ്വാതന്ത്ര്യം, പത്രപ്രവർത്തനസ്വാതന്ത്ര്യം ഇവ സംബന്ധിച്ചു വല്ല നിസ്സാരമായ അംശങ്ങളെങ്കിലും അപ്പോൾ ബാക്കിയുണ്ടായിരുന്നെങ്കിൽ അവയെ നിഷ്കൃഷ്ടം ഹനിക്കുന്നതിനുള്ള ഒരു നിശ്ചിതനിയമമായിരുന്ന ഇൻഡ്യാഗവമ്മെൻറു നടപ്പിലാക്കുന്നതിൻ സജ്ജീകരിച്ചതു്. ഗവമ്മെൻറിനെ തകിടംമറിക്കുവാൻ ഇൻഡ്യയിൽ പല ഗൂഢശ്രമങ്ങളും നടക്കുന്നുണ്ടെന്നും അതിനാൽ ജനങ്ങളുടെ സ്വാതന്ത്ര്യം തീരെ നശിപ്പിക്കണമെന്നുമായിരുന്ന ഈ നിയമത്തിൻെറ ഉദ്ദേശ്യം. ഇൻഡ്യയിലുള്ള ഭാരതീയരുടെ വക പൊതുസ്ഥാപനങ്ങളും എല്ലാം ഈ നിയമത്തെ എതിർത്തു എങ്കിലും ഗവമ്മെൻറു് ഈ പ്രക്ഷോഭണമെല്ലാം തൃണവൽഗണിച്ചതേയുള്ളു. ഈ സന്ദർഭത്തിൽ ഗത്യന്തരമില്ലെന്നു കാണുകയാൽ മഹാത്മജി സത്യാഗ്രഹായുധവുമായി മുമ്പോട്ടു വന്നു. ഈ നിയമത്തെ നാനാപ്രകാരേണ അവഗണിക്കുന്നതിനാണു് ഇൻഡ്യാക്കാർ നിശ്ചയിച്ചതു്. ഗാന്ധിജിയുടെ നേതൃത്വത്തിൽ ഒരു സത്യാഗ്രഹസമിതിയും രൂപവൽകരിക്കപ്പെട്ടു. ഗവമ്മെൻറു നിരോധിച്ചിട്ടുണ്ടായിരുന്ന പുസ്തകങ്ങളും വർത്തമാനപത്രങ്ങളും അച്ചടിച്ചു വില്ക്കുന്നതിനു സത്യാഗ്രഹസമിതി തയ്യാറായി. മഹാത്മജി പഞ്ചാബിലും ഡൽഹിയിലും പ്രവേശിക്കുന്നതിനു ശ്രമിച്ചപ്പോൾ സർക്കാർ അതിനെ തടഞ്ഞു. ഇതിനേത്തുടർന്നു് ഭാരതത്തി

ന്റെ പല ഭാഗങ്ങളിലും കലാപങ്ങൾ ഉണ്ടായി. രക്ത ച്ചൊരിച്ചിലിനും ഇടയായി. ഗാന്ധിജിയുടെ സ്വാതന്ത്ര്യം തടയപ്പെട്ടു എന്നറിഞ്ഞപ്പോൾ ഭാരതത്തിലെ ആളുകൾ മുഴുവൻ കോപാകുലരായിപ്പോയി എന്നു പുരുക്കം. സത്യാഗ്രഹത്തിന്റെ നാമത്തിൽ നടന്ന അക്രമം മഹാത്മജിയെ നിരാശാവശഗനാക്കി. മൂന്നു ദിവസത്തെ നിരാഹാരവ്രതത്തിനുശേഷം അദ്ദേഹം സത്യാഗ്രഹസമരാലോചന തല്ക്കാലം നിറുത്തിവച്ചു.

ഇതിനേത്തുടർന്നു 1919 ഏപ്രിൽ 13 ാംനു- പഞ്ചാബിൽ ജലിയൻവാലാബാഗിൽവച്ചുണ്ടായ ക്രൂരക്കൊല ഭാരതത്തിന്റെ ആധുനിക ചരിത്രത്തിൽ കറുത്ത മഷികൊണ്ടു രേഖപ്പെടുത്തേണ്ട ഒരു ദാരുണസംഭവമാണ്. നിരായുധരായ 2000-ത്തിൽ പരം ഭാരതീയരുടെ നേർക്ക്—അതിൽ പുരുഷന്മാരും സ്ത്രീകളും കുട്ടികളും ഉൾപ്പെടുന്നു—വെടിവയ്പിച്ചു് ആ സ്ഥലം രക്തപ്പുഴയാക്കിത്തീർത്ത ആ ഭയാനകമായ സംഭവത്തിനു കാരണക്കാരനായ സർ മൈക്കൽ ഒഡയറെ ഭാരതീയർ ഒരിക്കലും മറക്കുന്നതല്ല. ബ്രിട്ടീഷ് ഗവർമ്മെൻറ്, ജലിയൻവാലാബാഗിലെ ക്രൂരക്കൊലയുടെ ഹേതുഭൂതന്മാരായ ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാരെ വീണ്ടും പഞ്ചാബിൽതന്നെ ഉദ്യോഗത്തിൽ വച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു എന്നുകൂടി നാം ഓർമ്മിക്കേണ്ടതാണ്. ലാലാ ലജപത്റായി മുതലായ നേതാക്കന്മാർ ഇക്കാരണത്താൽ വല്ലാതെ ക്ഷോഭിച്ചു. നിയമസഭാനിസ്സഹകരണം എന്ന പ്രശ്നം പ്രഥമതഃ പ്രസ്താവിച്ചതും ലജപതറായിയാണു്. ഗാന്ധിജി അതിനോടു് അനുകൂലിച്ചു.

കഴിഞ്ഞ മഹായുദ്ധത്തിനുശേഷം ഐക്യകക്ഷികൾ മുസ്ലിമീങ്ങളോടു നീതിപൂർവ്വമല്ല വർത്തിച്ചതെന്നുള്ള അതൃപ്തി മുസ്ലിമീങ്ങൾക്കു പൊതുവേയും ഭാരതീയ മുസ്ലീമിങ്ങൾക്കു പ്രത്യേകിച്ചും ഉണ്ടായിരുന്നു. അതിനാൽ കിലാഫത്തുപ്രശ്നം അന്നു് എല്ലാവരുടെയും ചിന്താവിഷയമായിട്ടാണിരുന്നതു്. ഓട്ടോമൻ സാമ്രാജ്യം നശിപ്പിക്കുകയും കാലിഫിന്റെ സ്ഥാനം നിവൃത്തിക്കളയുകയും ചെയ്തതാണു് ഈ പ്രസ്ഥാനത്തിന്റെ കാരണമെന്നു മുകളിൽ പറയാം. യുദ്ധാവസാനത്തിൽ ഐക്യകക്ഷികൾ തുർക്കിയെ അവമാനിക്കുകയാണു് ചെയ്തതെന്നു മുസ്ലീംലോകം വിശ്വസിച്ചു.

ഇക്കാരണത്താൽ ബ്രിട്ടനുമായി നിസ്സഹകരണം അനുഷ്ഠിക്കണമെന്നു മഹാത്മജി അഭിപ്രായപ്പെട്ടു. ഭാരതം മുഴുവൻ ഈ അഭിപ്രായത്തെ സർവ്വാത്മനാ അനുകൂലിക്കുകയും ചെയ്തു. ഇൻഡ്യയുടെ ഉർബ്ബിഭരണത്തോടു നിസ്സഹകരിക്കുകയെ ഗത്യന്തരമുള്ളൂ എന്നു കാണിച്ചു ഗാന്ധിജി വൈസ്രോയി ചെംസ്ഫോർഡ് പ്രഭുവിനു 1920 ജൂൺ 14-ാംനു ഒരു ദീർഘമായ കത്തയച്ചു.

നിസ്സഹകരണപ്രസ്ഥാനത്തിനു 4 ഘട്ടങ്ങളുണ്ടായിരിക്കണമെന്നു ഗാന്ധിജി അഭിപ്രായപ്പെട്ടു. (1) സ്ഥാനമാനങ്ങളും മറ്റും ഉപേക്ഷിക്കുക. (2) സർക്കാരുദ്യോഗസ്ഥന്മാരും മറ്റും അവരവരുടെ ജോലി രാജിവയ്ക്കുക. 3) നികുതി കൊടുക്കാതിരിക്കുക. (4) പട്ടാളവും പോലീസും സർക്കാരിനോടു സഹകരിക്കാതിരിക്കാൻ അവരെ

പ്പോരിപ്പിക്കുക. ഓഗസ്റ്റ് 1-ാംനു- ഗാന്ധിജി, തനിക്കു ലഭിച്ചിരുന്ന 'കൈസറി ഹിൻഡ്' സുവർണ്ണമെഡൽ വൈസ്രോയിയ്ക്ക് ഒരു ദീർഘമായ കത്തുസഹിതം തിരിച്ചയച്ചുകൊടുത്തു. 1920 സെപ്തംബർമാസത്തിൽ ലജ്പതറായിയുടെ അദ്ധ്യക്ഷതയിൽ കല്ക്കത്തായിൽവച്ച് ഇൻഡ്യൻ നാഷണൽ കോൺഗ്രസ്സിന്റെ (ഭാരത മഹാജനസഭ) ഒരു വിശേഷാൽ സമ്മേളനം ക്രൂടി സഹകരണത്യാഗത്തെക്കുറിച്ചുള്ള പ്രമേയം പാസാക്കുകയും ചെയ്തു. മഹാത്മജിയുടെ സ്വാധീനശക്തി കോൺഗ്രസ്സുകാർക്കുള്ളിൽ സുവിദിതമായ ഒരു ഘടകമായിത്തീർന്നതു് ഈ അവസരംമുതല്ക്കാണ്. പിന്നീടൊരിക്കലും അതിനു ക്ഷതം സംഭവിച്ചിട്ടുമില്ല.

ഇതിനേത്തുടർന്നു കഴിഞ്ഞ കാൽശതാബ്ദമായി ഭാരതരാഷ്ട്രീയനഭോമണ്ഡലത്തിൽ ഉണ്ടായിട്ടുള്ള കോളിളക്കങ്ങളെക്കുറിച്ചു സവിസ്തരം പ്രതിപാദിക്കുന്നതിനു് ഈ ഗ്രന്ഥത്തിന്റെ പരിമിതി നമ്മെ അനുവദിക്കുന്നില്ല. എന്നാൽ മഹാത്മജി ഇൻഡ്യയുടെ അനിഷേദ്ധ്യനേതാവായിത്തീർന്നതിനിടയിൽ അദ്ദേഹം നിരവധി കഷ്ടതകളും കാരാഗൃഹവാസവും അനുഭവിക്കേണ്ടതായി വന്നിട്ടുണ്ടല്ലൊ. ഈ ഓരോ ഘട്ടത്തിലും ബാ സഹധർമ്മിണിയായിത്തന്നെ വർത്തിച്ചിട്ടുണ്ടു്.

ഭാരതമഹാജനസഭയുടെ വാർഷികസമ്മേളനം അടുത്തവർഷം അഹമ്മദബാദിൽവച്ചു ക്രൂടി. ഈ സമ്മേളനത്തിനുശേഷം നിസ്സഹകരണപ്രസ്ഥാനത്തിന്റെ ശ

ക്കുന്നു പൂർവ്വാധികം വർദ്ധിക്കയാണുണ്ടായത്. നികുതിനിഷേധപ്രസ്ഥാനം ആരംഭിക്കണമെന്നും ഐക്യസംസ്ഥാനം, ആന്ധ്രദേശം, പഞ്ചാബ് മുതലായ പ്രദേശങ്ങളിലെ കോൺഗ്രസ്സ് നേതാക്കന്മാർ അഭിപ്രായപ്പെട്ടു. 1922-ജനുവരി 14 ാം നു- ബോംബയിൽവച്ച് മാളവ്യജിയുടെ നേതൃത്വത്തിൽ ഇൻഡ്യയിലുള്ള വിവിധ രാഷ്ട്രീയാഭിപ്രായക്കാരുടെ ഒരു സമ്മേളനം സർ സി. ശങ്കരൻനായരുടെ അദ്ധ്യക്ഷതയിൽകൂടി. ഗാന്ധിജിയും ഈ സമ്മേളനത്തിൽ ഭാഗഭാക്കായിരുന്നു. ഈ സമ്മേളനത്തിലെ പ്രതിനിധികളും വൈസ്രോയി റഡ്ഡിംഗ് പ്രഭുവുമായി കൂടിയാലോചനകൾ നടത്തുന്നതിനിടയിൽ മഹാത്മജി അദ്ദേഹത്തിനു് ഒരു കത്തയച്ചു- ഗവൺമെൻറ് നിരന്തരം മർദ്ദനനയം തുടർന്നുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതു് അവസാനിപ്പിക്കാത്തപക്ഷം ബർദോളിയിൽ സിവിലാജ്ഞാലംഘനം ആരംഭിക്കുവാൻ താൻ നിർബ്ബന്ധിതനായിത്തീരുമെന്നു് ആ കത്തിൽ വ്യക്തമാക്കിയിരുന്നു.

സിവിലാജ്ഞാലംഘനം ബർദോളിയിൽ ആരംഭിക്കുന്നതിനുള്ള സന്നാഹങ്ങൾ സജ്ജീകരിക്കുന്നതിനിടയിൽ ഫെബ്രുവരി 14-ാം നു- ചൗരിചൗരയിൽ ഒരു അനിഷ്ടസംഭവമുണ്ടായി. അക്രമത്തിനൊരുങ്ങിയ ഏതാനും സർക്കാരുദ്യോഗസ്ഥന്മാരെ—25 പോലീസുകാരുൾപ്പടെ—ജനങ്ങൾ കോപാക്രാന്തരായി കൈയേറ്റം ചെയ്യുകയും ചിലരെ അടിച്ചുകൊല്ലുകയും ചെയ്തതായിരുന്നു ഈ സംഭവം. ചില പോലീസുകാരെ തീകൊളുത്തി ദഹിപ്പിക്കുകയുമുണ്ടായി. ഇക്കാരണത്താൽ സിവിലാജ്ഞാലം

ലെനപ്രസ്ഥാനം കോൺഗ്രസ്സ് തല്ക്കാലത്തേക്കു മാറ്റിവയ്ക്കേണ്ടതായി വന്നു. ഖദർനിർമ്മാണത്തിൽ മാത്രം കോൺഗ്രസ്സ് തൽക്കാലം ശ്രദ്ധിച്ചാൽ മതി എന്നും നിശ്ചയിച്ചു.

പക്ഷേ ഗവർമ്മെൻറിന്റെ വൈരാഗ്യമനഃസ്ഥിതിക്കു ശക്തി വർദ്ധിച്ചുതന്നെ വന്നു. ഖദർ നിർമ്മാണം, ഹിന്ദു-മുസ്ലീം ഐക്യം ഈ രണ്ടു കാര്യങ്ങളിൽ മാത്രം കോൺഗ്രസ്സ് പ്രവർത്തകന്മാർ ശ്രദ്ധിക്കണമെന്നു് അനുയായികളെ ഉൽബോധിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു് ഗാന്ധിജി സൃഷ്ടിപരമായ പരിപാടിയുടെ വിവിധവശങ്ങൾ പ്രായോഗികമാക്കാനുള്ള ശ്രമം നടത്തിക്കൊണ്ടിരിക്കവെ മാർച്ചു് 10-ാംനു- അഹമ്മദാബാദിലെ സത്യാഗ്രഹാശ്രമത്തിൽവച്ചു് അദ്ദേഹത്തെ അറസ്റ്റ് ചെയ്തു. യംഗ് ഇൻഡ്യയിൽ എഴുതിയ 4 ലേഖനങ്ങളായിരുന്നു അറസ്റ്റിനു് അടിസ്ഥാനം. ചരിത്രപ്രസിദ്ധമായ വിചാരണയ്ക്കുശേഷം അഹമ്മദ്ബാദിലെ ഡിസ്ട്രിക്ട് ആൻഡ് സെഷ്യൻസ്ജഡ്ജി മി. സി. എൻ. ബ്ലൂംഫീൽഡ് ഐ. സി. എസ്സ്. ഗാന്ധിജിക്കു 6 വർഷത്തെ തടവുശിക്ഷ നൽകി. യർവാദാജയിലിൽ ഇദ്ദേഹത്തെ താമസിപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു. ഈ ഘട്ടത്തിൽ കസ്തൂർബാ പ്രസിദ്ധം ചെയ്ത ഒരു പ്രസ്താവനയുടെ ചുരുക്കം താഴെ ഉദ്ധരിച്ചുകൊള്ളട്ടെ!

"എന്റെ പ്രിയപ്പെട്ട നാട്ടുകാരേ! എന്റെ പ്രിയഭർത്താവു് ഇന്നു് 6 കൊല്ലത്തെ വെറുംതടവിനു ശിക്ഷിക്ക

പ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഈ കനത്ത ശിക്ഷ എനിക്കു കുറച്ചോ
ക്കെ വല്ലായ്മയുണ്ടാക്കുന്നുണ്ടെന്നുള്ളതു് എനിക്കു നിഷേ
ധിക്കുവാൻ കഴിയുകയില്ല. എന്നാൽ ഈ ശിക്ഷാകാലം ക
ഴിയുംമുമ്പു്, നമ്മുടെ സ്വന്തം പ്രയത്നങ്ങൾകൊണ്ടു്, ശി
ക്ഷാകാലം ചുരുക്കുകയും അദ്ദേഹത്തെ മോചിപ്പിക്കുകയു
മെന്നതു നമ്മുടെ ശക്തിക്കതീതമല്ലെന്നു ഞാൻ സ്വയം
സമാധാനിക്കുന്നു. ഇന്ത്യാ ഉണർന്നു്, കോൺഗ്രസ്സിന്റെ
നിർമ്മാണപരിപാടിയെ ഗൗരവമായി നടപ്പിൽ വരുത്തു
ന്നുവെങ്കിൽ അദ്ദേഹത്തെ വിട്ടയയ്ക്കുവാൻ മാത്രമല്ല, അ
ദ്ദേഹം കഴിഞ്ഞ 18 മാസമതുയും സഹിക്കുകയും സ
മരം ചെയ്യുകയും ചെയ്യുന്ന ആ മൂന്നു സംഗതികളും നമ
ക്കു തൃപ്തികരമായി നേടാനും കഴിയുമെന്നതിൽ എനി
ക്കു സംശയമില്ല. അതുകൊണ്ടു നിവാരണം നമ്മുടെ
കൈയിലാണു്. നാം തോറ്റാൽ കുറ്റം നമ്മുടേതാണു്.
അതിനാൽ എന്നോടു സഹതാപവും എന്റെ ഭർത്താവി
നോടു ബഹുമാനവുമുള്ള എല്ലാ പുരുഷന്മാരോടും സ്ത്രീക
ളോടും പൂർണ്ണഹൃദയത്തോടുകൂടി, നിർമ്മാണപരിപാടിയി
ൽ ശ്രദ്ധ കേന്ദ്രീകരിപ്പാനും അതു വിജയിപ്പിക്കുവാനും
ഞാൻ അഭ്യർത്ഥിക്കുന്നു.” താഴെ ചേർക്കുന്ന 3 കാര്യങ്ങളി
ൽ ഭാരതീയർ പ്രത്യേകം ശ്രദ്ധിക്കണമെന്നു ബാ അഭ്യ
ർത്ഥിച്ചു. “(1) എല്ലാ പുരുഷന്മാരും സ്ത്രീകളും വിദേ
ശവസ്ത്രം ഉപേക്ഷിക്കുകയും ഖദർ ഉടുക്കുകയും മറ്റുള്ളവ
രെ അതിനു പ്രേരിപ്പിക്കുകയും ചെയ്യുക. (2) എല്ലാ
സ്ത്രീകളും നൂൽ നൂല്ക്കുക എന്നതു് ഒരു മതകൃത്യമാക്കുക
യും മറ്റുള്ളവരെ അതിനു പ്രേരിപ്പിക്കുകയും ചെയ്യുക.

(3) വിദേശസാമാനങ്ങൾ ക്രയവിക്രയം ചെയ്യുകയില്ലെന്ന് എല്ലാ കച്ചവടക്കാരും നിശ്ചയിക്കുക."

ബാ രാഷ്ട്രീയസമരാങ്കണത്തിൽ സുസന്തോഷം ഇറങ്ങി. ഒന്നാമത്തെ സിവിലാജ്ഞാലംഘനസമരത്തിൽ കസ്തൂർബാഗാന്ധി കാരാഗൃഹവാസം സ്വീകരിച്ചു. മഹാത്മജി ഏർപ്പെട്ടിരുന്ന സകല പ്രസ്ഥാനങ്ങളിലും ബാ സന്തോഷപൂരസ്സരം പങ്കുകൊള്ളുകയും അതിൽനിന്നുമുള്ള ക്ലേശങ്ങൾ അനുഭവിക്കുകയും ചെയ്തു. അതാണ് ബാ (അമ്മ) എന്ന പദം കസ്തൂർബാ ഗാന്ധിക്ക് അന്വർത്ഥമായിത്തീർന്നത്. ബാ യഥാർത്ഥത്തിൽ ഭാരതീയരുടെ എല്ലാവരുടേയും ബാ ആയിത്തീർന്നത് ആ മഹതിയുടെ സേവനവൈഭവം ഒന്നുകൊണ്ടു മാത്രമാണ്. മഹാത്മജിയും ബായും ക്രൂടി സിലോൺ സന്ദർശിച്ചപ്പോൾ ഉണ്ടായ ഒരു സംഭവം ബായുടെ മാഹാത്മ്യം നിതരാം വെളിപ്പെടുത്തുന്നുണ്ട്. അന്ന് ഒരു ദിവസം ഒരാൾ മഹാത്മജിയോടു ചോദിച്ചു, ബാ അദ്ദേഹത്തിന്റെ അമ്മയാണോ എന്ന്. മഹാത്മജി അതേ എന്നതന്നെ മന്ദഹാസസമന്വിതം ഉത്തരം പറഞ്ഞു. അടുത്തദിവസം മഹാത്മജി ഒരു പ്രസംഗത്തിൽ, തലേനാൾ ഉണ്ടായ സംഭവത്തെ പരാമർശിച്ചു് ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞു. "ഇന്നലെ എന്റെ ഭാര്യ എന്റെ അമ്മയാണോ എന്ന് ഒരു മാന്യൻ തെറ്റിദ്ധരിക്കാനിടയായി. ഇതു് അസഹനീയമായ തെറ്റല്ല എന്നു മാത്രമല്ല സ്വാഭാവികമായ ഒരു തെറ്റുകൂടിയാണ്. ഉഭയസമ്മതപ്രകാരം കഴിഞ്ഞ പല വർഷങ്ങളായി അവൾ എന്റെ ഭാര്യ എന്ന സ്ഥാനം

അവസാനിച്ചിരിക്കുകയാണ്. കഴിഞ്ഞ 40 വർഷമായി ഞാൻ അമ്മയില്ലാത്തവനായിരുന്നു. കഴിഞ്ഞ 30 വർഷമായി അവർ എന്റെ മാതൃപദം വഹിക്കുകയാണ്. ബാ എന്റെ മാതാവു്, സ്നേഹിത, നേഴ്സു്, അരിവെപ്പുകാരി, കപ്പി കഴുകുന്നവൾ എന്നീ സ്ഥാനങ്ങളെല്ലാം വഹിക്കുന്നു." തന്റെ ബഹുമതിക്കെല്ലാം കാരണം ബായുടെ നിരന്തര ബുദ്ധിമുട്ടുകളാണെന്നു ഗാന്ധിജി ആ പ്രസംഗത്തിൽ വ്യക്തമാക്കുകയുണ്ടായി. ഈ ആശയം തന്നെ ശ്രീമതി ഇളാസേനൻ രേഖപ്പെടുത്തിയിട്ടുള്ളതു് ഇങ്ങിനെയാണു്. "ഇന്ത്യ ഏറ്റവും വിലമതിക്കുന്നതെല്ലാം നിക്ഷേപിക്കപ്പെട്ട ഒരു മഹതിയാണവർ. രാജ്യത്തിനുള്ള അവരുടെ സംഭാവന, തന്റെ ഭർത്താവിന്റേതിനേക്കാൾ ഒട്ടും കുറവല്ല; അദ്ദേഹത്തിൽനിന്നു പുറപ്പെട്ട സകലതിലും അവർ നിർല്ലുമായ ഒരു പങ്കുകാരിയാണെന്നു മാത്രം."

മഹാത്മജി രോഗാധീനനായി തീരുകയാൽ രണ്ടുവർഷത്തിനുശേഷം അദ്ദേഹത്തെ ജയിലിൽനിന്നു മോചിപ്പിച്ചു. ബർദോലി സിവിലാജ്ഞാലംഘനപ്രസ്ഥാനത്തിൽ ഉറച്ച വിശ്വാസത്തോടുകൂടിയാണു് അദ്ദേഹം പുറത്തു വന്നതു്. ഹിന്ദു-മുസ്ലീം ഐക്യം, ഖദർധാരണം, തൽന്തുല്പു്, അയിത്തോച്ചാടനം, അഹിംസാവ്രതം ഇവയെല്ലാം സ്വരാജ്യസമ്പാദനത്തിനു് അപരിത്യാജ്യമെന്ന ഉള്ള അചഞ്ചലവിശ്വാസത്തോടുകൂടി ഈ ഘട്ടത്തിൽ മഹാത്മജി രാഷ്ട്രീയരംഗത്തിൽ പ്രവേശിച്ചു. അതിനാൽ ഹിന്ദു-മുസ്ലീം ബന്ധത്തിന്റെ ശൈഥില്യം അകറ്റു-

ന്നതിനു് അദ്ദേഹം 1924 സെപ്തംബർ 11 ാം തീയതി മുതൽ 21 ദിവസത്തെ നിരാഹാരവ്രതം അനുഷ്ഠിച്ചതു് ഭാരതീയരെ ആശങ്കാഭരിതരാക്കി ചെയ്തു. ഹിന്ദു-മുസ്ലീം കലാപം അന്നു ഭാരതത്തിൽ സുലഭമായിരുന്നു. നിരാഹാരവ്രതത്തിനുശേഷം ഉണ്ടായ പ്രധാനസംഭവം ബൽഹാം കോൺഗ്രസ്സിൽ മഹാത്മജി അദ്ധ്യക്ഷ്യംവഹിച്ചതും പുതിയ വൈസ്രോയിയായി ഇർവിൻപ്രഭു വന്നു ചേർന്നതുമാണു്.

ഇതിനിടയിൽ പൂർണ്ണസ്വാതന്ത്ര്യം ലഭിക്കണമെന്നുള്ള ഇൻഡ്യാക്കാരുടെ അഭിലാഷം അത്യുല്ലടമായിത്തീർന്നിരുന്നു. കല്ക്കത്തായിൽവച്ചു 1928-ൽ കൂടിയ നാഷണൽകോൺഗ്രസ്സ് പൂർണ്ണസ്വാതന്ത്ര്യപ്രമേയം പാസാക്കുകയും ചെയ്തു. ഇതിന്റെ പ്രധാനഭാഗം വഹിച്ചതു് പണ്ഡിതജവഹർലാൽ നെഹ്രു, സുഭാഷ് ചന്ദ്രബോസ്സ് ഇവരാണു്. 1929-ൽ ലാഹോറിൽവച്ചു ജവഹർലാലിന്റെ അദ്ധ്യക്ഷതയിൽ കൂടിയ കോൺഗ്രസ്സ് സമ്മേളനത്തിനുശേഷം സ്വാതന്ത്ര്യപ്രസ്ഥാനം അത്യുഗ്രമായിത്തീർന്നു. വൈസ്രോയി ഇർവിൻപ്രഭുവും ഇൻഡ്യാക്കാരുടെ രാഷ്ട്രീയമായ അഭിലാഷത്തിനു് ഒട്ടുംതന്നെ അനുകൂലിച്ചില്ല. അതിനാൽ ചരിത്രപ്രസിദ്ധമായ ഉപ്പുസത്യാഗ്രഹത്തിനുള്ള സജ്ജീകരണങ്ങൾ മഹാത്മജിയുടെ നേതൃത്വത്തിൽ പൂർത്തിയാക്കി.

1930 മാർച്ചു് 12-ാംനു- സബർമതിആശ്രമത്തിൽനിന്നു മഹാത്മജിയുടെ നേതൃത്വത്തിൽ 79 ധർമ്മഭട

ന്മാർ ഉപ്പുസത്യാഗ്രഹത്തിനു ബന്ധികളാക്കപ്പെട്ടതിനെക്കുറിച്ചു യാത്ര ചെയ്തത് ഭാരതരാഷ്ട്രീയചരിത്രത്തിലെ ഒരു അതിപ്രധാനസംഭവമാണ്. ഉപ്പ് ഉണ്ടാക്കുന്നതു സംബന്ധിച്ചുള്ള നിയമം ലംഘിക്കുക എന്നതായിരുന്നു ഈ യാത്രയുടെ ഉദ്ദേശ്യം. ഇതിനെ തുടർന്നു ഭാരതത്തിന്റെ നാനാഭാഗങ്ങളിലും ഉപ്പുസത്യാഗ്രഹത്തിന്റെ പ്രത്യാഘാതം പ്രബലമായി ഉണ്ടായി എന്നുള്ള സംഗതി പ്രസിദ്ധമാണല്ലൊ.

ഈ സിവിലാജ്ഞാലംഘനത്തിന്റെ ഒരു പ്രത്യേകത, സ്ത്രീകൾ ധാരാളം ഇതിൽ നിർഭയം ഉൾപ്പെട്ട എന്നുള്ളതാണ്. ഇതിനെല്ലാം പ്രചോദനം നൽകിയതു ബാ അല്ലെങ്കിൽ മറ്റാരാണ്? മദ്യഷാപ്പുകൾ, വിദേശവസ്ത്രാലയങ്ങൾ ഇവ പിക്കറു ചെയ്യുന്ന വിഷയത്തിൽ സ്ത്രീജനങ്ങൾ വളരെ ഉത്സാഹം പ്രദർശിപ്പിച്ചു. സിവിലാജ്ഞാലംഘനത്തിൽ ഉൾപ്പെടാതെ സൃഷ്ടിപരമായ പല സംരംഭങ്ങളിലും സ്ത്രീകൾക്ക് ഏർപ്പെടാൻ കഴിയുമെന്നുള്ള കാരണത്താൽ ഗാന്ധിജി അവരെ മറ്റു ജോലികളിൽ ഏർപ്പെടുത്തുകയാണു ചെയ്തത്. ആദ്യം ഗാന്ധിജിയെ അറസ്റ്റ് ചെയ്യാതെ അദ്ദേഹത്തിന്റെ അനുയായികളെ അറസ്റ്റ് ചെയ്തതുകൊണ്ടു ഗവർമ്മെന്റു തൃപ്തിപ്പെട്ടു. പ്രസ്ഥാനത്തിന്റെ പ്രാബല്യം വർദ്ധിച്ചുവരുന്നതായി കാണുകയാൽ മേ 4-ാം- അദ്ദേഹത്തെ 'കരാടി' ഗ്രാമത്തിൽവച്ച് അർദ്ധരാത്രിസമയത്തു് അറസ്റ്റ് ചെയ്തു. മഹാത്മജിയുടെ അറസ്റ്റ് കഴിഞ്ഞാലുടനെ സമരാങ്കണത്തിൽ ഒരു പ്രധാനഭാഗം 'ബാ' വഹിക്കുക പതിവാണു്.

സിവിലാജ്ഞാലംഘനം, നിസ്സഹകരണപ്രസ്ഥാനം ഇവയിൽ ഉൾപ്പെട്ടതുമൂലം ബാപ്പയെ പല പ്രാവശ്യം കാരാഗൃഹത്തിലാക്കിയിട്ടുണ്ട്. ബാപ്പയെ മാതൃകയാക്കി ഗുജറാത്തിലുള്ള നിരവധി വനിതകളും രാഷ്ട്രീയരംഗത്തിൽ നിസ്സഹകോചം ഇറങ്ങിയിട്ടുണ്ടെന്നുള്ള സംഗതി ബാപ്പുക്ക് അഭിമാനകരമാണ്. "1930, 32-ലെ സുപ്രസിദ്ധമായ സമരങ്ങളിലും കസ്തൂരിബാ ചേരുകയും ഒന്നിലധികം തവണ കാരാഗൃഹവാസമനുഭവിക്കുകയും ചെയ്തു. ആ കാലങ്ങളിൽ ബാർഡോളി മുതലായി ഗുജറാത്തിലെ സമരപ്രധാനങ്ങളായ ഭാഗങ്ങളിൽ ജനങ്ങളുടെ ഇടയിലെ കഷ്ടപ്പാടുകൾ തീർപ്പാൻ കസ്തൂർബാ ചെയ്തിട്ടുള്ള യത്നം വിവിധമാണ്. ബോർസാദിൽ ഒരു തവണ അവർ ദീനംപിടിച്ചു കിടക്കുന്ന സമയം, ലാത്തികൊണ്ടു് ആസ്പത്രിയിൽ കിടക്കുന്ന സഹോദരിമാരുടെ സ്ഥിതിയറിഞ്ഞു്, സ്വന്തം ദേഹസ്ഥിതി മറന്നു ശുശ്രൂഷിപ്പാനും, സമാശ്വസിപ്പിക്കാനും എത്തിയതും, അതിനെ ദീനകാരണത്താൽ തടഞ്ഞ സ്നേഹിതകളോടും ഡാക്ടർമാരോടും "പോലീസ്സുകാരെ ഇത്രയും ധീരമായി നേരിട്ട ആ കുട്ടികളെ എനിക്കു കാണണം. ഞാനവരുടെക്രൂടെയാവണം. അവക്കു ധൈര്യം കൊടുക്കണം. ബാപ്പു അവരുടെ ക്രൂടെയാകുമായിരുന്നു. പക്ഷേ അദ്ദേഹം സ്വതന്ത്രനല്ലല്ലോ" എന്നും, ബാപ്പുവിനെ ഒരു ദിക്കിൽനിന്നു മറെറാരു ദിക്കിലേയ്ക്കു പിന്തുടരുകയല്ലാതെ എന്റെ ജീവിതത്തിൽ മുഴുവൻ ഞാനൊന്നും ചെയ്യുന്നില്ല. ബാപ്പുവിനെപ്പോലെ എനിക്കു പ്രവർത്തിക്കേണ്ട സമയം ഉർല്ലഭ

മാണു്. ഇപ്പോഴെനിയ്ക്കു വിശ്രമത്തെപ്പറ്റി ആലോചിപ്പാൻ വയ്യതന്നെ.” എന്നു മറുപടി പറഞ്ഞുതുടങ്ങിയ കഥാഭാഗങ്ങൾ വായിച്ചാൽ ആർക്കാണു് ഹൃദയം തുടിക്കാതിരിക്കുക! അതുപോലെതന്നെ സമരത്തിലേർപ്പെടുകമൂലം പല അവശതകളും അസ്വാതന്ത്ര്യങ്ങളും മർദ്ദനങ്ങളും നഷ്ടങ്ങളും ഏറ്റംകേണ്ടിവന്നു്, കടിച്ചിട്ടു് കുഞ്ഞുങ്ങളൊത്തു നാടുമാറിപ്പോകുന്ന കർഷകജനങ്ങളുടെയെല്ലാം ക്രൂരനിന്ദ, താമസിച്ചു, അവരോടൊപ്പം തിന്നുകുടിച്ചും, അവരുടെ രോഗബാധിതരായ കിടാങ്ങളെ സ്വന്തം കുട്ടികളേക്കാൾ ശ്രദ്ധയോടെ ശുശ്രൂഷിച്ചുംവന്ന കഥകളും ആർക്കും ആവേശത്തോടുകൂടാതെ ആലോചിപ്പാനാവില്ല.”

“ഗുജറാത്തിലെ ഓരോ മുക്കും മൂലയും അവിടത്തെ സ്ഥിതികളും കസ്തൂർബാ ഓർമ്മിച്ചിരുന്നു. അതാതുദിക്കുകളിലെ പ്രവർത്തകരേയും അവർക്കറിയാമായിരുന്നു. അവർക്കെല്ലാം കസ്തൂർബാ, അഭിനിവേശകാരിണിയായ ഒരു നായികയേക്കാൾ, കഷ്ടപ്പാടുകൾ വിവരിക്കാവുന്ന ഒരമ്മ പോലെയായിരുന്നു. അനാഥശിശുക്കളുടെ രക്ഷ, കസ്തൂർബായ്ക്കു് ഒരു പ്രത്യേകസന്തോഷമായിരുന്നു. ഗാന്ധി-ഇർവ്വിൻ സന്ധിക്കുശേഷം ഒരു കൃഷിക്കാരൻ, തന്റെ കുട്ടിയുടെ ഗുണമൊന്നും മഹാത്മജി സന്ധിയിൽ നോക്കിയില്ലെന്നു് കസ്തൂർബായോടു് ആവലാതി പറഞ്ഞുവെന്നും, അതിനു “നിങ്ങൾ പറഞ്ഞതു ഞാനദ്ദേഹത്തോടു പറയാം. അദ്ദേഹം നിങ്ങൾക്കു ഗുണം ചെയ്യുമെന്നു തീച്ചയാണു്. അധികപ്പെടാതിരിക്കൂ.” എന്നു പ

റഞ്ഞു സമാധാനിപ്പിച്ചുവെന്നും കാണുന്നു. അച്ഛനെപ്പറ്റിയുള്ള ആവലാതി അമ്മയോടു പറയുന്ന ഒരു മട്ടാണിതിലുള്ളതു്. അവിടത്തെ ജനങ്ങൾക്കെല്ലാം ഗംഭീരനായ മഹാത്മജിയെക്കാൾ സരളഹൃദയയായ കസ്തൂർബായെ അധികം ഇഷ്ടമായിരുന്നു.''

സത്യാഗ്രഹാശ്രമത്തിലെ വനിതാശാഖയുടെ അധിപതി കസ്തൂർബാ ആയിരുന്നു. മഹാത്മജിയേപ്പോലെതന്നെ ബായേയും പല പ്രാവശ്യം ജയിലിലടച്ചിട്ടുണ്ടു്. ലണ്ടനിൽവച്ചു കൂടിയ വട്ടമേശസമ്മേളനത്തിൽ സംബന്ധിച്ചശേഷം ഗാന്ധിജി തിരിച്ചെത്തിയ ഉടനെ അദ്ദേഹത്തെ അറസ്റ്റ് ചെയ്തു. അതിനെ തുടർന്നു് 1932 ജനുവരി 15-ാംനു- ബായേ ആറു് ആഴ്ചവട്ടത്തെ വെറുംതടവിനു ശിക്ഷിച്ചു. അതേവർഷം മാർച്ചുമാസത്തിൽ ബായെ വീണ്ടും അറസ്റ്റ്ചെയ്കയും ബർദോലിയിലെ ഡിസ്ട്രിക്ട്മജിസ്ട്രേട്ട് 6 മാസത്തെ കഠിനതടവിനു ശിക്ഷിക്കുകയും ചെയ്തു. 1933 ആഗസ്റ്റ്മാസത്തിൽ സബർമതിആശ്രമത്തിൽവച്ചു കസ്തൂർബാഗാന്ധിയെ വീണ്ടും അറസ്റ്റ്ചെയ്യുകയും അഹമ്മദ്ബാദിലെ സിറ്റിമജിസ്ട്രേട്ട് 6 മാസത്തെ വെറുംതടവിനു ശിക്ഷിക്കുകയും ചെയ്തു. മഹാത്മജിയെ കാരാഗൃഹത്തിൽ അടച്ചിട്ടുള്ള അവസരങ്ങളിലെല്ലാം ബായേയും ജയിലിൽ പാർപ്പിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നു ചുരുക്കത്തിൽ പറയാം. ജയിൽവാസത്തിന്റെ ദുരിതം ഈ മഹതി മരണപര്യന്തം അനുഭവിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നു സുവ്യക്തമാണല്ലൊ.

രാജക്കോട്ട എന്ന നാട്ടുരാജ്യത്തിലെ ജനങ്ങളും ഭരണാധിപതിയും തമ്മിൽ ഉത്തരവാദിത്വഭരണം സംബന്ധിച്ച് ചില അഭിപ്രായവ്യത്യാസങ്ങൾ ഉണ്ടായി. ഭരണാധിപതി ജനങ്ങളോടു ചെയ്ത ഒരു വാഗ്ദത്തം പാലിക്കുന്നതിനു് അദ്ദേഹം മടിച്ചപ്പോൾ ജനങ്ങൾ എതിർത്തു. മഹാത്മജി രാജക്കോട്ടയിലെ പ്രജയാണു്. അദ്ദേഹത്തിന്റെ അച്ഛൻ അവിടെ മന്ത്രിപദം വഹിച്ചിട്ടുമുണ്ടു്. ഇക്കാരണങ്ങളാൽ മഹാത്മജി താക്കർസാഹേബിനെ കണ്ടു് വാഗ്ദത്തം പാലിക്കണമെന്നപേക്ഷിച്ചു. അതു വിഫലമായതേയുള്ളൂ. അതിനാൽ ഭരണപരിഷ്കാരത്തിനുള്ള വടംപിടുത്തം അവിടെ ശക്തിയായി നടന്നു. ബാ ഈ സമരത്തിൽ ഏർപ്പെട്ടതിന്റെ ഫലമായി 1939-ൽ 70 വയസ്സു പ്രായമുണ്ടായിരുന്ന ഈ മഹതിയെ ഏകാന്തത്തടവിൽ പാർപ്പിക്കുന്നതിനുപോലും അധികാരികൾ മടിച്ചില്ല. ഈ ഘട്ടത്തിലാണു മഹാത്മജി രാജക്കോട്ടയിലെ ജയിലിൽ കിടന്നു നിരാഹാരവ്രതമാരംഭിച്ചതു്. ഈ വാർത്ത ബായെ വല്ലാതെ വേദനിപ്പിച്ചു എങ്കിലും ആ മഹതി ധൈര്യപൂർവ്വം അതു സഹിച്ചു.

ബായുടെ ഇത്തരം ത്യാഗങ്ങൾ മഹാത്മജിയുടെ നഴൽ എന്ന നിലയിൽ നിർവ്വഹിച്ചതല്ലാതെ സ്വതന്ത്രമേന്മയ്ക്കോ, പ്രതാപത്തിനോ അല്ലെന്നുള്ള കാര്യം സ്മരണീയമാണു്. സബർമതി ആശ്രമവും വാർദ്ധായിലെ ആശ്രമവുമായിരുന്നു ബായുടെ പ്രധാന പ്രവർത്തനരംഗങ്ങൾ. 1942 ആഗസ്റ്റ് മാസത്തിൽ ഭർത്താവോടൊന്നിച്ചു ബോംബയ്ക്കു പോകുന്നതുവരെ സേവാഗ്രാമത്തിലെ കൃത്യങ്ങൾ

സന്തോഷപൂർവ്വം ബാതനെ വഹിച്ചിരുന്നു. അന്ന് ബോംബെയുടെ പുറപ്പെട്ടപ്പോൾ ആ യാത്ര ഇങ്ങിനിവരാതവണ്ണം അതിഭീഷ്മമെന്ന് ആ മഹതി ഓർമ്മിച്ചിരിക്കയില്ല. എന്നാൽ, തന്റെ ഭർത്താവിന്റെ സാന്നിദ്ധ്യത്തിൽ മരിക്കുന്നതിനേക്കാൾ കാമ്യമായി ബായുടെ മറെറാരാഗ്രഹവും ഉണ്ടായിരുന്നിരിക്കാനിടയില്ല. സർ രാധാകൃഷ്ണൻ പറഞ്ഞിട്ടുള്ള താഴെ ചേർക്കുന്ന വാക്കുകൾ അർത്ഥവത്താണ്:—"വിവാഹജീവിതത്തിന്റെ ആദർശമായി സുഖദുഃഖങ്ങളിലുള്ള ഏകത അവർ സഹജീവിതംകൊണ്ടു വർണ്ണിക്കുന്നു. ആത്മശുദ്ധീകരണത്തിനും അഭിവൃദ്ധിക്കും ദുഃഖസഹനം ഒരു മാർഗ്ഗമായി വരിച്ചിട്ടുള്ള ഒരു ധീരതന്റെ ഭാര്യയായിരിക്കുക എന്നതു് എളുപ്പമല്ല. അവരുടെ ഭാഗം എത്രയും ശ്രേഷ്ഠമായി, അതിൽ നിർവ്വഹിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ, അതിനു് അവരുടെ സമ്പദ്വിധാനങ്ങളല്ല, മനശ്ശുദ്ധിയല്ല, ത്രുപസൗന്ദര്യമല്ല കാരണം; അദ്ദേഹത്തോടുള്ള ഭക്തിവായ്പു്, പരിപൂർണ്ണമായ കീഴാത്തുക്കവുമാണതിനു ഹേതു. യഥാർത്ഥത്തിൽ, ഗാന്ധിജി പലപ്പോഴും വിട്ടുപോകാതെ പറയാറുള്ളതുപോലെ, സത്യാഗ്രഹസമ്പ്രദായം അദ്ദേഹം അവരിൽനിന്നാണു് പഠിച്ചിട്ടുള്ളതു്.....കസ്തൂർബായുടെ നിശ്ശബ്ദമായ സഹനവും ത്യാഗവും വിനയവും വിശ്വാസവും ഇന്ത്യയിലെ മഹതികളായ അനസൂയയേയും അരുന്ധതിയേയും ഓർമ്മിപ്പിക്കുന്നു. അവർ കീർത്തി തേടിയിട്ടില്ല, എന്നാൽ അവരുടെ നിസ്സ്വാർത്ഥജീവിതം മനുഷ്യസമുദായത്തെ സംസ്കരിക്കുവാൻ സഹായിച്ചിട്ടുണ്ടു്."

൧൨. ബാ സേവാഗ്രാമത്തിൽ.

ഉപ്പുസത്യഗ്രഹത്തിനു ദണ്ഡിയിലേയ്ക്കു പുറപ്പെട്ട മഹാത്മജിയും അനുയായികളും ഒരു ഉഗ്രമായ പ്രതിജ്ഞയുടെ ശേഷമാണ് സബർമതി ആശ്രമത്തിൽനിന്നു യാത്രയാരംഭിച്ചതു്. ഈ പവിത്രമായ പ്രതിജ്ഞ, തങ്ങൾ സ്വരാജ്യസിദ്ധിക്കുശേഷമല്ലാതെ ആശ്രമത്തിലേക്കു തിരിച്ചു വരികയില്ല എന്നായിരുന്നു. അതിനാൽ മഹാത്മജി, കാരാഗൃഹവാസത്തിനുശേഷം പുറത്തു വന്നപ്പോൾ തന്റെ ആശ്രമമായി ഒരു പുതിയ സ്ഥലം തിരഞ്ഞെടുക്കേണ്ടതായിവന്നു. അതിനായി അദ്ദേഹം 1935-ൽ സേവാഗ്രാമം (വാർദ്ധാ) തന്റെ ആസ്ഥാനമായി തെരഞ്ഞെടുത്തു. ദക്ഷിണാഫ്രിക്കയിൽ ഫിനിക്സ് സെറ്റിൽമെന്റും ഇൻഡ്യയിൽ സബർമതി ആശ്രമവും സ്ഥാപിക്കുന്നതിനും നടത്തിക്കൊണ്ടു പോകുന്നതിലും ഒരു പ്രധാനഭാഗം വഹിച്ചിരുന്ന കസ്തൂർബാ തന്നെയാണ് സേവാഗ്രാമത്തിന്റെയും ചൈതന്യമൂർത്തിയായി വിളങ്ങിയതു്.

സേവാഗ്രാമത്തിലെ അന്തേവാസികളുടെ സുഖസൗകര്യങ്ങൾ എല്ലാം നോക്കാനുള്ള ചുമതല പ്രധാനമായി ബായ്ക്കു് ആയിരുന്നു. ഒരു ദിവസം അവിടത്തെ പാർപ്പുകാരിൽ ഒരാൾ രോഗബാധിതനായിത്തീർന്ന വിവരം ബാ അറിഞ്ഞതു് അല്പം താമസിച്ചാണു്. തന്നു

ലം ഗാന്ധിജി അന്നു വൈകുന്നേരത്തെ പ്രാർത്ഥനായോഗത്തിനിടയിൽ ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞു. "ദേവദാസ് ഗാന്ധിയാണു രോഗബാധിതനായിരുന്നതെങ്കിൽ അവർ (ബാ) അക്കാര്യം എത്രയോ മുമ്പുതന്നെ അറിയുമായിരുന്നു." ബാ ഈ അഭിപ്രായത്തെ എതിർത്തില്ലെന്നു മാത്രമല്ല, ഈ തെറ്റു ക്ഷമിക്കണമെന്നു് അപേക്ഷിക്കുകകൂടി ചെയ്തു. സേവാഗ്രാമത്തിലെ പാചകശാലയുടെ ഭരണം ബായാണു പ്രധാനമായി വഹിച്ചിരുന്നതു്. അതിഥികളുടെ ഭക്ഷണം സംബന്ധിച്ച ചുമതല ബാ ഒരിക്കലും മറ്റാരേയും ഏല്പിക്കാറുണ്ടായിരുന്നില്ല. ദിവസവും സ്വന്തം കൈകൊണ്ടുതന്നെ പാചകജോലി നിർവ്വഹിച്ചുവന്നു.

ഗാന്ധിജിയുടെ അനുയായികളായ 130 പേർ സേവാഗ്രാമത്തിൽ താമസിച്ചിരുന്നു. രാവിലെ നാലുമണിക്കു് എല്ലാവരും ഉണർന്നു പ്രാർത്ഥന നടത്തും. രാവിലത്തെ ഭക്ഷണം കഴിഞ്ഞു് എല്ലാവരും അവരവരുടെ ജോലിയിൽ ഏർപ്പെടുക പതിവാണു്. രാത്രി പത്തുമണിവരെ എല്ലാവർക്കും നിരന്തരം ജോലിയുണ്ടു്. അതിഥികൾക്കു ചപ്പാത്തി ഉണ്ടാക്കിക്കൊടുക്കുന്നജോലി ബാ തന്നെ സസന്തോഷം വഹിക്കുക പതിവായിരുന്നു. ബാ പാചകശാലയിൽ ഉപയോഗിച്ചിരുന്ന പാത്രങ്ങൾ എല്ലാം ഏറ്റവും ശുഭ്രമായി സൂക്ഷിച്ചുവന്നു. ബായെ പാചകശാലയിൽ സഹായിച്ചുവന്നിരുന്നവരിൽ പ്രധാനി മൂത്തപുത്രൻ ഹീരലാലിന്റെ പുത്രിയാണു്. ലഫ്റ്റനന്റ് കണ്ണൽ ഹാർട്ട് എന്ന ധീര, സേവാഗ്രാമത്തിലെ തന്റെ അനുഭവങ്ങളെക്കുറിച്ചു് എഴുതിയ കുറിപ്പിൽ ബായെ മുക്തകണ്ഠം

പ്രശംസിച്ചിരിക്കുന്നു. "നമ്മൾ ഇൻഡ്യയിലെത്തിയാൽ ഈ ചേതോഹരമായ മെഴുവന്നിതയേക്കാളധികം രസകരമായും അന്യാദൃശമായും ഒന്നും കാണുകയില്ല" എന്നാണു് ലഫ്റ്റനന്റ് കണ്ണൽ ഹാർട്ട് രേഖപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നതു്. ധർമ്മബോധം, ക്രമപരിപാലനം, സേവനാസക്തി ഇവയാണു് സേവാശ്രമത്തിലെ ആദർശങ്ങൾ എന്നു പറയുകയിൽ വിരോധമില്ല. ഹരിജനഫണ്ടിനുവേണ്ടി ആരോ 4 അണ ബായെ ഏല്പിച്ചതു അവിടെ ഏല്പിക്കാൻ ആ മഹതി ഒരിക്കൽ മറന്നുപോയി. ഗാന്ധിജി ഇതറിഞ്ഞു് ഈ കൃത്യം മോഷ്ണംതന്നെ എന്നു വിധിച്ചു. ബായാകട്ടെ ലജ്ജാസമനിതം പിഴസഹിതം തുക കൊടുത്തുതീർത്തു. ബാ പ്രാചീനകാലത്തിലെ സതികളുടെ മാതൃകയിലുള്ള ഒരു മഹതിയായിരുന്നു. ഭർത്താവിനെ അനുഗമിക്കുക എന്നതായിരുന്നു അവരുടെ ആദർശം.

ബായുടെ ജീവിതത്തിൽ ഏറ്റവും സങ്കടകരമായ രണ്ടു ഘട്ടങ്ങളേക്കുറിച്ചുകൂടി ചുരുക്കത്തിൽ പ്രസ്താവിക്കേണ്ടതായിട്ടുണ്ടു്. ഇവയിൽ പ്രഥമവും പ്രധാനവുമായിട്ടുള്ളതു് മഹാത്മജിയുടെ ഉപവാസ (നിരാഹാര) ഘട്ടങ്ങളാണു്. മഹാത്മജിയുടെ ഓരോ ഉപവാസഘട്ടത്തിലും ബായ്ക്കു് ഉണ്ടായിട്ടുള്ള ഉൽക്കണ്ഠ എത്ര ഉൽക്കടമായിരിക്കുമെന്നു് ആലോചിച്ചുനോക്കുക. അതുകൊണ്ടുതന്നെയാണു് ഹരിജനപ്രസ്ഥാനം സംബന്ധിച്ചു് 21 ദിവസത്തെ നിരാഹാരവ്രതത്തിനു മഹാത്മജി തയ്യാറായപ്പോൾ ബായെ ധരിപ്പിക്കുവാൻ ഇങ്ങിനെ അദ്ദേഹം പറ

ഞ്ഞയച്ചത്. "ഏതു സ്ത്രീയേയും തവിട്ടുപൊടിയാക്കുന്നതു പോലുള്ള ഒരു പുഴുക്കുന്നാണ് അച്ഛൻ അവളെ കൊടുത്തിട്ടുള്ളതെന്ന് പറയുക. ഞാനവളുടെ പ്രേമത്തെ മുറുകെപിടിക്കുന്നു." മഹാത്മജി ആറു പ്രാവശ്യം നിരാഹാരവ്രതം അനുഷ്ഠിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഈ ഓരോ അവസരത്തിലും ബാ തന്റെ ധൈര്യം പ്രകടമാക്കി.

ബായ്ക്ക് മൂന്നു ആൺമക്കളും മാത്രമാണുള്ളത്: ഒരു ഹരിജനബാലികയെ ഈ മഹതി ദത്തുപുത്രിയായി വളർത്തി, പ്രായപൂർത്തിയായപ്പോൾ വിവാഹം ചെയ്തുകൊടുത്തുകഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. രണ്ടാമത്തെ പുത്രൻ മണിലാൽഗാന്ധി, മൂന്നാമത്തെ പുത്രൻ ദേവദാസ് ഇവർ മഹാത്മജിക്ക് അനുരൂപന്മാരായ സന്താനങ്ങളാണെന്നുതന്നെയാണ്. മൂത്തപുത്രൻ ഹീരലാൽഗാന്ധി ഇതിനു നേരെ എതിരാണ്. ബായുടെ ജീവിതത്തിൽ അവസാനിക്കാത്ത ദുഃഖം ഉണ്ടാക്കിയിട്ടുള്ളത് മൂത്തപുത്രൻ ഹീരലാലിന്റെ വഴിതെറ്റിയ നടപടികളാണ്. മൂത്തപുത്രൻ ചെറുപ്പകാലത്തു മാതാപിതാക്കന്മാരെ വേർപെട്ട് ഇൻഡ്യയിൽ താമസിക്കാനിടയായതാണ് ഈ ഉണ്ടായപടികൾക്കെല്ലാം കാരണമെന്നു മഹാത്മജി പല പ്രാവശ്യം പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. ഹീരലാൽ മാതാപിതാക്കന്മാരെ ബഹുമാനിക്കാതെ താന്തോന്നിയായി ജീവിതം നയിച്ചുവരുന്നു. അതിനാൽ ഹീരലാലിന്റെ ഭാര്യയും കുട്ടികളും പാവം അദ്ദേഹത്തോടൊന്നിച്ചു താമസിക്കുന്നില്ല. മദ്യപാനം മുതലായ ദുർവൃത്തികളും ഹീരലാലിൽ കൂടികൊണ്ടിരുന്നു. ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ നടപടിപ്പിശകുകൾ ബായെ എത്രമാത്രം വ്യസനിപ്പിച്ചു എന്നറിയാൻ ആ സാദ്ധ്വി മകനയച്ച താഴെ ചേർക്കുന്ന കത്തു വായിച്ചാൽ മതിയാകും.

എന്റെ പ്രിയപുത്രനായ ഹീരലാൽ,

ഇപ്പോൾ മദ്രാസിൽവച്ച് അർദ്ധരാത്രിയിൽ പൊതുത്തെരുവിൽവച്ച്, പോലീസുകാർ നിന്നെ കള്ളുകുടിച്ച നിലയിൽ 'തോന്ന്യാസം' കാട്ടുന്നതായി കണ്ടുവെന്നും, ബന്തോവസ്സിൽ വച്ചുവെന്നും ഞാൻ കേൾക്കുകയുണ്ടായി. പിറേറദിവസം നിന്നെ ബഞ്ച് മജിസ്ട്രേട്ടന്മാരുടെ മുമ്പിൽ ഹാജരാക്കുകയും, അവർ ഒരുറുപ്പിക പിഴയിടുകയും ചെയ്തുവെന്നും കൂടി അറിഞ്ഞു. നിന്നോടിത്ര ദയയോടുകൂടി പെരുമാറിയ അവർ വളരെ നല്ലവരായിരിക്കണം.

ഇങ്ങിനെ നാമമാത്രമായ ഒരു ശിക്ഷ നിനക്കു തന്നതിൽ മജിസ്ട്രേട്ടന്മാർപോലും നിന്റെ അച്ഛനോടുള്ള ബഹുമാനമാണു കാണിച്ചിട്ടുള്ളതു്. ഈ സംഭവത്തെപ്പറ്റി കേട്ടതുമുതൽ എനിയ്ക്കു വളരെ വല്ലായ്മ അനുഭവപ്പെട്ടുന്നു. ആ രാത്രി നീ തനിച്ചായിരുന്നുവോ, അതോ നിന്റെ ചില സ്നേഹിതന്മാരാൽ അനുഗതനായിരുന്നുവോ എന്നു ഞാനറിയുന്നില്ല. എന്നാൽ ഏതു നിലയിലും നീ പ്രവർത്തിച്ചതു വളരെ മൗഢ്യമായിട്ടാണു്.

നിന്നോടെന്തു പറയണമെന്നു എനിക്കറിവില്ല. തന്നത്താൻ നിയന്ത്രിക്കുവാൻ നിന്നോടു് ഈ കണ്ട ദീർഘവർഷങ്ങളായി ഞാൻ പറഞ്ഞുകൊണ്ടേ ഇരിക്കുന്നു. എന്നാൽ നീ ദോഷത്തിൽനിന്നു് അധികം ദോഷത്തിലേയ്ക്കാണു പൊയ്ക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നതു്. എന്റെ നിലനിൽപ്പുതന്നെ നീ അസാദ്ധ്യമാക്കുന്നു. നിന്റെ വൃദ്ധപിതാ

ക്കുംക്കു", അവരുടെ ജീവിതസായങ്കാലത്തിൽ, നീ ഉണ്ടാക്കിത്തീർക്കുന്ന മനോവ്യഥയെപ്പറ്റി ഒന്നാലോചിക്കൂ!

നിന്റെ അച്ഛൻ ആരോടും ഒന്നും പറയുന്നില്ല. എന്നാൽ നീ ഉണ്ടാക്കുന്ന ക്ഷോഭം അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഹൃദയത്തെ പൊടിക്കുന്നുണ്ട് എന്നു് എനിക്കറിയാം. വീണ്ടും വീണ്ടും ഞങ്ങളുടെ വികാരങ്ങളെ ഈ വിധം ദ്രോഹിക്കുന്നതിൽ, നീ ഒരു പാപമാണു ചെയ്യുവരുന്നതു്. ഒരു മകനായി പിറന്നുപെങ്കിലും, നീ ഒരു ശത്രുവിനെപ്പോലെയാണു പെരുമാറുന്നതു്.

ഇപ്പോടെ നിന്റെ സഞ്ചാരങ്ങളിൽ നീ നിന്റെ മഹാനായ അച്ഛനെ വിമർശിക്കുകയും, പരിഹസിക്കുകപോലും ചെയ്യുവരുന്നതായി ചിലരെന്നെ അറിയിക്കുന്നു. നിനെപ്പോലെ ബുദ്ധിമാനായ ഒരു കുട്ടിക്കു്, ഇതു ചേർന്നതല്ല. നിന്റെ അച്ഛനെപ്പറ്റി ദുഷ്യം പറയുന്നതുകൊണ്ടു്, നീ നിനെത്തന്നെയാണു് അവമാനിക്കുന്നതെന്നു നീ മനസ്സിലാക്കുന്നില്ലല്ലോ? നിനോടു് അദ്ദേഹത്തിനു് സ്നേഹമല്ലാതെ മറെറാന്നുമില്ല. അദ്ദേഹം, സ്വഭാവശുദ്ധിക്കു മഹത്തമായ പ്രാധാന്യം കല്പിക്കുന്നുവെന്നു നിനക്കറിയാം. എന്നാൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഉപദേശത്തിനു നീ ഒട്ടും ചെവി കൊടുത്തിട്ടില്ല. എങ്കിലും നിന്നെ, ക്രൂടെത്താമസിപ്പിക്കുവാനും, ഭക്ഷണവും, വസ്ത്രവും തരുവാനും, നിനെ ശുശ്രൂഷിപ്പാൻപോലും അദ്ദേഹം നിനോടേറും.

അദ്ദേഹത്തിനു് ഈ ലോകത്തിൽ വേറെ പലേ ഉ

ത്തരവാദിത്വങ്ങളുമുണ്ട്. ഇതിലധികം, അദ്ദേഹത്തിനു നിനക്കുവേണ്ടി ചെയ്യുവാനാവില്ല. വിധിയെപ്പറ്റി ഖേദിക്കുവാനേ അദ്ദേഹത്തിനു കഴിയൂ. ഈശ്വരൻ അദ്ദേഹത്തിനു മഹത്തായ മനസ്സുകൂടി നൽകിയിട്ടുണ്ട്; ഈ ലോകത്തിൽ അദ്ദേഹത്തിനു ചെയ്യുതീർക്കേണ്ടതായ പ്രവർത്തി തീരുന്നതുവരെ അദ്ദേഹത്തിനു ഈശ്വരൻ കൊടുക്കട്ടെ! എന്നാൽ ഞാൻ ദുർബ്ബലയായ ഒരു വൃദ്ധയാണു്. നീ ഉണ്ടാക്കിത്തീർക്കുന്ന മനോവേദന സഹിപ്പാൻ അപ്രാപ്തയാണു്!

നിന്റെ സ്വഭാവത്തെപ്പറ്റി അധിക്ഷേപിച്ചുകൊണ്ടുള്ള കത്തുകൾ ദിവസവും നിന്റെ അച്ഛനു കിട്ടിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്നു. അദ്ദേഹം ഈ അവമാനം എല്ലാം സഹിക്കണം. നീ എവിടെയും എനിയ്ക്കൊരു സ്ഥാനവും തരുന്നില്ല. സ്നേഹിതരുടേയോ, അപരിചിതരുടെയോ ഇടയിൽ പോകാൻ, വെറും ലജ്ജ, എന്നെ സമ്മതിക്കുന്നില്ല. നിന്റെ അച്ഛൻ നിനക്കെപ്പോഴും മാപ്പുതരും; എന്നാൽ ഈശ്വരൻ നിന്റെ സ്വഭാവത്തെ പൊറുക്കുകയില്ല.

.....ഓരോ പ്രഭാതത്തിലും, പത്രങ്ങൾ അവമാനകരമായ എന്തു പുതിയ വർത്തമാനമാണു് കൊണ്ടുവരുക എന്നു വിറയലോടുകൂടിയാണു് ഞാൻ ഉണരുന്നതു്. ചിലപ്പോൾ നീയെവിടെയാണു്, എവിടെ ഉറങ്ങുന്നു, എവിടെ ഭക്ഷണം കഴിക്കുന്നു എന്നു ഞാൻ അന്വേഷിക്കുന്നു. ഒരു പക്ഷേ നീ നിഷിദ്ധാഹാരം കഴിക്കുന്നുണ്ടോ

വാം. അതും, അതുപോലുള്ള വിചാരങ്ങളും എനിക്കു രാത്രികാലം നിദ്രാരഹിതങ്ങളാക്കുന്നു. നിന്നെ നേരിട്ടു കാണുന്നതുപോലെ ചിലപ്പോളെനിക്കു തോന്നുന്നു. എന്നാൽ നിന്നെ എവിടെയാണു കണ്ടുകിട്ടുക എന്നു് എനിക്കു വിവരമില്ല. നീ എന്റെ മൂത്തമകനാണു്, ഏകദേശം അമ്പതു വയസ്സുമായി. നീ എന്നെ അവമാനിച്ചുവെങ്കിലോ, എന്ന ഭയംകൊണ്ടു്, നിന്റെ അടുത്തു വരുവാൻക്രമേടി എനിക്കു പേടിയാവുന്നു.

നീ, നിന്റെ പുരാതനമായ മതം മാറിയതെന്തിനാണെന്നു് എനിക്കറിയുകയില്ല. അതു നിന്റെ ഇഷ്ടമാണു്. എന്നാൽ നിന്റെ മാതൃക പിന്തുടരുവാൻ നീ നിരപരാധരും, അറിവില്ലാത്തവരുമായ ജനങ്ങളോടാവശ്യപ്പെട്ടുവരുന്നുവെന്നു ഞാൻ കേൾക്കുന്നു. നിന്റെ പരിധികാലം നീ എന്തുകൊണ്ടു മനസ്സിലാക്കുന്നില്ല? നിനക്കു മതത്തെപ്പറ്റി എന്തറിയാം? നിന്റെ മാനസികസ്ഥിതിയിൽ നിനക്കു് എന്തു ന്യായവിവേചനം ഉപയോഗിപ്പാൻ കഴിയും? നീ നിന്റെ അമ്മാവന്റെ മകനാണെന്നതുകൊണ്ടു്, ജനങ്ങളെ തെറ്റിദ്ധരിപ്പാനിടയുണ്ടു്. നീ മതം പ്രസംഗിക്കുവാൻ അർഹനല്ല. നീ, ഈ നിലയിൽ പോവുകയാണെങ്കിൽ, കാലക്രമത്തിൽ എല്ലാവരാലും വെറുക്കപ്പെട്ടും. ഒന്നു നിന്നുവാനും, ആലോചിപ്പാനും, പിന്നോക്കം മാറുവാനും ഞാനപേക്ഷിക്കുന്നു.

നിന്റെ മതപരിവർത്തനത്തെ ഞാനിഷ്ടപ്പെട്ടില്ല. എന്നാൽ നീ, നിന്നെത്തന്നെ നന്നാക്കുവാൻ പോകുന്നു

റ്റെന്നുള്ള നിന്റെ പ്രസ്താവന കണ്ടപ്പോൾ, നിന്റെ പരിവർത്തനത്തെപ്പറ്റി എനിക്കു ഗ്രഹിക്കാമായ ഒരു സന്തോഷം തോന്നി. നീ നിമ്മലമായ ഒരു ജീവിതം നയിപ്പാൻ തുടങ്ങുമെന്നു ഞാനാശിച്ചു. എന്നാൽ ആ ആശയും കൃഷ്ണനും കൃഷ്ണനായി തകർന്നിരിക്കുന്നു!.....”

“ഹൃദയഭേദിയായ ഈ കത്തു വായിക്കുന്നവർക്കു കരയാതിരിക്കുവാൻ പ്രയാസമുണ്ടല്ലൊ. ശുദ്ധമനസ്കയും, ധർമ്മതല്പരയും, സരളഹൃദയയും, സ്നേഹശീലയുമായ കസ്തൂരിബായ്ക്കു്, മകന്റെ ഈ വിപരീതഗതിയിലുണ്ടായ ദുഃഖാധിക്യം നമുക്കു നല്ലപോലെ മനസ്സിലാക്കാം. എന്നാൽ ഒരു ഹിന്ദുവായ മകൻ ഒരു മുസ്ലീമായതിലല്ല കസ്തൂർബാ അധികം വ്യസനിക്കുന്നതു്. “അതു നിന്റെ ഇഷ്ടമാണു” എന്നു് അവർ കത്തിൽത്തന്നെ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലൊ. മകന്റെ ആത്മനാശത്തിലും, ദുരാചാരപ്രസക്തിയിലും, അതിലെല്ലാമപ്പുറം അവിവേകത്തിലുമാണവർ കഠിനമായി ദുഃഖിക്കുന്നതു്; ഈ എഴുത്തു പുറത്തു വന്നതോടുകൂടി മുസ്ലീമിങ്ങളേപ്പറ്റി ഒരഭ്യർത്ഥനയും കസ്തൂർബാ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തി. അതിൽ അവർ അവരുടെ ശരിയായ വ്യസനകാരണം വെളിപ്പെടുത്തീട്ടുണ്ടു്.”

“ഇമ്മാതിരി താങ്ങാൻവയ്യാത്ത ദുഃഖങ്ങളിലെല്ലാം അവരെ രക്ഷിച്ചിട്ടുള്ളതു് അവരുടെ ധർമ്മശ്രദ്ധയും, അനന്യസ്തമായ ലോകസേവനബദ്ധതയും, ഭർത്തൃവിശ്വാസവും, സഹനശീലവും, ഈശ്വരാർപ്പണബുദ്ധിയും സർവ്വോപരി മഹാനായ ഭർത്താവിന്റെ സാന്നിദ്ധ്യവും, നിരന്തരസമാശ്വസനവുമാണെന്നു വ്യക്തമാണു്. ഈ തീപ്പൊവമാനത്തിലും, കഠിനദുഃഖത്തിലും അവരുടെ മനസ്സിൽ ചപലമായ വിചാരമോ, സംശയമോ, ചഞ്ചലതയോ, തന്റെ ഉദയാസ്തമയാർത്ഥമുള്ള സേവനവ്യഗ്രമായ ജീവിതത്തിൽ, എന്തെങ്കിലും വിരാമവ്യതിയാനങ്ങളോ വരുകയുണ്ടായിട്ടില്ല.”

ഉപസംഹാരം

1942 ആഗസ്റ്റ് 9-ാംതീയതി ഭാരതചരിത്രത്തിൽ ഭാസുരലിപികൾകൊണ്ടു രേഖപ്പെടുത്തേണ്ട ഒരു ദിവസമാണു്. കസ്തൂർബാഗാന്ധിയെ അവസാനമായി അറസ്റ്റ് ചെയ്തതു് അന്നാകുന്നു. മഹാത്മജിയേയും, സഹപ്രവർത്തകരായ കോൺഗ്രസ്സ് സമിതിയിലെ അംഗങ്ങളേയും ഡിഫൻസ് നിയമമനുസരിച്ചു അറസ്റ്റ് ചെയ്തതും അന്നുതന്നെയാണു്. അന്നു സായാഹ്നത്തിൽ ബോംബയിലെ ശിവാജിപാർക്കിൽവച്ചു മഹാത്മജി ഒരു പ്രസംഗം ചെയ്യുന്നതിനു നിശ്ചയിച്ചിരുന്നു. എന്നാൽ പ്രസംഗിക്കാൻ കഴിയുന്നതിനു മുമ്പ് അദ്ദേഹം ഇരുമ്പഴികളുടെ ഉള്ളിൽ അടയ്ക്കപ്പെട്ടു. അതിനു പകരം ആ സ്ഥലത്തുവച്ചു അതേ സമയത്തു് ബാ ഒരു പ്രസംഗം ചെയ്യുന്നതാണെന്നു പരസ്യപ്പെടുത്തി. ബാ ബോംബയിലെ ബർലാമന്ദിരത്തിലാണു താമസിച്ചിരുന്നതു്. വൈകുന്നേരം രണ്ടു പോലീസുദ്യോഗസ്ഥന്മാർ അവിടെ എത്തി, ബാ വൈകുന്നേരം പ്രസംഗിക്കുന്നുണ്ടോ എന്നു ചോദിച്ചു. 'നിശ്ചയമായും' എന്നായിരുന്നു ആ വന്ദ്യവയോവൃദ്ധയുടെ യുവസഹജമായ മറുപടി. തങ്ങൾക്കു ബായെ അറസ്റ്റ് ചെയ്യുന്നതിനു് ഉത്തരവു കിട്ടിയിട്ടുണ്ടെന്നായിരുന്നു ആ പോലീസുദ്യോഗസ്ഥന്മാരുടെ മറുപടി. പ്യാരിലാൽ, ഡോക്ടർ സുശീലാനയർ ഇവരോടൊന്നിച്ചു കസ്തൂർബാഗാന്ധിയെ അറസ്റ്റ്ചെയ്തു പൂനായിലുള്ള ആഗാഖാൻകൊട്ടാരത്തിലേയ്ക്കു കൊണ്ടുപോയി. ഗാന്ധിജിയെ ബന്ധനത്തിൽ പാർപ്പിച്ചിരുന്നതും അവിടെയാണു്.

ബാ പല പ്രാവശ്യം ഇതിനു മുമ്പും ജയിൽവാസം അനുഭവിച്ചിട്ടുണ്ടു്. അതിന്റെ ദുരിതവശങ്ങൾ ധാരാ

ളം അറിഞ്ഞിട്ടുണ്ട്; അനുഭവിച്ചിട്ടുമുണ്ട്. എന്നാൽ ഈ പ്രാവശ്യത്തെ ജയിൽജീവിതം ഭിന്നമാണ്. കൊട്ടാരത്തിൽ രാജകീയസുഖാനുഭോഗങ്ങളാണ് അനുഭവപ്പെട്ടത്. അതു ബാ യെ ഒട്ടുംതന്നെ സന്തോഷിപ്പിച്ചില്ല. ബന്ധനം ബന്ധനംതന്നെയാണ്. കാരിരുമ്പുകൊണ്ടോ, കനകഖണ്ഡംകൊണ്ടോ ഉള്ള ബന്ധനങ്ങൾക്കുതമ്മിൽ ഭേദമൊന്നുമില്ല. ഭർത്താവിന്റെ സാമീപ്യം മാത്രം ബാ യെ സാന്ത്വനചിത്തയാക്കിച്ചെയ്തു. കാലനിർണ്ണയക്രൂരതയുള്ള തടവുശിക്ഷ ആ മഹാമനസ്വിനിയെ അസ്വസ്ഥചിത്തയാക്കിത്തീർത്തു.

ഒരു മാസത്തിനകം ബാ ഹൃദ്രോഗബാധിതയായിത്തീർന്നു. സേവാഗ്രാമത്തിലെ കുടിലിൽനിന്ന് ആഗാഖാൻ കൊട്ടാരത്തിലേയ്ക്കുണ്ടായ മാറ്റം ആ ഭാരതജനനിയെ ലേശവും സന്തോഷിപ്പിച്ചില്ല. മഹാദേവദേശായിയുടെ ആകസ്മികമായ അകാലനിര്യാണം ബാ യെ ഒന്നുകൂടി ദുഃഖാർത്തയാക്കി. ആ അമ്മ ദേശായിയെ പുത്രതുല്യം സ്നേഹിച്ചിരുന്നു. അല്പദിവസം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ മഹാത്മജിയുടെ നിരാഹാരവ്രതം അനുഷ്ഠിച്ചു. ആ സംഭവവും ബാ യെ അസ്വസ്ഥയാക്കിത്തീർത്തു. അന്നത്തെ ക്ലേശങ്ങൾ അവരെ ക്ഷീണഗാത്രയാക്കുകയും ചെയ്തു. 74 വയസ്സു പ്രായമുള്ള ഗാന്ധിജിയെ ശുശ്രൂഷിക്കാൻ അതേപ്രായമുള്ള ബാ എത്രമാത്രം ക്ലേശം സഹിച്ചിരിക്കുമെന്ന് ഒന്നാലോചിച്ചുനോക്കുക. ആ 21 ദിവസവും ബാ അനുഭവിച്ചിട്ടുള്ള ദുഃഖം ആർക്കു വർണ്ണിക്കാൻ കഴിയും?

ബാ യുടെ ഹൃദ്രോഗം വർദ്ധിച്ചുവന്നു. ബോംബെ ഗവർമ്മെൻറിന്റെ ഒരു കമ്മ്യൂണിക്കു മുഖാന്തരം ഈ വിവരം ലോകമറിഞ്ഞു. ഇംഗ്ലണ്ടിലെ പാർലമെൻറുസഭയിൽ ഈ വാർത്ത അടിസ്ഥാനമാക്കി ചോദ്യോത്തരങ്ങൾ ഉണ്ടായി. എന്നാൽ, രോഗം അടിസ്ഥാനമാക്കി യുക്തിയിലും ബാ യെ മോചിപ്പിക്കുവാൻ ഇൻഡ്യാഗവർമ്മെൻറ്

തയ്യാറില്ലെന്നുള്ള അവസാനതീരുമാനമാണ് ലോകർക്ക് സിദ്ധിച്ചതു്. പതുങ്ങളും ലോകത്തിലെ പല പ്രമാണികളും 'ബാ' യെ മോചിപ്പിക്കണമെന്നു് അപേക്ഷിച്ചിട്ടും ഇൻഡ്യയിലെയും ബ്രിട്ടനിലെയും ഭരണാധികാരികൾ ബധിരഭാവം അവലംബിച്ചതേയുള്ളൂ. ബായുടെ ജീവനെ രക്ഷിക്കാൻ മോചനം അത്യാന്താപേക്ഷിതമെന്നു് എല്ലാവരും വിശ്വസിച്ചു. ദേവദാസ് ഗാന്ധി ഇതിനെപ്പറ്റി പറയുന്നതിങ്ങിനെയാണു്. "ഒരു തടങ്കൽജീവിതം താങ്ങാൻ എന്റെ അമ്മയ്ക്കു് മാനസികമായും ശാരീരികമായും തരിമ്പും ത്രാണിയില്ലായിരുന്നു." വീണ്ടും അദ്ദേഹം, സ്വമാതാവിന്റെ അന്ത്യനിമിഷങ്ങളെപ്പറ്റി എഴുതിയിട്ടുള്ള ഭാഗങ്ങൾ താഴെ ഉദ്ധരിച്ചുകൊള്ളട്ടെ.

"ഭിഷഗ്വരന്മാരുടെ പ്രതീക്ഷയെ അതിശയിപ്പിക്കുമാറാണു് ആ രാത്രി അമ്മ തരണം ചെയ്തതു്. സതീർത്ഥ്യരുടെയും മഹാത്മജിയുടെയും ശുശ്രൂഷ ഓരോ നിമിഷവും ലഭിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നു. ഒരർദ്ധബോധാവസ്ഥയിൽ ചോദിക്കുന്നതിനെല്ലാം ഏറ്റവും ചെറിയപദങ്ങൾകൊണ്ടും ആംഗ്യംകൊണ്ടും അമ്മ മറുപടി പറയും. ഒരവസരത്തിൽ ഗാന്ധിജി അരികിൽ ചെന്നപ്പോൾ അമ്മ കൈ ചലിപ്പിച്ചുകൊണ്ടു് 'ആരതു്' എന്നു ചോദിച്ചു. അടുത്തക്ഷണംതന്നെ ആൾ തിരിച്ചറിഞ്ഞപ്പോൾ ഒരാശ്വാസം അനുഭവിക്കുന്നതുപോലെ കാണപ്പെട്ടു. അദ്ദേഹം ഒരു മണിക്കൂർ അരികിൽതന്നെ ഇരുന്നു. അമ്മയുടെ സമീപം നിന്നിരുന്നപ്പോൾ അദ്ദേഹത്തിനു വളരെക്കൊല്ലത്തെ എളുപ്പുമുണ്ടെന്നു തോന്നി. അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൈകൾ വിറയ്ക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു.

'ഞങ്ങളുടെ ആശ നശിച്ചില്ല.....' അതിനുശേഷം മരുന്നുകളും ജലംപോലും ഉപയോഗിക്കാതായി. ചൊവ്വാഴ്ച ഉച്ചയ്ക്കു് ഒരു തുള്ളി ഗംഗാതീർത്ഥം പാനം ചെയ്യാ

ൻമാത്രം അമ്മ വാതുറന്നു. അതല്പം കുളമ്മ നൽകി. ഏതാണ്ടു മൂന്നുമണിക്കു് എന്നെ അരികിലേയ്ക്കു വിളിച്ചു് അമ്മ പോകാൻ ഭാവിക്കുകയാണെന്നു പറഞ്ഞു. 'ഞാനെന്നൊങ്കിലും പോകണം. പിന്നെ ഇന്നായാലെന്താണു്?' അമ്മ പറഞ്ഞു. ഒടുവിലത്തെ പുത്രനാണു ഞാൻ. എന്റെ കൈകളിൽ പാവം വിശ്രമിച്ചു. അപ്പോൾ പറഞ്ഞ ഓരോ വാക്കും സ്പുടമായിരുന്നു. തിരഞ്ഞെടുത്ത വാക്കുകളാ! അല്പം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ പിടഞ്ഞെഴുന്നേറ്റു് കൈക്കുപ്പിക്കൊണ്ടു് സ്വാധീനതയുള്ള ശബ്ദത്തിന്റെ ഏറ്റവും ഉച്ചത്തിൽ ഏതാനുംനിമിഷം പ്രാർത്ഥന നടത്തി. "ദൈവമേ, എന്റെ അഭയമേ, അവിടത്തെ കാരുണ്യത്തിനു ഞാൻ യാചിക്കുന്നു' ചിറകുണിഞ്ഞു മേല്പോട്ടു പറന്ന ആ ചെറുവാക്കുകളാ ഇങ്ങിനെ മാത്രമേ എനിക്കു പരിഭാഷപ്പെടുത്താൻ കഴിയൂ. ബാഷ്പകലുഷിതമായ എന്റെ മുഖം കഴുകാൻ പുറമെ പോയപ്പോൾ അമേരിക്കയിൽനിന്നും പ്പെയിൻമാസ്റ്റം കൊണ്ടുവന്നിരുന്ന പെൻസിലിൻ എന്ന പുതിയ ഔഷധം ആഗഖാൻകൊട്ടാരത്തിന്റെ വരാന്തയിൽ എത്തിയിരുന്നു. പക്ഷെ ഡാക്ടറന്മാർ അതു പ്രയോഗിക്കാൻ അഭിലഷിച്ചില്ല. അതിനുള്ള അവസരം നന്നേ വൈകിയിരുന്നു.

'അഞ്ചുമണിക്കു വീണ്ടും അമ്മയെ കാണ്മാനുള്ള ധൈര്യം ഞാൻ സമ്പാദിച്ചു. അമ്മ എന്നെനോക്കി മന്ദഹസിച്ചു. കഴിഞ്ഞ 43 കൊല്ലക്കാലമായി എന്നെ ലാളനകൊണ്ടു വശ്യളാക്കിയിട്ടുള്ള ആ മന്ദഹാസ! അതു മരിക്കാൻ ഒരുങ്ങുന്ന ഒരമ്മ പ്രിയപ്പെട്ട മകന്റെ വേവലാതിയെ മായ്ക്കാൻ ചെയ്യുന്ന അസാനത്തെ നേരിയ ശ്രമംതന്നെയായിരുന്നു. അത്യധികമായ മനുഷ്യത്വം എന്റെ അമ്മയ്ക്കുണ്ടു്. വീണ്ടും 'പെനിസിലിൻ' പ്രയോഗിച്ചുനോക്കാനുള്ള ഒരാഗ്രഹം എന്നിൽ ഉജ്ജ്വലിച്ചു. ഡാക്ടറന്മാർ അതിനു വിരോധം പറഞ്ഞില്ല. പക്ഷെ അവർക്കു് അതിൽ വലിയ വിശ്വാസമില്ലായിരുന്നു.

വേദനിപ്പിക്കുന്ന ഇൻജക്ഷൻ നൽകാൻ ഞാൻ സമ്മതിച്ചുവെന്നറിഞ്ഞപ്പോൾ ഗാന്ധിജി എന്റെ സമീപം വന്നു സംസാരിച്ചു. "നീ അമ്മയ്ക്ക് എന്തു മരുന്നു കൊടുത്താലും ശരി—ചികിത്സകൊണ്ടു രക്ഷിയ്ക്കാനൊക്കുകയില്ല. നിനക്കു നിർബ്ബന്ധമാണെങ്കിൽ ഞാൻ കീഴടങ്ങാം. നിരാശാജനകമാംവിധം നീ തെറ്റിദ്ധരിച്ചിരിക്കുകയാണ്. കഴിഞ്ഞ രണ്ടുദിവസമായി അവർ മരുന്നുകളും ജലാതുന്നെയും ഉപയോഗിച്ചിട്ടില്ല. അവർ ഈശ്വരന്റെ കൈകളിലാണ്. നീ വേണമെങ്കിൽ പ്രയോഗിച്ചുകൊള്ളൂ. പക്ഷെ ഞാൻ യോജിക്കുന്നില്ലെന്നേയുള്ളൂ. നീ മരിയ്ക്കാൻപോകുന്ന അമ്മയ്ക്കു ശാരീരികമായ വേദനക്രൂടി നൽകാൻ പോവുകയാണ്."

'എനിക്കു പ്രതിവദിക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. അമ്മയ്ക്ക് അച്ഛനെ കാണണമെന്ന് ആളുവന്നു പറഞ്ഞു.

ഒരുദിവസം പത്തുപതിനൊന്നുപേർ ആ മുറിയിലുണ്ടായിരുന്ന അമ്മയുടെ മുഖത്തു പരന്നിരുന്ന പ്രസന്നത ഖണ്ഡീഭവിച്ചു. പക്ഷെ സംസാരിക്കുകയും അവലംബത്തിനു കൈകാൽ നീട്ടുകയും ചെയ്തു.

"ഒരിമവെട്ടിലിന്റെ സമയംകൊണ്ടു കാര്യം കഴിഞ്ഞു. ഹാ! അവിടെനിന്നിരുന്ന എല്ലാപേരുടെയും കൺകളിൽനിന്നും കണ്ണുനീർ ധാരധാരയായി ഒഴുകി. ഗാന്ധിജിമാത്രം കണ്ണുനീർ നിയന്ത്രിച്ചു. അമ്മയുടെ സാന്നിദ്ധ്യത്തിൽ പാടാറുള്ള പ്രിയപ്പെട്ട സ്തോത്രങ്ങൾ അവിടെ കൂടിയിരുന്നവർ അർദ്ധചന്ദ്രാകൃതിയിൽ നിരന്നുനിന്നു ഭക്തിപൂർവ്വം ആലപിച്ചു. രണ്ടു മിനിട്ടു കഴിഞ്ഞില്ല—അമ്മ നിശ്ചലയായി."

മൃതശരീരം ഉടമസ്ഥരെ ഏല്പിക്കുന്നതിനുള്ള ആഗ്രഹം ഇൻഡ്യാഗവർമ്മെന്റു പ്രദർശിപ്പിച്ചില്ല. മൃതദേഹം അവകാശപ്പെടാൻ ഗാന്ധിജി സന്നദ്ധനല്ലായിരുന്നു. അ

തു്, ബാ യുടെ സന്താനങ്ങളുടെ അവകാശപരിധിയിൽ പെട്ടതാണെന്ന് അദ്ദേഹം പറഞ്ഞു. തന്റെ അമ്മയുടെ മൃതദേഹം ബോംബയിലോ, പൂനായിലോ കൊണ്ടുപോയി ദഹിപ്പിക്കണമെന്ന ദേവദാസ് ഗാന്ധി ആഗ്രഹിച്ചു. പൊതുജനങ്ങളുടെ ഉത്സാഹം വർദ്ധമാനമാകുന്നതു് അനാശാസ്യമാണെന്നുള്ള കാരണത്താൽ മൃതശരീരം ജയിലിനു പുറത്തു കൊണ്ടുപോകാൻ സർക്കാരിനു സമ്മതമില്ല. ബന്ധുജനങ്ങൾക്കു സന്നിഹിതനാകാൻ തൽസമയം ഭരിക്കുന്നപക്ഷം ശവദാഹം ആഗാഖാൻകൊട്ടാരവളപ്പിൽവച്ചു നടത്താൻ സമ്മതമെന്നു് ദേവദാസ് ഗാന്ധി സമ്മതിച്ചു പ്രാദേശിക ഗവൺമെൻറ് ഇൻഡ്യാ ഗവൺമെൻറിന്റെ അനുമതി വാങ്ങിയശേഷം അങ്ങിനെ ചെയ്യുകൊള്ളാൻ അനുവാദം നൽകി. രാത്രി 11. 30-നു മാത്രമേ ഈ അനുമതി കിട്ടിയുള്ളു. അതിനാൽ അടുത്തദിവസമല്ലാതെ ശവദാഹം നടത്തുന്നതിനു നിവൃത്തിയില്ലാതെ വന്നു. അന്നു (ചൊവ്വാഴ്ചരാത്രി) ശിവരാത്രിയായിരുന്നതിനാൽ ഹിന്ദുക്കൾ രാമനാമജപം, ഗീതാപാരായണം, ഭജന ഇവകൊണ്ടു ഭാരതത്തെ മുഴുവൻ പരിശുദ്ധമാക്കിച്ചെയ്തുകൊണ്ടിരുന്നു ആഗാഖാൻ കൊട്ടാരത്തിലുണ്ടായിരുന്നവരും ഭജന നടത്തി. മഹാത്മജി രാത്രിമുഴുവൻ, ഉറങ്ങാതെ അതിൽ പങ്കുകൊണ്ടു. ഒരു സന്ദർഭത്തിൽ ഗാന്ധിജിയുടെ പുത്രി (മൃതപുത്രന്റെ പുത്രി-അവരുടെ മാതാവു മരിച്ചുപോയിരുന്നു) അകലിനമായി കരഞ്ഞു. സപത്നിമാതാവിന്റെ മരണശേഷം മുത്തശ്ശിയുടെ വാത്സല്യമനുഭവിച്ചു വളർന്നവന്ന ആകുട്ടിയെ ഗാന്ധിജി സാന്ത്വനപ്പെടുത്തുകയും അവരുടെ ധൈര്യം വർദ്ധമാക്കുന്ന ചില സംഭവങ്ങൾ പറഞ്ഞു കേൾപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു. അങ്ങിനെ ദുഃഖമയമായ ആ രാത്രി കഴിഞ്ഞുകൂടി.

അടുത്തദിവസം രാവിലെ ആഗാഖാൻ കൊട്ടാരത്തിന്റെ വാതൽ ഗാന്ധികുടുംബത്തിലെ ആറോളം ബ

സ്സുക്കൾക്കുവേണ്ടി തുറന്നുകൊടുത്തു. ബഹുമാനപ്പെട്ട ശ്രീനിവാസശാസ്ത്രി, എൻ. സി. കെൽക്കർ, ഡി. വി. ഗോഖലെ മുതലായി പലരും ഈ സംഘത്തിലുണ്ടായിരുന്നു. ബായുടെ കിടക്കയ്ക്കു സമീപം ഇരുന്നിരുന്ന ഗാന്ധിജി എണീറ്റ് അവരെ വന്ദിച്ചു.

ബായുടെ അന്ത്യകർമ്മങ്ങൾ നിർവഹിച്ചതു് ഇളയപുത്രൻ ദേവദാസ് ആണു്. ആശ്രമവാസികൾ കൊട്ടാരവളപ്പിൽ മഹാദേവദേശായിയെ സംസ്കരിച്ച സ്ഥലത്തിനു വളരെ സമീപംതന്നെ ബായെയും സംസ്കരിക്കുന്നതിനുള്ള സജ്ജീകരണങ്ങൾ ഇതിനകം പൂർത്തിയാക്കിയിരുന്നു. വെള്ളത്ത ഖദർസാരി ഉടുത്തു് മഞ്ഞനിറത്തിലുള്ള മറെറാരു സാരിയുടെ അംശംകൊണ്ടു ശരീരം മൂടി നെറ്റിയിൽ കുങ്കുമം അണിഞ്ഞു് അവിടെ കിടന്നിരുന്ന ബാ ഉറങ്ങുകയാണെന്നേ ആർക്കും തോന്നുകയുള്ളൂ. "മരണത്തിനു കവരാൻ കഴിയാത്ത വികാരനിർഭരമായ ഒരു ശാന്തത ആ മുഖത്തു തങ്ങിനിൽപ്പുണ്ടു്." സുഗന്ധപുഷ്പങ്ങൾകൊണ്ടു സവിശേഷം അലങ്കരിച്ചിരുന്ന ഒരു വാഹനത്തിൽ ആ മൃതദേഹത്തെവച്ചു് നൂറുകണക്കിനു് ഭക്തന്മാർ തന്നെ അതിനെ ശ്മശാനരംഗത്തിലേക്കു് എടുത്തുകൊണ്ടുപോയി. മഹാദേവദേശായിയുടെ അന്ത്യകർമ്മങ്ങൾ നിർവ്വഹിച്ച ബ്രാഹ്മണപുരോഹിതന്മാർതന്നെ ഈ അവസരത്തിലും സംസ്കാരകർമ്മത്തിന്റെ അന്ത്യഭാഗങ്ങൾ അല്പസമയംകൊണ്ടു് നിറവേറ്റി.

ബായുടെ മൃതദേഹം ശവമഞ്ചത്തിൽനിന്നെടുത്തു ചിതയിൽ വച്ചപ്പോൾ ഗാന്ധിജി വികാരാധീനനായിത്തീർന്നു. തൽക്ഷണം അദ്ദേഹം വസ്ത്രാഞ്ചലംകൊണ്ടു കണ്ണുനീർ തുടയ്ക്കുന്നതായി കാണപ്പെട്ടു. ഈ അവസരത്തിലല്ലാതെ മറെറാരു സന്ദർഭത്തിലും ഗാന്ധിജി ഈ മരണം സംബന്ധിച്ചു ദുഃഖമോ വികാരമോ പ്രകടിപ്പിക്കുകയുണ്ടായില്ല. അദ്ദേഹം എപ്പോഴും സന്തുലിതമനസ്കനായി സംസാരിച്ചുകൊണ്ടു നിന്നതേയുള്ളൂ.

അനന്തരം മഹാത്മജിയുടെ ആഗ്രഹാനുസാരേണ ഖുറാനിൽനിന്നും, ഭഗവത്ഗീതയിൽനിന്നും, ബൈബിളിൽനിന്നും ഏതാനും ഭാഗങ്ങൾ ആശ്രമവാസികൾ ചൊല്ലി. മഹാത്മജി ഈ സമയമെല്ലാം സ്വന്തം വടിയെ അവലംബിച്ച് അവിടെ നില്ക്കുകയായിരുന്നു. അന്ത്യകർമ്മങ്ങൾ എല്ലാം അവസാനിച്ചപ്പോൾ ചന്ദനമുട്ടികൾ കൊണ്ട് മൃതദേഹം മൂടി നെയ്യ് ഒഴിക്കപ്പെട്ടു. ദേവദാസ് ഗാന്ധി അഗ്നിയുമായി ചിതയുടെ മൂന്നു വലത്തുവച്ചു. ഗോവിന്ദസങ്കീർത്തനങ്ങൾക്കിടയിൽ അദ്ദേഹം തീയും കൊളുത്തി.

അല്പസമയത്തിനകം, ഒരു കിഴക്കൻകാറ്റിന്റെ സഹായത്തോടെ അഗ്നി ആളിക്കത്തി. മഹാത്മജിയും മറ്റും അല്പം ദൂരെ മാറി ഒരു പുളിമരത്തിന്റെ അടിയിൽ വിശ്രമിച്ച് ബാപുജിയുടെ ഭൗതികാവശിഷ്ടം അഗ്നിക്കിരയാകുന്നതു നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു.

നാലാംദിവസം സഞ്ചയനകർമ്മം നിർവ്വഹിക്കപ്പെട്ടു. ബാപുജിയുടെ മൂന്നു പുത്രന്മാരും ബന്ധുജനങ്ങളും വിശിഷ്യ ഗാന്ധിജിയും ഈ കർമ്മത്തിൽ സംബന്ധിച്ചിരുന്നു. ചിതയിൽനിന്നു ശേഖരിക്കപ്പെട്ട അസ്ഥിഖണ്ഡങ്ങൾ രണ്ടു വിശിഷ്ടനദികളുടെ സംഗമസ്ഥലത്തു നിക്ഷേപിക്കണമെന്നു ഗാന്ധിജി നിശ്ചയിച്ചിട്ടുണ്ടായിരുന്നു. ഇങ്ങിനെ തീർച്ചയായും ചെയ്യണമെന്നു കാണിച്ചു മാളവ്യജി ബാപുജിയുടെ ഒരു കമ്പി അടിക്കുകയും ചെയ്തു.

ഇതനുസരിച്ചു ദേവദാസ് ഗാന്ധി ഫെബ്രുവരി 25-ാംനു- അലഹബാദിലേക്ക് അസ്ഥിയുമായി പുറപ്പെട്ടു. ഗാന്ധിജി നേരംപോക്കുകൾ പറഞ്ഞു മകനെ യാത്രയാക്കി. സ്വരാജ്യപതാകയാലും പുഷ്പസഞ്ചയങ്ങളാലും അലങ്കരിക്കപ്പെട്ടിരുന്ന ഒരു പേടകത്തിൽ സൂക്ഷിച്ചിരുന്ന ഈ വിശിഷ്ടമായ അസ്ഥികൾ 27-ാംനു- രാവിലെ

ദേവദാസ് ഗാന്ധി അശ്രുപൂർണ്ണമായ അക്ഷികളോടുകൂടി ഭക്തിപുരസ്സരം പ്രയാഗിൽ (യമുനാനദിയും ഗംഗാനദിയും ഒന്നിച്ചു ചേരുന്ന സ്ഥാനം) ഒരു പുണ്യഘട്ടത്തിൽ നിക്ഷേപിക്കപ്പെട്ടു. ബാപ്പുജിയോടുള്ള ബഹുമാനം പ്രകടിപ്പിക്കുന്നതിനു നദിയുടെ കരയിൽ തടിച്ചുകൂടിയിരുന്ന ജനാവലി ക്രൂപ്പുകൈയാതെ ബാപ്പുജിയെ ബഹുമാനിച്ചു. ആ പവിത്രമായ പേടകത്തെ ഗംഗാനദി സബഹുമാനം മാറിലണച്ചു.

൬൫. സ്മാരകം.

ബാപ്പുജിയുടെ നിർവ്വാണശേഷം ആ ഭാരതജനനിക്കു് ഉചിതമായവിധം ഒരു സ്മാരകം ഏർപ്പെടുത്തുന്നതിനേപ്പറ്റി ബോംബെയിലെ കോൺഗ്രസ്സ് പ്രവർത്തകരുടെ ഇടയിൽ ആലോചന ആരംഭിച്ചു. തൽഫലമായി മാളവ്യജി ഉൾപ്പെടെ 40 പ്രമുഖനേതാക്കന്മാർചേർന്നു് ഒരു പ്രസ്താവന പ്രസിദ്ധംചെയ്തു. ഗാന്ധിജിയുടെ 75-ാമത്തെ ജന്മദിനത്തിൽ (1944 ഒക്ടോബർ മാസത്തിൽ) അദ്ദേഹത്തിനു സമർപ്പിക്കത്തക്കവിധം "കസ്തൂർബാഗാന്ധി നാഷണൽ മെമ്മോറിയൽഫണ്ടു്" എന്നു പേരിൽ 75 ലക്ഷം രൂ. പിരിച്ചെടുക്കണമെന്നുള്ള ഒരു അഭ്യർത്ഥനയാണു് അതിൽ ഉടലെടുത്തിരുന്നതു്. ബാപ്പുജിയുള്ള ഒരു മഹതിയുടെ സ്മാരകം സമുചിതമായവിധം സമാരംഭിക്കേണ്ടതിന്റെ അത്യാവശ്യകതയേക്കുറിച്ചു വിവരിച്ചശേഷം സ്മാരകം ഏതുരൂപത്തിലുള്ളതായിരിക്കണമെന്നതിനേപ്പറ്റി അതിൽ വിവരിച്ചിരുന്നു. ഭാരതീയ

വനിതകളുടെ വിദ്യാഭ്യാസത്തിനും ക്ഷേമത്തിനും വേണ്ടി പ്രയത്നിക്കുന്ന സംരംഭങ്ങളിൽ ഏർപ്പെടണമെന്നാണ് പ്രാരംഭപ്രവർത്തകന്മാർ ആഗ്രഹിച്ചത്. പണം പിരിക്കുന്നതിനും സൂക്ഷിക്കുന്നതിനും മറ്റുമായി പ്രാരംഭപ്രവർത്തകന്മാരായി സർ എസ്. രാധാകൃഷ്ണൻ, ജി. ഡി. ബിർലാ, സർ പുരുഷോത്തംദാസ് താക്കുർദാസ്, സി. രാജഗോപാലാചാരി, ജെ. ആർ. ഡി. ടാറ്റാ, സരോജിനീനായിഡു, കെ. എം. മുൻഷി, സക്കിർഹുസൈൻ, എ. വി. താക്കർ, ദേവദാസ് ഗാന്ധി മുതലായവരേയും നിശ്ചയിച്ചിരുന്നു. ഇതിന്റെ കാര്യദർശിയായി എ. വി. താക്കറെ അങ്ങ് തിരഞ്ഞെടുത്തു.

മഹാത്മജിയെ 1944 ഒക്ടോബർമാസത്തിനു മുമ്പു മോചിപ്പിക്കപ്പെട്ടുമെന്നും തന്മൂലം 75-ാമത്തെ ജന്മദിനത്തിൽ തുക അദ്ദേഹത്തിനു സമർപ്പിക്കുവാൻ കഴിയുമെന്നും കമ്മറ്റി പ്രത്യാശിച്ചുകൊണ്ടു ധനശേഖരം ത്വരിതഗതിയിൽ ആരംഭിച്ചു. ഇതിന്റെ എല്ലാം കേന്ദ്രമായി ബോംബെനഗരം തിരഞ്ഞെടുക്കപ്പെട്ടു. സംസ്ഥാനങ്ങളിലും നാട്ടുരാജ്യങ്ങളിലും പ്രത്യേകം സമിതികൾ നിശ്ചയിച്ചു ചന്ദ്രികവിൽ ആരംഭിച്ചു. 1, 5, 10, 50, 100, 500, 1000, 10000, 20000, 50000, 100000 എന്നീ തുകകളിൽ ഏതെങ്കിലും മീതം ഓരോരുത്തരിൽനിന്നും പിരിക്കണമെന്നാണ് സ്മാരകസമിതി നിശ്ചയിച്ചത്. ഈ തുകകൾക്കുള്ള രസീതുകളും തയ്യാറാക്കി.

ചന്ദ്രികവിൽ നടക്കുന്നതിനിടയിൽ പൂനായിൽവച്ചു ജൂലൈ 1-ാംനു- മഹാത്മജിയുടെ അദ്ധ്യക്ഷതയിൽ സ്മാരകനിധിപ്രവർത്തകന്മാരുടെ ഒരു യോഗം കൂടി. അതിലെ പ്രധാനപ്രമേയങ്ങളും പാസാക്കി. ഈ നിധിയുടെ ഉദ്ദേശം ഇൻഡ്യയിലെ ഗ്രാമപ്രദേശങ്ങളിലുള്ള സ്ത്രീകളുടേയും കുട്ടികളുടേയും ക്ഷേമത്തിനും വിദ്യാഭ്യാസത്തിനുമായി വിനിയോഗിക്കുകയാണെന്നു അന്നു രൂപ

ക്കമാക്കി. ഈ സ്മാരകനിധിക്കു പിരിയുന്ന പണത്തിന്റെ സംരക്ഷണത്തിനും വിനിയോഗത്തിനുംവേണ്ട പ്രമാണം എഴുതിയുണ്ടാക്കുന്നതിനു കെ. എം മുനിഷി ഉൾപ്പെട്ട ഒരു കമ്മറ്റി തെരഞ്ഞെടുക്കപ്പെട്ടു. സ്മാരകനിധിയുടെ അദ്ധ്യക്ഷനായി മഹാത്മജിയെ നിശ്ചയിച്ചതു് ഇതിലെല്ലാം പ്രധാനപ്പെട്ട കാര്യമാണു്. ഉപാദ്ധ്യക്ഷനായി തെരഞ്ഞെടുത്തതു് സർ പുരുഷോത്തംദാസ് താക്കൂർദാസിനെ ആയിരുന്നു.

ഗാന്ധിജി സ്മാരകനിധിയുടെ ഭരണനിർവ്വഹണസമിതിസമ്മേളനത്തിൽ ചെയ്ത പ്രസംഗത്തിലെ പ്രധാന ആശയങ്ങൾ ഇങ്ങിനെ ആയിരുന്നു:—ഞാൻ കാരാഗാരത്തിൽ കിടക്കുമ്പോൾ നിങ്ങൾ എന്നെ ഈ സ്മാരകനിധിയുടെ അദ്ധ്യക്ഷനായി നിശ്ചയിച്ചതറിഞ്ഞു് ഞാൻ അത്ഭുതപ്പെട്ടു. എന്നാൽ ഉപരിചിന്തയുടെ ഫലമായി, ബന്ധനവിമുക്തനായിത്തീർന്നശേഷം ഈ സ്മാരകനിധിയുടെ നിയന്ത്രണത്തിൽ ഒരു ഭാഗം വഹിക്കണമെന്നുള്ള നിങ്ങളുടെ ആഗ്രഹമാണു് ഇതിൽ അന്തർഭവിച്ചിരിക്കുന്നതെന്നു ഞാൻ മനസ്സിലാക്കി. കസ്തൂർബാ ഗ്രാമീണജീവിതത്തിൽ അനുകമ്പയുള്ള ഒരു പാവപ്പെട്ട സ്ത്രീ ആയിരുന്നു. ഗ്രാമീണരുടെ ഇടയിൽ ജീവിക്കുന്നതിനും അവരുടെ നന്മയ്ക്കുവേണ്ടി പ്രയത്നിക്കുന്നതിനുമാണു് ബാ ആഗ്രഹിച്ചതു്. അതിനാൽ ഗ്രാമങ്ങളിലെ സ്ത്രീകളുടേയും കുട്ടികളുടേയും ക്ഷേമത്തിനു് ഈ തുക വിനിയോഗിക്കുന്നതു സമുചിതമായിരിക്കും. മാതൃസംരക്ഷണം, ഗർഭശുശ്രൂഷ, ആരോഗ്യപരിപാലനം, ശുചീകരണം, രോഗശുശ്രൂഷ, രോഗനിരോധനം, വിദ്യാഭ്യാസപ്രചരണം മുതലായ കാര്യങ്ങൾക്കെല്ലാം ബാസ്മാരകനിധി വിനിയോഗിക്കേണ്ടതാണു്. ഗ്രാമങ്ങളിൽ ഒഴിച്ചു് ഒരു സ്ഥലത്തും ഈ നിധിയുടെ ധനം വിനിയോഗിച്ചുകൂടാ എന്നുള്ളതു തീർച്ചയാണു്. 75 ലക്ഷം ക. ഒരു സ്മാരകത്തിനു വലിയ സംഖ്യ ആണെങ്കിലും ഭാരതീയഗ്രാമങ്ങളിൽ ചെയ്യുന്നതി

ക്കാനുള്ള ജോലിയുടെ വലുപ്പം ആലോചിച്ചുനോക്കുമ്പോൾ ഈ തുക എത്രയോ ചെറുതാണെന്നു ബോധപ്പെട്ടും."

1944 ഒക്ടോബർ 2-ാംനു-യായിരുന്ന ഗാന്ധിജിയുടെ 75-ാമതു ജന്മദിനം. സേവാഗ്രാമത്തിൽ ഈ ദിവസം വിശേഷവിധിയായി കൊണ്ടാടപ്പെട്ടു. സ്വരാജ്യ പതാക അവിടെയുള്ള കുടിലുകളുടെ മുകളിൽ തത്തിക്കളിച്ചു. ഗ്രാമപ്രദേശങ്ങളിൽനിന്നു്, ഗാന്ധിജിയുടെ ജന്മാഘോഷം പ്രമാണിച്ചു നിരവധി ഗ്രാമീണർ അവിടെ തടിച്ചുകൂടുകയും ചെയ്തു. ഇവക്കു പുറമെ, പല സംസ്ഥാനങ്ങളിൽനിന്നും നാട്ടുരാജ്യങ്ങളിൽനിന്നും 'കസ്തൂർബാ ഗാന്ധി നാഷണൽ മെമ്മോറിയൽ ഫണ്ടു്' കമ്മറ്റികളുടെ അദ്ധ്യക്ഷന്മാരും സെക്രട്ടറിമാരുമായി പലരും അവിടെ സന്നിഹിതരായിരുന്നു.

ബാ സേവാഗ്രാമത്തിൽ താമസിച്ചിരുന്ന കുടിലിന്റെ മുൻവശത്തു് ഒരു പന്തൽകെട്ടി നല്ലവണ്ണം അലങ്കരിച്ചിരുന്നു. തലേദിവസം മുതൽതന്നെ ആ പന്തലിൽ നല്ല ഒരു നിലവിളക്കു കൊളുത്തിയിരുന്നു. പലരുടേയും ചിത്രങ്ങൾ ഖദർതുണികൊണ്ടു് അലങ്കരിച്ചു് ആ പന്തലിൽ വച്ചിട്ടുണ്ടായിരുന്നു. അന്നത്തെ പ്രധാന ചടങ്ങു് 'കസ്തൂർബാ നാഷനൽ മെമ്മോറിയൽ ഫണ്ടിനു പിരിഞ്ഞ തുക ട്രസ്റ്റികൾക്കുവേണ്ടി ഗാന്ധിജിയെ ഏല്പിക്കുകയായിരുന്നു. അന്നുവരെ ഒരു കോടി അഞ്ചുലക്ഷം രൂപ പിരിഞ്ഞിട്ടുണ്ടായിരുന്നു. സംഖ്യ ശ്രീമതി സരോജിനി ദേവി ഗാന്ധിജിയെ ഏല്പിച്ചു. "ഈ സംഖ്യ ബാപ്പുവിനെ ഏല്പിക്കാതെ ഞാൻ കൊണ്ടുപോയെങ്കിൽ എന്തു ചെയ്യു"മെന്നു ദേവി സദസ്യരോടു ചോദിച്ചപ്പോൾ ഗാന്ധിജി ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞു. "അതിനു നിങ്ങൾ സമർത്ഥയാണെന്നു് എനിക്കറിയാൻ പാടില്ലാതില്ല" എല്ലാവരും ഉറക്കെ ചിരിച്ചു രസിച്ചു.

ഈ സ്മാരകനിധിയുടെ ഉദ്ദേശ്യങ്ങളിൽ പ്രധാനപ്പെട്ടവ താഴെ ചേർക്കുന്നവയാണു്:—ഇൻഡ്യയിലെ ഗ്രാമീണപ്രദേശങ്ങളിൽ നിവസിക്കുന്ന ദരിദ്രരും ആവശ്യക്കാരുമായ ആളുകളുടെ നന്മയ്ക്കുവേണ്ടി കഴിയുന്നതെല്ലാം ചെയ്തുകൊടുക്കുകയാണു് ഈ നിധിയുടെ പൊതുവായ ഉദ്ദേശ്യം. കുട്ടികൾക്കും സ്ത്രീകൾക്കുംവേണ്ടി സൗജന്യമായി വൈദ്യസഹായം നൽകുന്ന ആശുപത്രികൾ സ്ഥാപിക്കുക, മാതാക്കളുടെ ക്ഷേമത്തിനു പ്രത്യേകാലയങ്ങൾ ഏർപ്പെടുത്തുക, ശിശുക്ഷേമകേന്ദ്രങ്ങൾ ഉണ്ടാക്കുക, ആരോഗ്യാലയങ്ങൾ, ക്ഷയരോഗകേന്ദ്രങ്ങൾ മുതലായവ നടത്തുക ഇവയാണു് കസ്തൂർബാ ധനശേഖരം കൊണ്ടു നിർമ്മിക്കുവാൻ ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ള ചില പൊതുവായ സ്ഥാപനങ്ങൾ. ആരോഗ്യപരമായ അന്തരീക്ഷം ഗ്രാമപ്രദേശങ്ങളിൽ ഉണ്ടാക്കുന്നതിനു പ്രത്യേകം ശ്രദ്ധിക്കുന്നതാണു്. രോഗത്തിനു ചികിത്സിക്കുക മാത്രമല്ല, രോഗമുണ്ടാകാതിരിക്കുന്നതിനു വേണ്ട മുൻകരുതലുകൾ ചെയ്യുന്നതിനും ഈ ധനശേഖരംകൊണ്ടു് ഉദ്ദേശിക്കപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടു്. ഗ്രാമപ്രദേശങ്ങളിൽ പ്രാഥമികവിദ്യാഭ്യാസം പ്രചരിപ്പിക്കുക, കൈകൊണ്ടു ചെയ്യാവുന്ന പലതരം തൊഴിലുകൾ ഗ്രാമങ്ങളിൽ സ്ത്രീകളേയും കുട്ടികളേയും അഭ്യസിപ്പിക്കുക, ഗ്രാമീണവ്യവസായങ്ങൾ ഗ്രാമങ്ങളിലെ കുട്ടികളുടേയും സ്ത്രീകളുടേയും ഇടയിൽ നടപ്പാക്കുക ഇവയും സ്ഥാപനത്തിന്റെ പ്രവർത്തനപരിധിയിൽ ഉൾപ്പെടുന്നു.

മുൻപറഞ്ഞതരത്തിലുള്ള പ്രവർത്തനങ്ങൾ ഗ്രാമങ്ങളിൽ നടത്തുന്ന സ്ഥാപനങ്ങൾക്കു ധനസഹായം ചെയ്യുന്നതിനും ഇതിന്റെ പ്രവർത്തകന്മാർ തയ്യാറുണ്ടു്. ഇപ്പോൾ പിരിഞ്ഞുകിട്ടിയിട്ടുള്ള സംഖ്യയിൽ നാലിലൊരംശം കേന്ദ്രത്തിലെ ആവശ്യത്തിനുവേണ്ടി മാറിവയ്ക്കുന്നതാണു്. ബാക്കി മുക്കാൽ ഭാഗം വരവു്, ഓരോ സംസ്ഥാനത്തിൽനിന്നും നാട്ടുരാജ്യത്തിൽനിന്നും പിരിഞ്ഞുകിട്ടി

യിട്ടുള്ള തുകയുടെ നിരക്കനുസരിച്ച് അതാതു സംസ്ഥാനത്തിലും നാട്ടുരാജ്യത്തിലും ചെലവാക്കുന്നതാണ്.

ഇപ്പോൾ ഈ നിധിയുടെ ഭരണകർത്താക്കൾ താഴെ പേർ ചേർന്നവരാണ്: —സർ പുരുഷോത്തംദാസ് താക്കുർദാസ്, ജെ. ആർ. ഡി. ടാറാ (ബോംബെ), സേത്ത് അംബലാൽ സാരാഭായി (അഹമ്മദ്ബാദ്), സേത്ത് ജഗാനശ്യാമളബർലാ (ഡൽഹി), സേത്ത് ശാന്തികുമാർ മൊറാർജി (ബോംബെ), കസ്തൂർബായി ലാൽബായി (അഹമ്മദ്ബാദ്), പ്രവർത്തകസമിതിയുടെ ഇപ്പോഴത്തെ അദ്ധ്യക്ഷൻ ഗാന്ധിജി ആണെന്നു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടല്ലൊ.

ഈ നിധിയുടെ ഉദ്ദേശ്യപ്രകാരം ഗ്രാമപ്രദേശങ്ങളിൽ പ്രവർത്തനം നടത്തുന്നതിന് ആവശ്യമുള്ള ആളുകളെ പരിശീലിപ്പിക്കുന്ന ജോലിയാണ് ഇപ്പോൾ ആരംഭിച്ചിട്ടുള്ളതു്. പരിശീലനം പൂർത്തിയായാലുടനെ ഗ്രാമപ്രദേശങ്ങളിൽ പ്രവർത്തനമാരംഭിക്കുന്നതാണ്. ഈ നിധിയുടെ ഫലമായി ഭാരതത്തിലെ അജ്ഞരും അനാഥരുമായ സ്ത്രീകളുടേയും കുട്ടികളുടേയും ദുരിതത്തിന് അല്പമെങ്കിലും ആശ്വാസം ലഭിക്കുന്നതിൽപരം സന്തോഷം ബാപ്പുജിക്കുണ്ടാകാനില്ലല്ലൊ. ഭാരതജനനി കസ്തൂർബാഗാന്ധിയുടെ ആത്മാവിനു നിത്യശാന്തി കൈവരട്ടെ.

E/87

210011

Indic Digital Archive Foundation

gpura.org